تراثنا المشترك

مختارات من التراث الطبيعي والثقافي المشترك للمنطقة
المشروع الثلاثي الإسرائيلي، الأردني والفلسطيني
ترويج الحوار والتفاهم الثقافي لتحقيق الهدف المشترك

מורשתנו המשותפת

קובץ המורשת הטבעית והתרבותית של האזור
פרויקט ישראלי, ירדני ופלסטינאי של הקהילה האירופית

Our Shared Heritage

An Anthology of the Region's Shared Natural and Cultural Heritage

© جميع الحقوق محفوظة. يحظر استنساخ أي جزء من هذه النشرة، تخزينه في نظام استعادة أو نقله بأي شكل أو بأي وسيلة من الوسائل، الميكانيكية، والنسخ، والتسجيل، أو خلاف ذلك، دون إذن خطي مسبق من "بوش".

© כל הזכויות שמורות. אין לשכפל, לאחסן במערכת אחזור או לשדר בכל צורה שהיא או בכל אמצעים שהם - מכניים, צילום, הקלטה או אמצעים אחרים - שום חלק מפרסום זה, בלי אישור מראש בכתב של PUSH.

© All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without a prior written permission of PUSH.

*.Jordan River Valley Views, Cover and Inside Cover by Itamar Grinberg///עמק הירדן, צילום עטיפה חיצונית ופנימית מאת איתמר גרינברג///
مناظر وادي نهر الاردن، الغلاف والغلاف الداخلي من تصميم أتيمار غرينبيرغ

Push-9-full-book.indd 4-5 3/25/08 10:01:44 PM

Contents

Note of Gratitude 008
Expert Authors 010
Introduction to PUSH 014
Executive Summary 016
The Significance of Shared 000
Chapter 1: The Natural Environment 000
- The Earth's History: Jordan River and Dead Sea Basin 020
- Migratory Flyways 022
- Ecological Corridors: The Arabah Valley 024

Chapter 2: Rural and Urban Life 000
- From Wandering to Settlement 028
- Writing and Records 030
- Great Cities 032
- Caves 034
- Herodian and Umayyad Palaces 036
- Byzantine Monasteries 038
- Mediaeval Fortresses 040
- Khans 042

Chapter 3: Agriculture and Industrial Innovations 042
- Water 046
- Mines and Quarries 048
- Frontiers 050
- Mosaics 052
- Mills and Presses 054
- Railways 056

Chapter 4: Coexisting Traditions 056
- Mountains 060
- Patriarchs 062
- Places of Worship 064
- Personalities: Salah al Din, the Rambam, and Richard the Lionheart 066
- Prophets, Judges, Disciples and Companions 068
- Tombs 070

Chapter 5: Cultural Landscapes 074
- Prehistory and Relic 074
- Historical and Continuing 076

Chapter 6: Cultural Itineraries 074
- Incense Route 080
- Pilgrims' Routes 082

Epilogue : Co-existing Traditions and Cultural Itineraries 082
- By Prof. Simon Goldhill, King's College, University of Cambridge

Next Steps 084
Additional PUSH Resources 085

المحتويات

תוכן עניינים

كلمة شكر	שלמי תודה	000
المؤلفون والخبراء	מחברים מומחים	000
مقدمة	הקדמה לפוש	000
موجز تنفيذي	תמצית מנהלים	000
القيم المشتركة	משמעות המשותף	000
الفصل ١: البيئة الطبيعية	**פרק 1: הסביבה הטבעית**	000
تاريخ الأرض: نهر الأردن وحوض البحر الميت	תולדות כדור הארץ - אגן נהר הירדן וים המלח	000
مسارات هجرة الطيور	נתיבי ציפורים נודדות	000
المسارات البيئية (الإيكولوجية): وادي عربة	מסדרונות אקולוגיים: עמק הערבה/ואדי ערבה	000
الفصل ٢: الحياة في الريف والحضر	**פרק 2: התיישבות עירונית וחקלאית**	000
من التجوال إلى الاستيطان (الاستقرار)	מנוודות להתיישבות:	000
الكتابة والسجلات	התפתחות הכתיבה	000
المدن العظمى	הערים בגדולתן	000
الكهوف	מערות	000
القصور الهيرودية والأموية	ארמונות מהתקופה ההרודיאנית והאומאית	000
الأديرة البيزنطية	מנזרים ביזנטיים	000
قلاع القرون الوسطى	מבצרי ימי-הביניים	000
الخانات	חאנים	000
الفصل ٣: الزراعة والابتكارات الصناعية	**פרק 3: חידושים חקלאיים ותעשייתיים**	000
الماء	מים	000
المناجم والمحاجر	מכרות ומחצבות	000
الحدود	ספר וגבולות	000
الفسيفساء	פסיפסים	000
المطاحن والمعاصر	מטחנות ומכבשים	000
سكك الحديد	מסילות ברזל	000
الفصل ٤: تقاليد التعايش	**פרק 4: מסורות משותפות**	000
الجبال	הרים	000
الآباء (سلالة إبراهيم عليه السلام)	אבות האומה	000
أماكن العبادة	מקומות הערצה ותפילה	000
الشخصيات	דמויות מופת :	000
صلاح الدين الأيوبي، موسى بن ميمون اليهودي (رامبام)، وريتشارد قلب الأسد	צלאח א-דין, הרמב"ם וריצ'רד לב הארי	
الانبياء ، القضاة ، الحواريون والصحابة	נביאים, שופטים, מאמינים ובני לוויה	
القبور	קברים	000
الفصل ٥: المشهد الحضاري	**פרק 5: נופי תרבות**	000
ما قبل التاريخ	פרה-היסטוריה ושרידים	000
الفترات التاريخية	עבר הווה ומתמשך	000
الفصل ٦: مسارات ثقافية	**פרק 6: נתיבי מסע**	000
درب البخور	דרך הבשמים	000
درب الحجاج	נתיבי עלייה לרגל	000
خاتمة: تقاليد التعايش والطرق الثقافية	**אחרית דבר: מסורות משותפות ונתיבי תרבות**	000
البروفيسور سيمون جولدهيل، الكلية الملكية، جامعة كامبردج	מאת פרופ' סיימון גולדהיל, קיימברידג'	
الخطوات المقبلة	הצעדים הבאים	000
مصادر "بوش" الإضافية	מקורות נוספים להבנת פרויקט פוש	000

Note of Gratitude

PUSH would like to recognize and thank the European Union Partnership for Peace Programme for selecting our project and the Norwegian Foreign Ministry and the Beracha Foundation for their support, without which our work could not be undertaken.

Furthermore, the project is indebted to Al Quds University's administration, particularly; President Sari Nusseibeh, Executive Vice President Dr. Hasan Dweik, Director of the Department of Grants and Projects Amin Dawabshe and Financial Officer Sameh Hallaq; Bezalel Academy of Art and Design's administration, particularly President Arnon Zuckerman, Vice President of Finances and Administration Kinneret Ben-Amram, Chief Accountant Larry David and Dr. Yaarah Baron, Deputy President for Academic Affairs; and the Jordan Society for Sustainable Development's Board of Directors, Vice President Munqeth Mehyar and Financial Manager Samer Al Khateeb for supporting this project wholeheartedly.

PUSH would like to offer a special thank you to the staff of Friends of the Earth Middle East in Tel Aviv, Amman and Bethlehem particularly: Gidon Bromberg, Mira Edelstein, Abdel Rahman Sultan and Nader Khateeb for their expert advice throughout the project. Additional thanks are due to the many international, regional and local academics and professionals for their participation in our activities and workshops. Great thanks are due to Moshe Caine who single handedly designed, set up and manages the PUSH website (www.pushproject.org). Finally, thank you to the Jerusalem International YMCA and the Three Arches Restaurant for graciously hosting our numerous meetings, workshops and conferences.

The views expressed are those of PUSH and do not necessarily represent the views of Al Quds University, Bezalel Academy for Art and Design, the Jordan Society for Sustainable Development, the project advisors or our financial supporters.

PUSH June Regional Workshop Participants, Jerusalem///משתתפי סדנת PUSH, יוני 2007///المشاركين في ورشة عمل بوش الإقليمية في شهر حزيران

كلمة شكر

يود "بوش" أن يتقدم بالثناء والشكر لبرنامج الشراكة من أجل السلام للاتحاد الأوروبي على اختياره لمشروعنا وكذلك وزارة الخارجية النرويجية و مؤسسة براخا لدعمهما الذي من دونه ما كان لعملنا هذا أن ينجز.

علاوة على ذلك، فإن المشروع مدين إلى إدارة جامعة القدس، وبشكل خاص: الرئيس سري نسيبة، وإلى نائب الرئيس التنفيذي الدكتور حسن دويك، وإلى مدير دائرة المنح والمشاريع أمين دوابشة وموظف المالية سامح حلاق؛ والشكر موصول إلى إدارة أكاديمية "بتسليل" للعمارة والتصميم، ونخص بالذكر الرئيس أرنون زوكرمان، وإلى نائب رئيس الشؤون المالية والادارية كينيرت بن عمرام، وكبير المحاسبين لاري ديفيد والدكتور ياره بارون، نائب الرئيس للشؤون الأكاديمية؛ ومجلس إدارة الجمعية الأردنية، نائب الرئيس منقذ مهيار، من أجل التنمية المستدامة ومدير المالية سامر الخطيب، لدعمهم هذا المشروع بكل إخلاص.

يود "بوش" أن يتقدم بشكره الخاص للعاملين في جمعية أصدقاء الأرض-الشرق الأوسط في تل أبيب وعمان وبيت لحم وخاصة: جدعون برومبيرغ، وميرا أديلستاين، ونادر الخطيب، وعبد الرحمن سلطان لتقديمهم الخبرة والمشورة في جميع مراحل المشروع. كما نتوجه بالشكر إلى العديد من الإكاديميين والمهنيين الدوليين والاقليميين والمحليين، لمشاركتهم في أنشطتنا وورش العمل. وكل الشكر للسيد موشيه كاين الذي عمل بمفرده على تصميم وانشاء وإدارة موقع "بوش" على شبكة الانترنت (www.pushproject.org).
ولا يفوتنا تقديم الشكر إلى جمعية "الأقواس الثلاث"جمعية الشبان المسيحية في القدس لاستضافتها الكريمة للعديد من الاجتماعات وحلقات العمل والمؤتمرات التي قمنا بها.

الآراء التى تم الإعراب عنها هي ل"بوش" ولا تمثل بالضرورة وجهات نظر جامعة القدس أو أكاديمية "بتسليل" للفنون والتصميم أو الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة، مستشاري المشروع أو المانحين.

שלמי תודה

אנו, הלוקחים חלק בפרויקט PUSH, מודים לתכנית האיחוד האירופי לשותפות למען השלום על הבחירה והתמיכה בפרויקט שלנו. כן מסורה תודתנו למשרד החוץ הנורווגי וקרן ברכה על עידודו ותמיכתו; בלעדי גופים אלו לא היינו מצליחים לבצע את עבודתנו.

נוסף על כך, הפרויקט חב תודה מיוחדת לכמה גופים ואנשים: להנהלת אוניברסיטת אל-קודס, ובמיוחד לנשיא סרי נוסייבה, לסגן הנשיא ד"ר חסן דוויק, למנהל מחלקת המענקים והפרויקטים אמין דוובשה ולאיש הכספים סמה חלק; למינהלת האקדמיה לאמנות ועיצוב בצלאל, ובמיוחד לנשיא ארנון צוקרמן, לסגנית הנשיא לכספים ומינהל כינרת בן-עמרם, לחשב הראשי לרי דוד ולד"ר יערה בר-און משנה לנשיא לעניינים אקדמיים. כמו כן שלוחה תודה למועצת המנהלים של החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא וסגן נשיא, מונקט מהייר ולמנהל הכספים סאמר אל-חביב, על תמיכתם הבלתי מסויגת בפרויקט זה.

PUSH מודה במיוחד לצוות 'ידידי כדור הארץ במזרח התיכון' בתל אביב, עמאן ובית לחם, ובמיוחד לגדעון ברומברג, מירה אדלשטיין, נאדר חטיב ועבדאל רחמן סולטן. תודתנו נתונה להם על הייעוץ והסיוע שלהם במהלך הפרויקט. תודות נוספות שלוחות לאנשי אקדמיה ומקצוע רבים ברמה הבין-לאומית, האזורית והמקומית, על השתתפותם בפעילויות ובסדנאות שלנו. תודה מקרב לב למשה קיין אשר עיצב וארגן את אתר האינטרנט של PUSH, והוא אף מנהל אותו (www.pushproject.org).

הדעות המובעות כאן הן של אנשי PUSH בלבד ואינן מייצגות בהכרח את דעותיהן של אוניברסיטת אל-קודס, האקדמיה לאמנות ועיצוב בצלאל, החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא, יועצי הפרויקט או התומכים בנו מבחינה כספית.

Push-9-full-book.indd 8-9 3/25/08 10:01:45 PM

المؤلفون والخبراء:

الدكتور يوسف النتشة: مدير مشروع "بوش" في جامعة القدس. الدكتور يوسف مؤرخ متخصص في التطور المعماري للقدس؛ وهو محاضر في جامعة القدس. وقد رشح الدكتور يوسف مؤخرا باعتباره خبيراً فلسطينياً إقليمياً لبعثة اليونسكو في القدس.

البروفسور مايكل تيرنر: مدير مشروع "بوش" في أكاديمية بتسليل. د. مايكل يمارس الهندسة المعمارية، وحاليا يعمل محاضراً في قسم الهندسة المعمارية في أكاديمية بتسليل، ورئيس كرسي اليونسكو في التصميم الحضري ودراسات الحفاظ المعماري. ويعمل البروفسور مايكل في كثير من الهيئات الأكاديمية-المهنية من بينها رئيس لجنة التراث العالمي في اسرائيل.

السيد خالد نصار: مدير مشروع "بوش" في الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة (JSSD). السيد خالد هو المدير العام للجمعية ومختص في الإدارة البيئية. وخدم في الجمعية الملكية لحماية الطبيعة في المحميات الطبيعية في الأردن. ويعتبر واحدا من أهم مستشاري التنوع البيولوجي والتراث الطبيعي في الأردن.

الآنسة اليزابيث كوخ: منسقة مشروع "بوش" والمسئولة عن إدارة وتنسيق أعمال المؤسسات الثلاث المشتركة في المشروع. فضلا عن الاشراف على التنفيذ الكامل للمشروع.

الدكتور مروان فايز أبو خلف (جامعة القدس): أثري متخصص في الفن الإسلامي. ومحاضر في جامعة القدس. وعمل مؤخرا كمدير للمعهد العالي للآثار الإسلامية.

المهندس أسامة حمدان (جامعة القدس): مهندس معماري، متخصص في مجال حفظ وترميم المواقع التاريخية. ويعمل حاليا مديراً لمركز الفسيفساء في أريحا. ومحاضراً في دائرة الحفاظ والترميم في جامعة القدس.

السيد محمد جرادات (جامعة القدس): أثري. متخصص في تطبيق قواعد البيانات الأثرية ونظم المعلومات الجغرافية في مجال الآثار.

الدكتور دورون بار (أكاديمية بتسليل) متخصص في جغرافية وتاريخ الأماكن المقدسة، باحث في الأماكن المقدسة ومواقع الحج. ويعمل مدرساً في دائرة النظريات والتاريخ في أكاديمية بتسليل وفي معهد شيشتر للدراسات اليهودية.

المهندس المعماري ديفيد غوغنهايم (أكاديمية بتسليل): مهندس معماري متخصص في مشاريع الحفاظ والتجديد. وهو من كبار المحاضرين في دائرة الهندسة المعمارية في أكاديمية بتسليل. ويعمل في كثير من الهيئات الأكاديمية-المهنية في إسرائيل والخارج، من بينها ICOMOS اللجنة العلمية للعمارة الشعبية.

السيد موشيه كين (أكاديمية بتسليل): مصور ومنتج إعلامي متخصص في التصوير الرقمي، والواقع الافتراضي والاتصالات التفاعلية. وهو من كبار المحاضرين في دائرة التصوير الفوتوغرافي والتصوير الرقمي في أكاديمية بتسليل.

الدكتور محمد وهيب (الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة): يعمل حاليا في معهد الملكة رانيا للسياحة والتراث في الجامعة الهاشمية. الدكتور محمد يعتبر أحد أبرز الخبراء في علم الآثار والسياحة في المنطقة، وأشرف على التنقيب في موقع المغطس على نهر الأردن لمدة ست سنوات. وهو أيضا عضو في مجلس إدارة الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة.

السيد سلام اللبدي (الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة): يعمل حاليا مديرا لمكتب الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة في العقبة. خبير بيئي لديه خبرة سابقة اكتسبها أثناء عمله اخصائياً بيئياً في المملكة العربية السعودية، وعمل منسقاً لمشاريع الجمعية الملكية لحماية البيئة البحرية.

الآنسة روان حداد (الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة): مسئولة عن الشؤون الإدارية اليومية لفريق الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة. الآنسة روان حاصلة على دبلوم في الادارة، ولديها خبرة طويلة مع الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة في مجالات متنوعة من بينها العلاقات العامة وإدارة المشاريع.

طلاب مساعدون من أكاديمية "بتسليل"- دائرة الهندسة المعمارية
جوزيف اسرائيل شفيلي، رينا فاصر، وعنات درور

طلاب مساعدون من جامعة القدس
عرفات محمد موسى عامر، غالب أحمد ابو دياب، وابراهيم إقطيط

التحرير :
الدكتور يوسف النتشة، جامعة القدس
البروفسور مايكل تيرنر، أكاديمية بتسليل
السيد خالد نصار، الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة
الآنسة اليزابيث كوخ، منسقة مشروع "بوش"

مستشار التحرير :
نيل آشر سيلبرمان عمل في صياغة وتنسيق المشاريع الخاصة بسياسات التراث والتفسيرات العامة في أوروبا، والولايات المتحدة، والشرق الأوسط، وآسيا. ويعمل حاليا في ICOMOS رئيساً للجنة العلمية الدولية للتفسير والعرض. وهو مؤلف ومؤرخ وله اهتمام خاص طوال مسيرته العملية في السياسة والسياق الاجتماعي للتراث، والتاريخ، وعلم الآثار.

التصوير:
السيد لوكا توماسيني، جامعة القدس
الآنسة ميلينا بروميجر والآنسة تال جابوتينسكي، أكاديمية بتسليل للفنون والتصميم
السيدان نادر داوود وحسن تميمي، الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة

السيد أفياد سار شالوم- طرق هجرة الطيور؛ **الآنسة زيلا ساجيف والآنسة ماريانا سالزبورجر**- سلطة الآثار الإسرائيلية؛ **د. تسفيكا تسوك**- قيسارية،عبدات، مسعدة؛ **دوتان روتيم**- طرق هجرة الطيور؛ **دورون نيسيم**- تل بئر السبع والأرشيف بيت شيعان وجبل الكرمل من سلطة الطبيعة والمنتزهات الإسرائيلية.

تصميم الرسوم البيانية والخرائط والتخطيط
دائرة الاتصالات البصرية في أكاديمية بتسليل للفنون والتصميم، **البروفسور يهودا هوفشي**،
كرمل كمال أبوألزلف.

Push-9-full-book.indd 10-11 3/25/08 10:01:45 PM

מחברים מומחים:

ד"ר יוסף נטשה מנהל פרויקט PUSH מטעם אוניברסיטת אל-קודס. ד"ר נטשה הוא היסטוריון תולדות האמנות ומומחה בהתפתחות האדריכלות בירושלים; הוא מרצה באוניברסיטת אל-קודס. ד"ר נטשה מונה באחרונה לשמש המומחה הפלסטיני המוביל למשלחת אונסק"ו לירושלים.

פרופסור מייק טרנר מנהל פרויקט PUSH מטעם האקדמיה בצלאל. פרופסור טרנר הוא אדריכל פעיל. הוא מלמד במחלקה לאדריכלות באקדמיה בצלאל ומשמש ראש הקתדרה של אונסק"ו לעיצוב אורבני ושימור. הוא חבר בגופים מקצועיים-אקדמיים רבים. בין השאר הוא מכהן כיושב הראש של הוועדה הישראלית למורשת עולמית.

מר חאלד נאסר מנהל פרויקט PUSH מטעם החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא (JSSD). מר נאסר הוא מנכ"ל החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא, אקולוג ומומחה לניהול סביבתי. הוא שימש האקולוג המרכזי לשמורות טבע בירדן בחברה המלכותית לשימור הטבע והוא נחשב לאחד היועצים המרכזיים בירדן בתחום המגוון הביולוגי והמורשת הטבעית.

אליזבת קוך מתאמת פרויקט PUSH האחראית לתיאום ולהרמוניזציה של עבודת שלושת הגופים השותפים ולפיקוח על יישום הפרויקט על בסיס יום יומי.

ד"ר מרוון פאיאז אבו חאלף ארכיאולוג פעיל שמומחיותו באמנות האסלאם. ד"ר חאלף היה מנהל המוסד לארכיאולוגיה אסלאמית, והוא מרצה באוניברסיטת אל-קודס.

אדריכל אוסמה חמדן אדריכל פעיל, מומחיותו בשימור ושחזור של אתרים היסטוריים. כרגע מנהל המרכז המוזאי ביריחו ומרצה במחלקה לשימור ושחזור באוניברסיטת אל-קודס.

מר מוחמד ג'ראדט ארכיאולוג פעיל, מומחיותו ביישום מסדי נתונים ארכיאולוגיים ומערכות מידע גאוגרפיות לתחום העתיקות.

ד"ר דורון בר גאוגרף-תרבות, חוקר מרחבים קדושים ואתרי עלייה לרגל. מלמד במחלקה לתאוריה והיסטוריה באקדמיה בצלאל ובמכון שכטר למדעי היהדות.

אדריכל דוד גוגנהיים אדריכל פעיל שמומחיותו בפרויקטים של שימור וחידוש. הוא מרצה בכיר במחלקה לאדריכלות באקדמיה בצלאל ומכהן בגופים מקצועיים-אקדמיים רבים בישראל ובחו"ל, ביניהם וועדת ICOMOS למדע ואדריכלות מקומית.

משה קן צלם פעיל ומפיק מולטימדיה שמומחיותו בהדמיה דיגיטלית, מציאות וירטואלית ותקשורת אינטראקטיבית. מרצה בכיר במחלקה לצילום והדמיה דיגיטלית באקדמיה בצלאל.

ד"ר מוחמד והיב מכהן בפקולטה של מוסד המלכה ראניה לתיירות ומורשת באוניברסיטה ההאשמית. ד"ר והיב נחשב אחד המומחים המובילים לארכיאולוגיה ותיירות באזור. הוא גילה והנחה במשך שש שנים את חפירת אתרBethany Beyond the River . ד"ר והיב הוא חבר המועצה של החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא.

סאלאם אל לבדי מנהל משרדי החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא בעקבה. הוא אקולוג ומומחה לסביבה, בעל ניסיון קודם כמבקר סביבתי בערב הסעודית ומתאם פרויקטים לחברה המלכותית הירדנית לשימור ימי.

גב' ראוואן חדד אחראית למשימות המינהליות היום-יומיות של צוות JSSD. לגב' חדד דיפלומה בניהול, ויש לה שנות ניסיון רבות ב-JSSD ובמגוון תחומים, כולל יחסי ציבור וניהול פרויקטים.

תלמידים עוזרים מהמחלקה לאדריכלות באקדמיה בצלאל:
יוסף ישראלשוילי, רינה ווסר וענת דרור.

תלמידים עוזרים מאוניברסיטת אל-קודס:
ערפאת מוחמד מוסה עמר, ג'הלאב אחמד אבו דיאב ואברהים איקטט.

צוות המערכת:

ד"ר יוסף נטשה, אוניברסיטת אל-קודס
פרופסור מייק טרנר, בצלאל, האקדמיה לאומנות ועיצוב
מר חאלד נאסר, החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא
גב' אליזבת קוך, מתאמת פרויקט PUSH

יועץ מערכת:

ניל אשר סילברמן גיבש ותיאם פרויקטים במדיניות מורשת ופרשנות ציבור באירופה, ארה"ב, המזרח התיכון ואסיה. כיום הוא משמש יושב ראש של הוועדה המדעית הבין-לאומית ICOMOS לפרשנות וייצוג. כהיסטוריון חיבר ספרים רבים בנושא. עוסק שנים רבות במדיניות מורשת ובהקשר החברתי של מורשת, היסטוריה וארכיאולוגיה.

צלמים:

מר לוקה טומסיני, אוניברסיטת אל-קודס
גב' מילינה ברומיגר וגב' טל ז'בוטינסקי, בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב
מר נדר דאוד וחסן טממי, החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא מר אביעד שר-שלום ־ נדידת ציפורים; גב' צילה שגיב וגב' מריאה זלצבורגר, רשות העתיקות; דר' צביקה צוק ־ קיסריה עבדת ומצדה; מר דותן רותם ־ נדידת ציפורים; מר דורון ניסים ־ תל שבע; ארכיון רשות הטבע והגנים ־ בית שאן והר הכרמל

עיצוב גרפי, מפות והעמדה:

מר יהודה חופשי, מרצה במחלקה לתקשורת חזותית, בצלאל, האקדמיה לאמנות ועיצוב,
מר כרמל כמאל אבוזלף, בוגר המחלקה לתקשורת חזותית, בצלאל, האקדמיה לאמנות ועיצוב,

הכנת ועריכת הטקסט : ד"ר דורון בר, יחידה להסטוריה ותיאוריה, בצלאל, האקדמיה לאמנות ועיצוב,

אנא בקרו באתר האינטרנט של PUSH למידע נוסף על הפרויקט, השותפים, הפעילויות העתידיות, עותקי PDF של כל הפרסומים שלנו: www.pushproject.org.

Push-9-full-book.indd 12-13 3/25/08 10:01:46 PM

Expert Authors:

Dr. Yusuf Natsheh serves as PUSH Project Manager for Al Quds University. Dr. Natsheh is an art historian specialized in Jerusalem architectural development; he is a lecturer at Al-Quds University. Dr. Natsheh was recently nominated as the key Palestinian expert for the UNESCO mission to Jerusalem.

Professor Michael Turner serves as PUSH Project Manager for Bezalel Academy. Professor Turner is a practicing architect, currently teaching in the Department of Architecture at the Bezalel Academy holding the UNESCO Chair in Urban Design and Conservation Studies. He serves on many professional-academic bodies including functioning as the incumbent Chairman of the Israel World Heritage Committee.

Mr. Khaled Nassar serves as PUSH Project Manager for the Jordan Society for Sustainable Development (JSSD). Mr. Nassar is the General Director of JSSD and an ecologist and environmental management specialist. He served at the Royal Society for Conservation of Nature as the central ecologist for nature reserves in Jordan and is considered one of the key biodiversity and natural heritage consultants in Jordan.

Ms. Elizabeth Koch is the PUSH Project Coordinator responsible for managing and harmonizing the work of the three partner institutions as well as overseeing the project's full implementation.

Dr. Marwan Fayaz Abu Khalef is a practicing archaeologist specializing in Islamic Art. Dr. Khalef recently served as the Director of the Institute of Islamic Archaeology and lectures at Al Quds University.

Architect Osama Hamdam is a practicing architect, specializing in the conservation and restoration of historical sites. He current serves as the Director of the Mosaic Center in Jericho and is a lecturer in the Department of Conservation and Restoration at Al Quds University.

Mr. Mohammad Jaradat is a practicing archaeologist, specializing in applying archaeological databases and geographic information systems to the field of antiquities.

Dr. Doron Bar is a cultural-geographer, researching holy spaces and pilgrimage sites. He teaches at the Department of Theory and History at the Bezalel Academy and at the Schechter Institute of Jewish Studies.

Architect David Guggenheim is a practicing architect specializing in conservation and renewal projects. He is a senior lecturer, in the Department of Architecture at the Bezalel Academy. He serves on many professional-academic bodies in Israel and abroad including the ICOMOS Scientific Committee on Vernacular Architecture.

Mr. Moshe Caine is a practicing photographer and multimedia producer specializing in digital imaging, virtual reality and interactive communications. He is a senior lecturer, in the Department of Photography and Digital Imaging at the Bezalel Academy.

Dr. Mohammed Waheeb currently serves on the faculty of the Queen Rania Institute of Tourism and Heritage at the Hashemite University. Dr. Waheeb is considered one of the foremost experts on archaeology and tourism in the region. Dr. Waheeb discovered and directed the excavation of the Bethany Beyond the River Baptism Site for six years. He is also a board member at the Jordan Society for Sustainable Development.

Mr. Salam El Labadi currently serves as the Manager of JSSD's Aqaba office. He is ecologist and environmental specialist with previous experience as an Environmental Auditor in Saudi Arabia and Projects Coordinator for the Royal Marine Conservation Society.

Ms. Rawan Haddad is responsible for the day-to-day administrative duties of the JSSD team. Ms. Haddad holds a diploma in Administration and has many years of experience with JSSD in a variety of fields including public relations and project management.

Assistant Students from the Bezalel Academy Department of Architecture:
Josef Israelshvili, Coordinator, Rena Wasser and Anat Dror

Assistant Students from Al Quds University:
Arafat Muhammad Musa 'Amer, Ghalab Ahmad Abu Deiab and Ibrahim Iqteat

Editorial:
Dr. Yusuf Natsheh, Al Quds University
Professor Michael Turner, Bezalel Academy
Mr. Khaled Nassar, Jordan Society for Sustainable Development
Ms. Elizabeth Koch, PUSH Project Coordinator

Editorial Advisor:
Neil Asher Silberman has formulated and coordinated projects in heritage policy and public interpretation in Europe, the United States, the Middle East, and Asia. He currently serves as Chair of the ICOMOS International Scientific Committee on Interpretation and Presentation. He is an author and historian with a career-long interest in the politics and the social context of heritage, history, and archaeology.

Photography:
Mr. Luca Tommasini, Al Quds University
Ms. Milina Bromiger and Ms. Tal Jabotinsky, Bezalel Academy of Art and Design
Mr. Nader Daoud and Hasan Tamemi, Jordan Society for Sustainable Development
Mr. Aviad Sar Shalom - Migratory Flyways
Zila Sagiv, Mariana Salzburger – by the courtesy of the Israel Antiquities Authority
Dr. Tsvika Tsuk - Caesarea, Ovdat, Masada
Mr. Dotan Rotem - Migratory Flyways
Mr. Doron Nisim - Tel Be'er Sheva and the INPA Archives - Beit She'an and Mount Carmel by the courtesy of the Israel Nature and Parks Authority

Graphic Design, Maps and Layout:
Professor Yehuda Hofshi, Visual Communication Department of Bezalel Academy of Art and Design
Karmel Kamal Abuzlaf, Graduate of the Visual Communication Department of Bezalel Academy of Art and Design

الخبراء: مراجعة وتدقيق المواد

لحسن حظ مشروع "بوش" أنه عمل مع مجموعة مختارة من الخبراء لمراجعة وتقييم المادة، والذين قدموا لنا المشورة باستمرار، وقدموا الخبرة والدعم لتعزيز منهجيتنا ومنشوراتنا. فنحن ممتنون جدا لتعاونهم.

البروفيسور عبد العزيز محمود عبد العزيز، جامعة آل البيت، الأردن
السيد عدنان بديري، المستشار البيئي، الأردن
البروفيسور هنري كلير، المنسق السابق للتراث العالمي، ICOMOS
البروفيسور سيمون جولدهيل، الكلية الملكية، جامعة كامبردج، بريطانيا
الدكتور نظمي الجعبة، مدير مركز رواق، فلسطين
البروفيسورة أورا ليمور، نائبة الرئيس للشؤون الأكاديمية، الجامعة المفتوحة في إسرائيل
الدكتورة كلوديا ليوزا، مركز اينام
البروفيسور دانييل بيني، جامعة فيرارا، إيطاليا
نيل آشر سيلبرمان، رئيس اللجنة العلمية الدولية للتفسير- ICOMOS

מחברים מומחים:

סוקרים עמיתים מומחים:

התמזל מזלו של פרויקט PUSH לעבוד עם קבוצה נבחרת של סוקרים עמיתים מומחים שהציעו דרך קבע את עצותיהם, מומחיותם ותמיכתם כדי לקדם את המתודולוגיה והפרסומים שלנו. אנו אסירי תודה על מעורבותם.

ד"ר נזבי אל-ג'ובה, מנהל מרכז ריוואק
מר עדנן בודיירי, יועץ סביבתי
פרופסור סימון גולדהיל, עמית, קינגס קולג', אוניברסיטת קיימברידג'
פרופסור אורה לימור, היסטוריונית, סגנית הנשיא לעניינים אקדמיים, האוניברסיטה הפתוחה
ניל אשר סילברמן, יו"ר הוועדה המדעית הבין-לאומית של ICOMOS לפרשנות
פרופסור עבדאל עזיז, אוניברסיטת אל-אלבייט
פרופסור הנרי קליר, לשעבר מתאם המורשת העולמית, ICOMOS

אורחים:

ד"ר מונה הנדייה, המחלקה למדעי הסביבה, האוניברסיטה הירדנית למדע וטכנולוגיה
ד"ר סלאח למאי, מנהל המרכז לשימור המורשת האדריכלית האיסלמית, קהיר

Expert Peer Reviewers:

The PUSH Project has the good fortune of working with a select group of expert peer reviewers who have continuously offered their advice, expertise and support to enhance our methodology and publications. We are extremely grateful for their involvement.

Professor Abdel Aziz M. Abdel Aziz, Al-Albeit University
Mr. Adnan Budieri, Environmental Consultant
Professor Henry Cleere, Former World Heritage Coordinator, ICOMOS
Professor Simon Goldhill, Fellow, King's College, University of Cambridge
Dr. Nazmi al-Jubeh, Director Riwaq Center
Professor Ora Limor, Vice President for Academic Affairs, Open University
Dr. Claudia Liuzza, Ename Center
Professor Daniele Pini, University of Ferrara
Neil Asher Silberman, Chair of the ICOMOS International Scientific Committee on Interpretation

Guests:

Dr. Saleh Lamei, Director of the Centre for Conservation and Preservation of Islamic Architectural Heritage, Cairo
Dr. Muna Hendieh, Department of Environmental Science, Jordan University of Science & Technology

Push-9-full-book.indd 16-17 3/25/08 10:01:46 PM

تعريف بمشروع "بوش"

تطورت فكرة المشروع من أجل تشجيع الحوار والتفاهم الثقافي لتراثنا المشترك "بوش" من خلال العديد من المناقشات بين أعضاء هيئة التدريس، وممثلين عن الإدارة من جامعة القدس، وأكاديمية "بتسليل" للفنون والتصميم بهدف تشجيع التعاون بين الأكاديميين في المنطقة. وتعززت بإضافة الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة. مشروع "بوش" بشركائه الثلاثة يهدف إلى خلق حوار إقليمى بشأن قضايا التراث الثقافي والطبيعي، مما يؤدي إلى فوائد ملموسة على المستويين الوطني والإقليمي.

ويرتكز مشروع "بوش" إلى توصيات اليونسكو من أجل التواصل الأكاديمي والحوار لتعزيز الاحترام المتبادل للتراث الثقافي والطبيعي. ولتحقيق هذا الهدف، يسعى "بوش" لتجاوز التحيزات الثقافية من خلال بناء مزيد من الفهم للتراث المشترك في المنطقة كوسيلة لاحترام وتقدير ثقافات "الآخر"، مما سيسهم في تقدم عملية السلام في المنطقة. وعلاوة على ذلك، فإن تحديد المواقع ذات الأهمية للتراث الطبيعي والثقافي المشترك، سيجلب "بوش" الاهتمام الدولي للتراث الثقافي والطبيعي الغني في المنطقة والذي هو بحاجة إلى الحماية.

منذ أن بدأ مشروع "بوش" في تشرين الأول/أكتوبر ٢٠٠٦، عمل الشركاء الثلاثة على جرد القوائم المتوافرة للتراث الثقافي والطبيعي من خلال مناقشات مع الجهات المعنية ومن ضمنها الجامعات، ومؤسسات البحوث، واستشاريين من القطاع الخاص، والمنظمات غير الحكومية المحلية. ونتج عن هذه العملية نشر ثلاثة إصدارات متوازية تتضمن جرد مواقع التراث المشتركة، ويوضح كل منها الأهمية التاريخية للتراث الثقافي والطبيعي المشترك بين شعوب المنطقة.
في حزيران/ يونيو ٢٠٠٧، اجتمعت الفرق الثلاث، وانضم إليهم خبراء دوليون واقليميون، لمناقشة هذه المنشورات الهامة في حلقة عمل "بوش" الإقليمية. وقد أسهم الضيوف المتحدثون والمناقشات العامة في الحلقة إلى حد كبير في تحديد هيكلية ومحتوى "تراثنا المشترك".
موجز تنفيذي لحلقة العمل الإقليمية، ومسودات الجرد وثروة من المعلومات الأخرى عن "بوش" متوافرة على موقعنا على الإنترنت www.pushproject.org

إن اصدار "تراثنا المشترك" عبارة عن دمج لقوائم الجرد الوطنية، وتطور لفهم الفرق الثلاثة للتراث الطبيعي والثقافي المشترك في المنطقة. وهذا الإصدار يهدف إلى تسهيل إجراء المزيد من المناقشات بشأن تراث المنطقة، ودعم وتعزيز جهود الحفاظ عليها والإسهام في جهود التوعية العامة.

طريقة العمل والمنهجية لمشروع "بوش" مصممة خصيصا لتعزيز التواصل الأكاديمي والشراكات المهنية عبر الحدود والحوار. ولهذا فقد نظم المشروع العديد من الاجتماعات على مستوى الإدارة، واجتماعات بشكل منتظم لفريق العمل بالكامل في القدس، إضافةً إلى الاتصال بالبريد الالكتروني، والنقاشات المستمرة بواسطة الهاتف. هذه الاجتماعات والنقاشات مكنت أعضاء الفريق من تعزيز الروابط المهنية عبر الحدود بين المؤسسات الشريكة الثلاث فضلا عن الترتيب وعمل اللازم لانتاج مشترك لاصدار "تراثنا المشترك".

وفي حين أن لجنة الإدارة المكونة من المؤسسات الثلاث التي كانت تشرف على كل نشاط من أنشطة المشروع، إلا أن كلاً من الشركاء الثلاث كان يتفاعل مع المشروع بشكل مهني وأكاديمي، ويعتبر هذا أحد النواتج الرئيسة له؛ على هذا النحو يأخذ كل واحد من الشركاء الثلاثة زمام الأمور في مراحل مختلفة من تنفيذ المشروع. جامعة القدس كانت الرائدة في مراحل البحث وتطوير الوصف المشترك، أما الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة فستقوم بالتنسيق لانتاج كتيبات إدارة المواقع، وأكاديمية بتسليل تعمل على تصميم ونشر المواد التعليمية والمرئية للمشروع.

خلال السنة الثانية للمشروع، سوف يعمل "بوش" مع المجتمعات المحلية في مواقع التراث الإقليمية المشتركة الستة الأبرز، والمذكورة في "تراثنا المشترك". شركاء "بوش"، كل في ميدانه الخاص، سيعد كتيبات، نشرات ويافطات (لوحات تعريفية بالمواقع)، بالإضافة إلى عقد دورات تدريبية لإدلاء سياحيين وزيارات متبادلة للمجتمعات الثلاث عبر الحدود من المواقع الريادية. هذه الفوائد الملموسة على مستوى المجتمع إضافة إلى استمرار النقاشات المهنية والأكاديمية ستشجع على بناء فهم متكامل لتراث المنطقة الغني.

لكن مشروع "بوش" لا يخلو من العقبات. من مسائل بسيطة، كالسؤال عن ماذا نسمي منطقة معينة مع كثرة الأسماء التاريخية لها، وأخرى مسائل أكثر تعقيدا كالمعاني والآثار المترتبة على استخدام مفاهيم "مشتركة" أو "متقاسمة" والتي تكون ممزوجة بالتجارب الثقافية والقومية والدينية. ولا غرابة، فان هذه القضايا قد أثارت قدرا كبيرا من النقاش البناء بين كل الشركاء في المشروع، وبين المشاركين في حلقات العمل الوطنية والإقليمية لمشروع "بوش". وبدلا من التغاضي عن هذه الاختلافات، تشارك "بوش" في مناقشة أكاديمية تهدف بوضوح إلى تشجيع المزيد من الحوار والتفاهم بين مجتمعات المنطقة المتنوعة.

هذه القضايا تمثل تحديا في أي مناخ سياسي. ومما لا شك فيه أن تنمية الاحترام المتبادل للتراث الثقافي "للآخر" في خضم الصراع ليس بالأمر السهل. هناك حاجة، لا يمكن إنكارها، إلى المزيد من الحوار والتنسيق في التراث المشترك لهذه المنطقة الهامة. ونأمل في أن الجهود المبذولة في مشروع "بوش" لن تقف في عزلة، بل إن عملنا هو إسهام بسيط، ولكنه في غاية الأهمية لتعزيز مستقبل سلمي مستقر ذلك بأنه يوفر الأرضية الثابتة لأية اختراقات سياسية في المستقبل بين حكوماتنا المتعاقبة.

نرحب بتعليقاتكم ومشاركاتكم في هذا النقاش الفريد.

Push-9-full-book.indd 18-19 3/25/08 10:01:46 PM

הקדמה ל-PUSH

הרעיון להקים פרויקט לקידום השיח וההבנה התרבותית של המורשת המשותפת שלנו (PUSH) גובש בדיונים רבים בין חברי הפקולטה ונציגי המנהלה של אוניברסיטת אל-קודס והאקדמיה לאמנות ועיצוב בצלאל. מטרת הדיונים הייתה לעודד שיתוף פעולה בין אנשי אקדמיה באזור. הפרויקט קיבל תנופה נוספת בעקבות הצטרפות החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא והוא נועד ליצור שיח אזורי בסוגיות של מורשת תרבות וטבע במגמה לקדם את הנושא ברמה הלאומית והאזורית.

פרויקט PUSH מסתמך על המלצות אונסק"ו ליצירת שיח ורשת אקדמית שמטרתם העיקרית היא לטפח כבוד הדדי למורשת תרבות וטבע. בכדי להשיג מטרה זו פועל PUSH בניסיון להתמודד עם דעות קדומות בענייני תרבות על ידי חתירה להבנה טובה יותר של המורשת המשותפת של האזור. המטרה העיקרית של הפרויקט היא להוביל את אנשי האזור לראות במורשת המשותפת כדרך לכבד ולהעריך את תרבות ה'אחר' ועל ידי כך לקדם את השלום באזור. תקוותנו היא כי באמצעות איתור אתרים חשובים של מורשת טבע ותרבות משותפת, ימקד PUSH תשומת לב בין-לאומית במורשת התרבות והטבע העשירה של האזור ועל ידי כך יעלה את המודעות לשימורם למען הדורות הבאים.

מאז ראשית התגבשות הרעיון של פרויקט PUSH, באוקטובר 2006, עבדו שלושת השותפים בכדי לשלב את רשימות המלאי הרבות של אתרי מורשת תרבות וטבע באזורנו. דיונים בהשתתפות בעלי עניין שונים הובילו אותנו יותר ויותר אל המטרה. אוניברסיטאות, מוסדות מחקר, יועצים פרטיים וארגוני מלכ"ר מקומיים נטלו חלק בתהליך שהביא לפרסומן של שלוש טיוטות מקבילות של רשימות אתרי מורשת משותפים. כל אחת מטיוטות אלו מייצגת את המורשת ההיסטורית, התרבותית והטבעית החשובה המשותפת לעמי האזור. ביוני 2007 התכנסו שלושת הצוותים ואליהם הצטרפו מומחים אזוריים ובין-לאומיים בכדי לדון בפרסומים חשובים אלו. הדוברים האורחים בסדנה האזורית של PUSH. ומאוחר יותר בדיוני המליאה תרמו רבות למבנה ולתוכן של מסמך זה. 'תמצית מנהלים' של הסדנה האזורית, טיוטת רשימת אתרי המורשת ושפע מידע נוסף על **PUSH** זמינים באתר האינטרנט שלנו בכתובת www.pushproject.org

הפרסום הנוכחי, 'מורשתנו המשותפת', ממזג את רשימות המלאי הלאומיות עם מסקנות הצוות המשולש. פרסום זה נועד לקדם דיון נוסף במורשת האזור, לתמוך במאמצי השימור ולחזקם ועל ידי כך לתרום למאמצים לחנך את הציבור בכיוון זה.

תהליך העבודה והמתודולוגיה של פרויקט PUSH התפתחו ועוצבו במיוחד בכדי לטפח שיח, שותפויות מקצועיות ואקדמיות חוצי גבולות. למען מטרה זו קיימו אנשי הפרויקט פגישות רבות ועל אלו נוספו דיונים רבים בטלפון ובדוא"ל. פגישות ודיונים אלו אפשרו לצוותים משלושת המוסדות השותפים לקדם קשרים מקצועיים חוצי-גבולות ואף ליצור את הסינרגייה הדרושה כדי להפיק יחדיו את 'מורשתנו המשותפת'.

כלל הפעילות בפרויקט נתונה לפיקוח של ועדת הניהול המשולשת אך כל אחד מהשותפים מביא מומחיות מקצועית או אקדמית באחד מן התחומים המרכזיים של הפרויקט ומוביל בו: אל-קודס הובילה את המחקר ואת פיתוח הנרטיב המשותף; החברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא תיאמה את הפקת חוברות ההדרכה לאתר; והאקדמיה ע"ש בצלאל מעצבת ומפרסמת את חומרי ההסברה והחומר החזותי של הפרויקט.

במהלך השנה השנייה לפרויקט יעבוד PUSH עם ועדות שונות בששת האתרים הבולטים ביותר של המורשת האזורית המשותפת שזוהו ב'מורשתנו המשותפת'. שותפי PUSH, כל אחד בתחומו הוא, יכינו את חוברות ההדרכה לאתרים, את העלונים ואת לוחות המידע, וכן ידאגו להכשרת מדריכי תיירים. מטרה חשובה נוספת היא לעודד ביקורים של קהילות חוצות גבולות באתרים שיבחרו. יתרונות אלו ברמת הקהילה משולבים בדיון המקצועי והאקדמי המתמשך והם יעודדו יצירת הבנה כוללת של המורשת העשירה באזור.

פרויקט PUSH אינו נטול מכשולים.בעיות פשוטות לכאורה כגון השאלה כיצד לקרוא לאזור שיש בו גודש עצום ורב של שמות היסטוריים ומושגים טעונים, חייבו התמודדות מתמשכת. גם המשמעות וההשלכות של השימוש במונחים כגון משותף אינן נטולות בעייתיות, וכך אף הדיון בהיבטים הקשורים בחוויות תרבותיות, לאומיות ודתיות. למרות קשיים אלו עוררו ועודדו נושאים אלו קיום של דיונים קונסטרוקטיביים רבים בין שותפי הפרויקט ובין המשתתפים בסדנאות הארציות והאזוריות של PUSH. חשוב לנו להדגיש כי במהלך עבודתנו לא התעלמנו מן ההבדלים בין תושבי האזור, אלא בחרנו לעסוק בדיון אקדמי המכוון מפורשות לקדם שיח והבנה רחבים בקרב הקהילות המגוונות באזור.

סוגיות אלו מאתגרות בכל אקלים פוליטי. ברור שלא קל לפתח כבוד הדדי למורשת התרבות של 'האחר' בעיצומו של קונפליקט פוליטי ולאומי. אין להתכחש לצורך בהגברת השיח והתיאום בכל הקשור במורשת המשותפת של אזור חשוב זה. אנו מקווים שמאמצי פרויקט PUSH לא יהיו מבודדים, אלא שעבודתנו תתרום תרומה צנועה לפריצת דרך פוליטית עתידית בין ממשלותינו, ובכך תתרום את חלקה הקטן אך החשוב לחיזוק עתיד שלֵו ובר-קיימא במרחב היסטורי זה.
אנו מקבלים בברכה את הערותיכם והשתתפותכם בדיון ייחודי זה, ואת הערותיכם.

Push-9-full-book.indd 20-21 3/25/08 10:01:46 PM

Introduction to PUSH

The idea for the Promoting dialogue and cultural Understanding of our Shared Heritage (PUSH) project developed through many discussions between faculty members and administrative representatives from Al Quds University and Bezalel Academy of Art and Design with the aim of encouraging cooperation between academics in the region. Bolstered by the addition of The Jordan Society for Sustainable Development, the tri-lateral PUSH project aims to create a regional dialogue on issues of cultural and natural heritage, resulting in concrete benefits at the national and regional levels.

The PUSH project builds on the UNESCO recommendations for academic networking and dialogue to foster mutual respect for cultural and natural heritage. To that aim, PUSH works to break down cultural prejudices by building greater understanding of the region's shared heritage as a means to respect and appreciate the cultures of the 'other' thereby advancing peace in the region. Furthermore, by identifying important sites of shared natural and cultural heritage, PUSH brings international attention to the rich cultural and natural heritage of the region in need of preservation.

Since the PUSH project was initiated in October 2006, the three partners have worked to synthesize the available inventories of cultural and natural heritage through discussions with stakeholders including other universities, research institutions, private consultants and local non-governmental organizations. This process resulted in the publication of three parallel draft inventories of shared heritage sites, each of which illustrate the important historical, cultural and natural heritage shared by the peoples of the region. In June 2007, the three teams, joined by international and regional experts, gathered to discuss these important publications at the PUSH Regional Workshop. The Workshop's guest speakers and plenary discussions greatly contributed to the structure and content of Our Shared Heritage. An Executive Summary of the Regional Workshop, the draft inventories and a wealth of other information about PUSH is available on our website at www.pushproject.org.

The Our Shared Heritage publication is both a fusion of the national inventories and an evolution of the tri-lateral team's understanding of the region's shared natural and cultural heritage. This publication aims to facilitate further discussion on the region's heritage, support and strengthen preservation efforts and contribute to public education efforts.

The PUSH project's working process and methodology is specifically designed to nurture academic networking and professional cross-border partnerships and dialogue. To that aim the project facilitated dozens of meetings at the management level and regular full team meetings in Jerusalem, augmented by constant email and phone discussions. These meetings and discussions enabled team members to enhance professional cross-border linkages between the three partner institutions as well as to create the necessary synergy to jointly produce Our Shared Heritage.

While every activity undertaken by the project is overseen by the tri-lateral management committee, each of the partners brings a professional or academic specialization in one of the project's major outputs areas; as such each of the partners takes the lead at different points of the project's implementation. Al Quds University took the led throughout the research and common narrative development phases, the Jordan Society for Sustainable Development will coordinate the production of the site manuals and Bezalel Academy designs and publishes the project's educational and visibility materials.

During the second year of the project, PUSH will work with communities in the six most outstanding sites of shared regional heritage identified in Our Shared Heritage. PUSH partners, each in their own field, will prepare site manuals, brochures and information boards, in addition to conducting tour guide trainings and cross border community exchanges for the pilot sites. These tangible community level benefits combined with the continued professional and academic discussion will encourage the building of an inclusive understanding of the area's rich heritage.

The PUSH project is not without obstacles. Seemly simple issues, such as the question of what to call an area with such a plethora of historical names, and profound concepts such as the meanings and implications of employing the terms shared or common are infused with cultural, national and religious experience. Not surprisingly, these issues have sparked a great deal of constructive debate both between the project's partners and among participants at the PUSH project's National and Regional Workshops. Instead of overlooking these differences, PUSH is engaged in an academic discussion which explicitly aims to promote greater dialogue and understanding among the region's diverse communities.

In any political climate these issues are challenging. Without a doubt developing mutual respect for the cultural heritage of the 'other' in the midst of conflict is not easy. There is an undeniable need for increased dialogue and coordination concerning the shared heritage of this important region. It is our hope that the efforts of the PUSH project will not stand in isolation, rather that our work will provide sustenance to any future political breakthroughs between our respective governments, thus contributing in a small but significant way to the strengthening of a sustainable and peaceful future.

We welcome your comments and participation in this unique discussion.

Push-9-full-book.indd 22-23 3/25/08 10:01:46 PM

ملخص تنفيذي

هذه النشرة بمثابة الوثيقة الختامية لسلسلة من مسودات مسح للتراث الإقليمي المشترك والتي كانت قد نشرتها المؤسسات الشريكة في مشروع "بوش": جامعة القدس، وأكاديمية بتسليل للفنون والتصميم، والجمعية الأردنية للتنمية المستدامة.

فريق "بوش" الثلاثي-الجوانب صمم خصيصاً لضم خبراء أردنيين، وفلسطينيين، واسرائيليين من مختلف المجالات من بينها علم الآثار، والهندسة المعمارية، والتاريخ، والتصميم، والسياحة، والبيئة، والادارة. هذا النهج المتمثل في تعدد التخصصات، وثلاثية-الجوانب هو ما يجعل "تراثنا المشترك" مصدراً فريداً وفعالاً.

فريق "بوش" استخدم دليل المجلس الدولي للمعالم والمواقع (ICOMOS) لتحديد مواقع التراث الثقافي، والاتحاد الدولي لصون الطبيعة والموارد الطبيعية (IUCN) لاختيار مواقع التراث الطبيعي، بالإضافة إلى الإرشادات التي وضعتها منظمة الأمم المتحدة للتربية والعلوم والثقافة (اليونسكو) لدمج التراث العالمي ضمن التفسير الإقليمي.

"تراثنا المشترك" ليس جردا لتراث المنطقة المشترك. بل إن المواقع المعينة التي تم وصفها هي بمثابة نماذج تدل على مواضيع التراث المشترك. من أبرزها: نهر الأردن- حوض البحر الميت، مواقع استيطان بشري مبكر، ابتكارات صناعية، مواقع التراث المسيحية والإسلامية المرتبطة بالشخصيات الهامة من التقاليد الإبراهيمية الثلاث، والمدن العظمى والقلاع في مختلف أنحاء المنطقة.

وفي حين أن العديد من المواقع التي دار حولها النقاش في "تراثنا المشترك" فريدة وهامة كلاً بطريقتها الخاصة، فإن سرد المواقع بشكل فردي يمكن تعزيزه عندما ينظر إليها في إطار شراكة مع مواقع مماثلة في أنحاء المنطقة. وبالإضافة الى ذلك، هناك العديد من المواقع التي توضح عدة مراحل من تاريخ المنطقة الفريد. هذه المواقع تمتلك القدرة على تقديم المرحلة التاريخية إلى الزائر بطريقة استثنائية- من خلال اختيار تقديم عرض شامل للجدول الزمني التاريخي مستندا على أسس علمية بدلا من تفسير وطني قومي-ديني الذي قد يركز على فترة تاريخية معينة دون الأخرى. التفاهم الثقافي والحوار بين مختلف الشعوب، وكذلك صون المواقع التاريخية، سوف يتعزز من خلال العرض الكامل لتاريخ المنطقة. مشروع "بوش" يهدف إلى أن يكون نموذجا للمشاركة في تراث منطقتنا الفريدة والقيمة.

תמצית מנהלים

פרסום זה הוא המסמך המסכם בסדרה של טיוטות רשימות מלאי של מורשת אזורית משותפת שפרסמו השותפים ב-PUSH: אוניברסיטת אל-קודס, בצלאל, האקדמיה לאמנות ועיצוב והחברה הירדנית לפיתוח בר-קיימא.

הצוות המשולש של PUSH התגבש במיוחד לשם יצירת שותפות בין מומחים ירדנים, פלסטינים וישראלים ממגוון רחב של תחומים, ובהם ארכיאולוגיה, אדריכלות, היסטוריה, עיצוב, תיירות וניהול. גישה רב-תחומית משולשת זו היא העושה את 'מורשתנו המשותפת' למשאב ייחודי ופונקציונלי כאחד.

במהלך העבודה עשה צוות PUSH שימוש בקטגוריות הקיימות של 'המועצה הבין-לאומית למונומנטים ואתרים' (ICOMOS). השימוש ברשימות אלו נעשה בעיקר בכדי לזהות אתרים של מורשת תרבות באזורנו. בכדי לבחור אתרי מורשת טבע נעשה גם שימוש בהגדרות 'ההתאחדות הבין-לאומית לשימור הטבע והמשאבים הטבעיים' (IUCN). חשובות לא פחות , היו ההנחיות שפיתח ארגון החינוך, המדע והתרבות של האו"ם (UNESCO). כאן מטרתנו הייתה להדגיש את הפרשנות האזורית שלנו על רקע המורשת העולמית.

חשוב להדגיש כי 'מורשתנו המשותפת' היא לא רשימת מלאי של כל האתרים הרלוונטיים להבנת המורשת המשותפת של האזור. האתרים הספציפיים המתוארים בפרסום משמשים אך דוגמאות והם מאיירים ומדגימים את נושאי המורשת המשותפת. בין הבולטים באתרים ניתן להזכיר את אגן נהר הירדן - ים המלח, אתרים קדומים של התיישבות אנושית, חידושים תעשייתיים, אתרי מורשת התנ"ך והאסלאם הנוגעים בדמויות חשובות הקשורות בבניו של אברהם וכן ערים ומצודות גדולות באזור כולו.

רבים מהאתרים הנזכרים ב'מורשתנו המשותפת' ייחודיים ומעוררי השראה בזכות עצמם. למרות זאת נדמה כי אתרים אינדיבידואליים יקבלו משנה תוקף אם יודגש המשותף להם עם אתרים דומים באזור. אתרים רבים מבליטים את הרב-שכבתיות של ההיסטוריה הייחודית לאזור ולאו דווקא את הפרשנות הלאומית-היסטורית הנלווית אליהם בדרך כלל.

הצגה מלאה של תולדות האזור תקדם את הבנת התרבות ואת השיח בין מגוון אוכלוסיות וכן את הכרת השלמות של אתריו ההיסטוריים. פרויקט PUSH נועד לשמש מודל לשיתוף במורשת הייחודית ורבת הערך של אזורנו.

Executive Summary

This publication is the final document in a series of draft inventories of shared regional heritage published by PUSH partners Al Quds University, Bezalel Academy of Art and Design and the Jordan Society for Sustainable Development.

The tri-lateral PUSH team is specifically designed to partner Jordanian, Palestinian and Israeli experts from a wide variety of fields including archaeology, architecture, history, design, tourism, and management. This multi-disciplined, tri-lateral approach is what makes Our Shared Heritage a unique and functional resource.

The PUSH team utilized The International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) categories to identify sites of cultural heritage and the International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) for natural heritage site selection, in addition to the guidelines developed by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) for World Heritage inclusion with regional interpretation.

Our Shared Heritage is not an inventory of the region's shared heritage. Rather, the specific sites described serve as exemplars, illustrating the themes of shared heritage. Highlights include, the Jordan River-Dead Sea Basin, early sites of human settlement, industrial innovations, Biblical and Islamic heritage sites associated with important personalities from the three Abrahamic traditions, and great cities and fortresses throughout the region.

While many of the sites discussed in Our Shared Heritage are unique and inspiring sites in their own right, the narrative of individual sites can be strengthened when viewed in partnership with similar sites throughout the region. Additionally, there are numerous sites that illustrate the many layers of the region's unique history. These sites have the power to present the historical stratum to the visitor in an exceptional manner – by choosing to present an inclusive view of the historical timeline in lieu of a national-religious interpretation which may selectively emphasize a particular historical period.

Cultural understanding and dialogue among diverse populations, as well as the integrity of historical sites, will be enhanced by the complete presentation of the region's history. The PUSH project aims to serve as a model for sharing our region's unique and valuable heritage.

Push-9-full-book.indd 24-25 3/25/08 10:01:47 PM

أهمية "المشترك"

مشروع "بوش" فتح آفاقاً جديدة لصداقات قديمة. ففي بداية البحث، أصبح من الواضح أن اللغة الأبسط والأوضح كانت مفتوحة للنقاش. فالاستخدام الأصلي للعنوان "تراثنا المشترك" كان محل نقاش وجدل خلال الأشهر الأولى. وكيف يمكن لاستخدام كلمة "المشترك" أن يكون لها معنى في السياق السياسي الراهن؟ هل يمكن استخدام "لنا" في كلمة تراثنا يدلل على المثالية أكثر من الحقيقة؟ هل كلمة مشاع الحيادية أكثر تلاؤماً في هذه الحالة؟
ورشة العمل الإقليمية الأولى ناقشت هذه التعريفات تحت إشراف البروفيسور سيمون جولدهيل، وتم حل المسألة بعمل مقارنات مع مأساة أنتيغون، وإظهار أن استخدام مصطلح "المشترك" في الأدب لا يعني على أية حال من الأحوال القبول، ولكن غالباً ما يشير إلى الاعتراف "بالآخر". وكانت الحجة مقنعة، ومع العلم بأن اللغة اليونانية هي السائدة في منطقتنا منذ أكثر من ٨٠٠ سنة، فقد اتفقنا جميعا على أنه بوسعنا التعايش مع "تراثنا المشترك".

التشكيل

واجهت الفريق الكثير من القضايا قبل الوصول إلى هذا الكتيب الذي يبدو بسيطاً وسلساً. حيث وضعت المواقع في البداية في مجموعات تحت سلسلة من العناوين، أولا وقبل كل شيء، التسلسل التاريخي والزمني. ثم اقترح لاحقا أن التقسيم الجغرافي قد يكون أكثر وضوحاً، في حين أن الدراسات الموضوعية للهيئات الاستشارية لاتفاقية التراث العالمي، ICOMOS والاتحاد العالمي لحماية الطبيعة، أصبحت المرجع لتوافق الآراء بعد إجراء مزيد من الدراسة للشخصيات في المنطقة.
إن المواضيع ICOMOS الإحدى عشرة ذات الصلة التي وضعها صديقنا البروفيسور هنري كلير بدت مقبولة، وفي مرات كثيرة بدت غير مناسبة في السياق المحلي. كما أن الخلط بين الفترات زاد الأمور تعقيدا في كثير من الأحيان-على سبيل المثال- جمع القصور الهيرودية والأموية في سرد رمزي واحد، كان اقتراحا جريئاً ولكنه مثير للجدل.
وضع الفترات في مجموعات أحدثت صعوبات، والجمع بين الفترات التاريخية طرح قضايا مثل الحاجة للفصل بين التأثيرات الهيلينية والرومانية. كما أن المعنى والدلالة لمصطلح العصور الوسطى كان أيضا موضع تساؤل، وقد أثار الجدال حول الأوصاف المعمارية الصليبية، والإفرنجية، والمملوكية للمنطقة. وهل كان العصران البرونزي والحديدي بحاجة لتعريف خاص بهما؟
وأخيرا وبعد حلقة العمل الإقليمية الأولى والتشاور بين فرق العمل والمراجعين، وبتوجيه من نيل سيلبرمان، ظهر الإصدار بستة مواضيع كعناوين فصول:

١. البيئة الطبيعية
٢. الحياة في الريف والحضر
٣. الابتكارات الزراعية والصناعية
٤. تقاليد التعايش
٥. المشهد الثقافي
٦. الطرق

وقد كتبت النصوص من قبل فرق العمل، وتم تحريرها، وإعادة كتابتها ومراجعتها من قبل زملائنا المحليين، وعند رؤية الإصدار، كان ثمة اتفاق عام على أنه تم إحراز إنجاز. وفي الوقت الذي كان فيه الشكل العام مقبولا، إلا أن مشاكل جديدة قد نشأت وأصبح من الضروري اعتماد مواضيع وعناوين أخرى. وكلنا أمل أن نتوسع في ذلك في مشروع "بوش" الثاني.

المصطلحات الإقليمية

مشكلة المصطلحات الجغرافية-التاريخية جدية بشكل خاص، نظرا لأنه لا يوجد اسم جغرافي واحد ينطبق على جميع الفترات، وعلى نفس المدى على الأرض بما فيها مساحة إسرائيل الحديثة، وفلسطين، والأردن. وقد علق كل المراجعين على ضرورة الإصرار على الدقة التاريخية والجغرافية.
وقد استخدمنا المصطلح العام "منطقتنا" عند الإشارة إلى منطقة تراثنا المشترك المعاصر بأكملها. وقد رأى الفريق أيضا أن استخدام "الأرض المقدسة" من شأنه أن يكون مصطلحا عاما يتعين استخدامه بحكمة.
ستكون هناك مراجع محددة للأسماء التي يمكن أن تقابلها فترات تاريخية أو مصطلحات جغرافية مثل ريتنو، وكنعان، وفليستية، وإسرائيل، وجودا، ويهودا، والسامرة، والأردن، وفلسطين، وفلستين أو outremer. هذه المسميات سوف تشير على وجه التحديد والخصوص إلى الوحدة السياسية التي انتمى إليها الموقع في وقت معين. عند ذكر هذه الأسماء، فقد استخدم المصطلح المحلي بالعربية أو العبرية، في حين أن الإنجليزية عرفت أسماء بديلة إذا كانت موجودة بأشكال مختلفة.

أما المصطلحات الأكثر عمومية مثل بلاد الشام، والمشرق، وأرض إسرائيل، والشام، وفلسطين، فقد تم تجنبها ما لم يكن هناك استخدام محدد وموثق للمصطلح من ناحية تاريخية. وفي الأساس، فقد تم تطبيق هذا على كل حالة بانفراد على أساس الاعتراف بـ "الآخر".

تحديد المواقع

الصعوبات التي واجهتنا أحبطت تعريف المواقع ودمجها في روايات مشتركة. فقد تطلب ذلك قبول التغيير والحوار، والقبول بأن المواقع التي تعتبر هامة في سياق ما، يمكن أن تكون ذات معنى أقل في غيره. بعض الأمثلة المدرجة هنا سوف تعزز الفهم، وتشارك القارئ في مضامين عملية، وفي وضع اللمسات الأخيرة على الكتيب.
أهمية الأديرة البيزنطية في يهودا/ برية القدس ليس لها مثيل في إسرائيل، مما أسفر عن إدراج الكنائس في شفتا، مناجم النحاس في فنان وتمنة، وبما أنه لا يوجد ما يقابلهما في الأراضي الفلسطينية فقد أدى إلى إعادة التفكير في العنوان ليصبح "المناجم والمحاجر".
طرح الفريق الإسرائيلي الموروثات الهيرودية، بينما حدد الفريق الفلسطيني أهمية صلاح الدين. كل شخصية تركت علامات لا يمكن طمسها في الأقاليم الثلاث، بما في ذلك القصور الشتوية لهيرود والمعارك والقلاع لصلاح الدين. المقترحات الأصلية لكل إقليم مهدت الطريق في النهاية للنظر في الجمع بين نوعيات القصور من الفترات الهيرودية والأموية، في حين أن صلاح الدين قد ارتبط ليس بمعركة حطين الشهيرة بل بقبر رام بام، كطبيب في بلاط صلاح الدين. ولأهمية البحث عن شخصية مسيحية من نفس الفترة، فقد قمنا بإعادة قراءة runciman وحددت السيدة ستيفاني من الأردن، مسئولة الحاميات في الكرك ومونتريال، حيث عادت نجل صلاح الدين قبل هزيمة الفرسان الأقوياء. شعر الفريق الأردني بأن ستيفاني الأقل شهرة، ولو كانت امرأة، ينبغي أن تستبدل بريتشارد قلب الأسد الذي عقد معاهدة سلام مع صلاح الدين، مما أدى إلى إنهاء الحملة الصليبية الثالثة.

وقد تمت الإشارة إلى الأنبياء في أماكن مختلفة في الأضرحة والقبور. جبل نيبو الأردني، والنبي موسى الفلسطيني؛ وقبر النبي شعيب في الأردن؛ والنبي شعيب/كفار يترو الإسرائيلي قللت من وضوح الروايات، وخلقت فصلا مرتبطاً بالزمن لم يكن جميع أعضاء الفريق مستعدون لقبوله. مما أدى إلى نشوء فصل عن القضاة، والحواريين، والصحابة، يرافق كل منهم أنبياء الديانات الثلاث في مسقط رأسهم وأماكن ترعرعهم.
وقد جلبت ابتكارات المنطقة الاعتراف ببداية الكتابة، جنبا إلى جنب مع الحقيقة الأقل شهرة في أن صناعة قصب السكر قد تطورت من قبل الأوروبيين ابتداءً من القرن الثاني عشر فصاعدا، بعد قيام الصليبيين ببناء سلسلة من مصانع السكر بالقرب من عكا، وأريحا، وصافي. وبالمثل، فإن ابتكارات حرفيي الفسيفساء البيزنطيين قد عبرت الحدود الثقافية، والأنماط البيزنطية المعقدة في مادبا فاستخدمت في خدمة الخليفة الأموي، كما ظهرت هذه الأنماط في كنيس بارام في صفورية.
يظهر التاريخ بشكل واضح في المشهد الثقافي، من خلال التطور التدريجي لمجتمعات السكان الأصليين والقرى الفلسطينية. وتسير هذه الظاهرة جنبا إلى جنب مع المعاني المتعددة للضريح المقدس على جبل الزيتون حيث مقام النبي خلدة، أو سانت بلاجيا، أو رابعة العدوية، قد تكون مدفونة في ضريح نسوي واحد.
في جميع هذه العناصر من التراث واجهنا تحديا مستمرا: تحديد ثلاثة مواقع مع رواية واحدة، وموقع واحد مع ثلاث روايات. ولقد كان هذا دائما جوهر مشروع "بوش".

الترجمة

الفهم المشترك يعتمد على اللغة والترجمة؛ ليس فقط مجرد التفاصيل التقنية، ولكن أيضا المعاني الثقافية. أدرك الفرقاء أن الاتفاق على هذه الترجمات كان أكثر تعقيدا من الاتفاق على النسخة الإنجليزية المشتركة. وعلى أن هناك حاجة إلى فتح النقاش حول مواءمة النسخة العربية والعبرية لنقل روح القضايا التي أثيرت في النص الإنجليزي. وما كان متوقعا باعتباره مسألة تقنية أصبح فيما بعد مطروحاً لمناقشة "تراثنا المشترك".
التعليق الذي كان أصلا مكتوبا باللغة العبرية أو بالعربية تم تحويله إلى اللغة الإنجليزية المشتركة وأدى إلى مناقشات حامية مع التغييرات الناتجة. في إعادة ترجمة النص إلى اللغة الأصلية، طرحت أسئلة لم تكن جلية في الكتابة الأولى؛ ماذا يعني المحرر؟ هل هناك جدول أعمال خفي في كلماته؟
ليس هناك ضرورة لقيام القارئ بمقارنة معاني النصوص الحرفية. فإن ذلك سيؤدي العملية للإحباط، في حين أن قارئ التراث الثقافي، كما نأمل، يجدر به أن يستمتع وحتى يتجرع الفوارق الدقيقة التي تعبر عن هذا الطيف من الأهمية التي يحملها كل مكان وذاكرة.

وهكذا كما هو الحال في جميع التحديات الأخرى للشراكة، فإننا ندعو القارئ إلى مشاركتنا عبر التراث.

Push-9-full-book.indd 26-27 3/25/08 10:01:47 PM

משמעות המשותף

פרויקט פוש פתח אופקים חדשים בחברויות ותיקות. מיד עם ראשית העבודה התברר לנו שאפילו הדברים והנושאים המובנים מאליהם היו פתח לשיח מעמיק. בחודשים הראשונים המונח המקורי "המורשת המשותפת" נדון מחדש. כיצד ניתן להשתמש במונח "משותף" בהקשר הפוליטי הנוכחי? האם השימוש במונח "שלנו" משקף משמעות אידילית ולא מציאותית? האם לא מתאים יותר המונח "משותף" למצב הנוכחי?

במהלך הסדנה האזורית הראשונה דנו במונחים אלו תחת הנחייתו של פרופ' סיימון גולדהיל, בין היתר באמצעות אנלוגיה למיתולוגיה של אנטיגונה. ראינו כי השימוש במונח "משותף" בספרות זו איננו משקף בהכרח הסכמה אלא הכרה בערכו של האחר. טיעון זה נראה משכנע ולאור זאת שהתרבות והשפה היוונית היו כה דומיננטיות באזורנו, הסכמנו כולנו כי נוכל להשתמש במונח "המורשת המשותפת שלנו".

מבנה המורשת המשותפת

צוותי העבודה המשתתפים בפרויקט התמודדו עם סוגיות רבות ושונות לפני שהגיעו לפרסום הנוכחי. האתרים השונים חולקו למספר קבוצות, בהתאם לקטגוריות שונות שאליהם הגענו בסופו של תהליך ממושך. הסיווג הראשוני של האתרים השונים נעשה בהתאם לחלוקה היסטורית וכרונולוגית. מאוחר יותר הבנו כי כדאי לשקול גם את ההיבטים הגיאוגרפיים המרחביים של אתרים אלו ולאלו צירפנו גם את החלוקה הנושאית המקובלת שבה עושים שימוש גופים כמו איקומוס והוועדה למורשת העולמית.

אפילו החלוקה של האתרים השונים לתקופות משנה הייתה בעייתית ולא פשוטה. האם תקופת הברונזה צריכה להיות מופרדת מבחינת המורשת התרבותית המשותפת מתקופת הברזל; האם יש להפריד את התקופה ההלניסטית מן התקופה הרומית ומה המשמעות של המונח "ימי הביניים" בתולדות אזורנו. החלוקה ההיסטורית המקובלת שבה משתמש איקומוס, וו תקופות המשנה אשר פותחו ועובדו על ידי ידידנו פרופ' הנרי קלייר, הוכחו כמשמעותיות פחות למרחב שלנו וגם החיבור בין תקופות שונות היה בעייתי לא פחות. כך לדוגמה בתחילה קיבצנו יחדיו את הארמונות ההרודיאנים והאומאים יחדיו – חיבור שהוכח כבעייתי ושגוי.

בסופו של התהליך, בסיומו של הסימפוזיון האזורי שלנו ולאחר שקיימנו דיונים בין הקבוצות השונות ונעזרנו בעצותיו של פרופ' ניל סילברמן, חולקו האתרים השונים לשש קטגוריות נושאיות:

1. הסביבה הטבעית
2. התיישבות עירונית וחקלאית
3. חידושים חקלאיים ותעשייתיים
4. מסורות משותפות
5. נופי תרבות
6. נתיבי מסע

במהלך כתיבת הטקסטים על ידי הצוותים שנערכו מחדש ונקראו על ידי הרפרנטים, התפתחה הסכמה כללית שהושגה פריצת דרך. ברם, עם קבלת הפורמט החדש, התעוררו בעיות חדשות והדיון בנושאים ובנרטיבים חדשים נראה עתה הכרחי. בנושאים אלו אנו מקווים לעסוק בפרויקט פוש הבא.

מונחים אזוריים

הבעייתיות של השימוש במונחים גיאוגרפיים והיסטוריים אחידים היא חריפה ומסובכת במיוחד באזורנו. לא ניתן למצוא שם אחד אשר יהיה רלוונטי לכל תולדות האזור ויכלול בתוכו גם את החלקים הגיאוגרפיים השונים של האזור, אלו שנכללים היום בתחומי מדינת ישראל, פלשתין וממלכת ירדן. כל הרפרנטים שבהם נעזרו במהלך גיבוש הפרויקט עודדו אותנו להתעקש ולהשתמש במונחים היסטוריים וגיאוגרפיים מדויקים ככל שניתן וכך גם עשינו.

במרבית המקרים השתמשנו במונח "אזורנו" כאשר עסקנו במורשת המשותפת העכשווית וגם המונח "ארץ הקודש" נמצא כמתאים ונוח לשימוש.

בחלק מן המקרים השתמשנו במונחים ספציפיים, כאלו שניתן היה להתאימם לתקופות היסטוריות מסוימות או לאזורים גיאוגרפיים מוגדרים. מבין אלו ניתן להזכיר את המונחים כנען, פלשת, ישראל, יהודה, שומרון, ירדן, פלשתינה ואחרים. מונחים אלו יוחסו על ידינו ליחידות פוליטיות מסוימות או ליחידות היסטוריות מוגדרות. כאשר נעשה שימוש במונחים אלו השתדלנו לכנותם בשמות הערביים או העבריים המקוריים שלהם בעוד שבאנגלית השתמשנו כדי להצביע על שמות נוספים.

הגדרת האתרים

נתקלנו בקשיים לא מעטים כאשר התחלנו לקבץ את האתרים השונים אל תוך הגדרות הנושאיות שהוגדרו על ידינו. עניין זה הצריך מאיתנו רצון לקיים דו-שיח בין הקבוצות השונות, להבין שאתרים שנראים לאחדים חשובים הם מרכזיים פחות לאחרים ולערוך שינויים בהתאם להחלטות שהתקבלו. התהליך כלל גם וויתור על אתרים מסוימים והכללה של אתרים אחרים. כך למשל העובדה שמדבר יהודה ובו המנזרים הביזנטיים המרשימים, לא כלול בתחומי מדינת ישראל הביאה אותנו להציע את שיבטה, עם הכנסיות והמנזרים שלה. מאחר שבניגוד למדינת ישראל ולממלכת ירדן, אין בתחומי הרשות הפלשתינאית מכרות נחושת כמו תמנע ופינאן, שינינו את ההגדרה של אחד הפרקים למכרות ומחצבות וכך הכללנו גם את המחצבות הקדומות בבידיה.

הקבוצה הישראלית ביקשה להדגיש את מורשתו של המלך הורדוס בתולדות האזור ואילו הקבוצה הפלשתינאית ראתה בצלאח א-דין כדמות מרכזית. הורדוס וצלאח א-דין כאחד הותירו את חותמם של האזור כולו. בדרך של משא ומתן ודיון משותף וויתרו הקבוצות השונות על ההצעות הממוקדות והלאומיות לטובת הגדרות רחבות וכוללות יותר. ארמונותיו של הורדוס קובצו יחדיו יחד עם הארמונות האומיים ואילו צלאח א-דין חובר לקבר הרמב"ן, בן תקופתו. לשני אלו חובר גם ריצ'רד לב-הארי הנוצרי אשר חתם הסכם שביתת נשק עם צלאח א-דין ועל ידי כך הביא לסיומו את מסע הצלב השלישי.

דמויות של נביאים זוהו על ידינו כמרכזיים וחשובים בתולדות האזור ומקומות קבריהם ופעילותם תופשים מקום מרכזי באתרי האזור. הר נבו יחד עם נבי מוסה; קבר יתרו הירדני יחד עם קבר נבי שועיב ששוכן במדינת ישראל הביאו לביטול חשיבות הגבולות ההיסטוריים והבין דתיים. תהליך זה הוא שהביא ליצירתו של הפרק על השופטים, המאמינים ובני הלוויה שבו תופשים הנביאים של שלושת הדתות המונותיסטיות מקום מרכזי.

גם המצאות שונות הן מרכיב חשוב במורשת המשותפת של אזורנו. פיתוח הכתב, יחד עם ההמצאה המוכרת פחות של יצור סוכר קנים בתקופה הצלבנית, הן חלק ממורשת זו שאליה ניתן לצרף גם את התפתחות אומנות הפסיפס בתקופה הביזנטית. מורשת עשיית הפסיפסים באה לידי ביטוי הן במפת מידבא והן בבתי הכנסת מתקופה זו בבית אלפא ובציפורי. מאוחר יותר המשיכה אומנות עשיית הפסיפסים להתפתח והגיעה לשיאה בשילובה בארמונות השושלת האומאית.

הבנייתה של ההיסטוריה היא תוצאתו של תהליך זיהוי נופי תרבות וקישורם עם בני הקהילות השונות ביישובי האזור. תופעה זו באה לידי ביטוי, למשל, בקבר המקודש על הר הזיתים אשר זוהה הן כקבר חולדה הנביאה אך גם כקברי פלגיה הנוצרית ורבעיה המוסלמית. קבר אחד – שלוש דמויות נשיות.

שלושה אתרים עם נרטיב אחד – אתר אחד עם שלושה נרטיבים – זוהי ייחודיותו של פרויקט פוש.

תרגום

העיסוק במורשת המשותפת של אזורנו תלויה בשימוש בשפה ובתרגום של המונחים השונים לשפות האזור השונות. עניין זה הוא לא רק טכני ויש לו משמעות תרבותית נרחבת. במהלך תהליך העבודה הבנו כי תרגום המונחים והשמות השונים הוא עניין מסובך מעין כמוהו וכי גם בעניין זה יש צורך בדו-שיח בין קבוצתי. תהליך התרגום של המונחים השונים לאנגלית היה בעייתי וגם התהליך של התרגום חזרה אל שפות האזור לא היה פשוט.

הפרסום נכתב במקורו בעברית ובערבית, עובד מאוחר יותר לאנגלית ושונה שוב ושוב כתוצאה מדיונים רבים. במהלך התרגום של הטקסט האנגלי לשפות המקור, עלו שאלות חדשות אשר לא התמודדנו עימן במהלך הכתיבה הראשונית. מה התכוון כותב הטקסט ועורכו? האם יש בכתובים מסר נסתר שאליו התכוון הכותב?

אין טעם לבחון את הכתוב בפרסומנו ואת הדיון באתרים השונים בהתאם לפירוש ולתרגום הלקסיקוני, מה שעלול להפוך לעניין מתסכל. אנו מעדיפים כי המתעניינים במורשת תרבותית, ייהנו מן החיבור ואף יגלו את הדגשים השונים, דגשים המביאים לידי ביטוי את החשיבות שכל אתר שנבחר על ידינו מציב ואת הזיכרונות הטמונים בו.

כך, בדרך זו, אנו מזמינים את הקורא לחלוק עימנו את אתגר השיתוף ואת הלקח של העיסוק במורשת.

Push-9-full-book.indd 28-29 3/25/08 10:01:47 PM

The Significance of Shared

The PUSH project has opened new horizons in old friendships. At the outset of the research, it became evident that the simplest and most obvious language was open for deliberation. The original use of the heading Our Shared Heritage was debated during the first months. How could the use of the word Shared have meaning in the current political context? Could the use of Our imply a consciousness more idyllic than real? Was the neutral Common better suited to the situation?

The first regional workshop discussed these definitions under the guidance of Professor Simon Goldhill, resolving the matter with analogies to the Tragedy of Antigone, showing the use of the terminology of Shared in literature no way signified an acceptance, but more often indicated the recognition of the "other". The argument was convincing. And with the knowledge that the Greek language was dominant in our region for over 800 years, we all agreed that we could live with Our Shared Heritage.

The format

The team then grappled with many issues before arriving at this seemly simple and seamless booklet.

The sites were initially grouped under a series of headings, first and foremost, historical and chronological. The subsequent proposal suggested that a geographical division might be more prudent, while the thematic studies of the Advisory Bodies to the World Heritage Convention, ICOMOS and IUCN, became the consensus after further consideration of the personalities of the region.

The eleven relevant ICOMOS themes developed by our friend Professor Henry Cleere seemed too fine and many times inappropriate to our local context. A mixture between the periods often complicated matters – for instance, the grouping of the Herodian and Ummayad palaces into one typological narrative was a bold proposition but also contentious.

Even the grouping of the periods presented difficulties and the combination of historical periods raised issues as the need for separating Hellenistic and Roman influences. The meaning and implication of the term Mediaeval was also questioned raising the polemics of Crusader, Frankish and Mamluk descriptions of the architecture of the region. And did the Bronze and Iron Ages each need their own definition?

Finally after the first regional workshop and consultation between the teams and our peer reviewers, under the direction of Neil Silberman, the publication emerged with six thematic chapter headings:

1. The Natural Environment
2. Rural and Urban Life
3. Agricultural and Industrial Innovations
4. Coexisting Traditions
5. Cultural Landscapes
6. Itineraries

As the texts were written by the teams, edited, rewritten and peer reviewed by our local colleagues, and on seeing the publication emerge there was a general accolade that a break-through had been made. While accepting the format, new problems arose and other subjects and narratives were deemed necessary. But for that we are hoping to expand on in PUSH II.

Push-9-full-book.indd 30-31 3/25/08 10:01:47 PM

Regional terminology

The problem of geo-historical terminology is particularly serious, since no single geographical name applies to all periods and to the same extent of land including the area of modern Israel, Palestine, and Jordan. All our reviewers commented on the need to insist on historic and geographic accuracy.

We have used the general term “our region” when referring to the whole area of our contemporary shared heritage. The team also felt that the use of “Holy Land” would be a further generic term to be applied judiciously.

Specific references will be made concerning names that can be matched with historical periods or geographical terms such as Retenu, Canaan, Philistia, Israel, Judah, Judea, Samaria, Jordan, Palaestina, Filastin or Outremer. These will refer specifically and precisely to the political unit to which a site belonged at a particular time. Where these names have been used, the local term in Arabic or Hebrew has been applied, while the English has acknowledged alternative names if they exist in different forms.

More general terms such as Levant, Mashriq, Land of Israel, ash-Sham, Palestine, have been avoided unless there is a specific and documented use of the term in a historical sense. Basically, this has been decided on a case-by-case basis recognizing the “other”.

Determining the sites

The identification of the sites and their merging into common narratives were thwart with difficulties. They demanded the acceptance of change and dialogue, accepting that sites regarded as important in one context could be of lesser meaning in others. Some examples, explored here, will enhance the understanding and share with the reader the substance of the process in finalizing the booklet.

The importance of the Byzantine Monasteries in the Judean/ Jerusalem Desert left out Israel, resulting in the inclusion of the Churches at Shivta, while the copper mines of Feinan and Timna left out the Palestinian territories resulting in rethinking the heading as Mines and Quarries.

The Israeli team thought of the Herodian legacies while the Palestinian team had identified the importance of Salah al-Din. Each personality had left indelible marks in all three territories including the winter palaces of Herod and the battles and fortresses of Salah al-Din. The original sectarian proposals eventually gave way to looking at the combined typology of palaces of the Herodian and Ummayad periods, while Salah-a-Din was linked not to the famous Battle of Hittin but to the tomb of the Rambam, as his court physician. The importance of looking for a Christian of the same period, brought us to rereading Runciman and identified Lady Stephanie of Oultrejourdain, responsible for the garrisons of Karak and Montreal, whose son, Salah al-Din returned even before the obstinate knights were defeated. The Jordanian team felt that the lesser known Stephanie, albeit a woman, should be exchanged for Richard the Lion Heart who was enforced into a peace treaty with Salah al-Din, thus ending the Third Crusade.

Prophets have been recognized in different places in shrines and tombs. The Jordanian Mount Nebo and Palestinian Nebi Musa; the Jordanian tomb of Jethro and the Israeli Nebi Sheib/Kever Yitro blurred the narratives, creating a diachronic chapter that not all team members were willing to accept. This generated the chapter on judges, disciples and companions, each accompanying the prophets of the three religions in their birthplaces and places of growth.

The innovations of the region brought about the recognition of the inception of writing, together with the lesser known fact that the sugar cane industry developed from the insatiable sweet tooth of Europeans from the twelfth century onwards, with the Crusaders building a series of factories near Acre, Jericho and Safi. Likewise the innovations of the Byzantine mosaic craftsman crossed cultural borders, with the intricate patterns of Byzantine Madaba brought into the service of the Ummayad Caliphate, having also shared motifs with the elaborate synagogue floors at Tzippori and Baram.

The laying of history is apparent in the recognition of cultural landscapes with their evolving indigenous communities and Palestinian villages. This phenomenon goes hand-in-hand with the multiple meanings of the venerated tomb on the Mount of Olives where the Prophetess Hulda, St Pelagia or Rabia might be buried – one tomb, but very feminine.

In all these elements of heritage we faced a constant challenge: to identify three sites with one narrative and one site with three narratives. That has always been the very essence of the PUSH project.

Translation

Common understanding is dependent on language and translation; not just the technicalities, but also the cultural meanings. The team realized that agreeing on the translations was even more complex than agreeing on a common English version and that there was a need to open a parallel debate on the Hebrew and Arabic renditions to convey the spirit of the issues raised in discussing the English text. What we anticipated as a technical matter became yet a further trialogue in the discussion of Our Shared Heritage.

A commentary that was originally written in Hebrew or Arabic was rendered into the English lingua franca and hotly debated with resulting changes. In translating the text back to the original language, questions arose that would not have been so obvious in the first writing; what did the editor mean? Was there a hidden agenda in his or her words?

There is no use for the reader to compare the texts for their literal lexicon meaning. That exercise will merely be frustrating, while the connoisseur of cultural heritage, we hope, will enjoy and even revel in the nuances that express the spectrum of significance that each place and memory bears.

Thus as in all the other challenges of sharing, we invite the reader to share with us the lessons of heritage.

The Natural Environment///הסביבה הטבעית///البيئة الطبيعية

إن أساس وجذور التراث المشترك في منطقتنا، هي البيئة الطبيعية التي تمتلكها المنطقة، وهي غنية ومتميزة مكنت الأفراد والجماعات من البقاء، والتكيف، والتعامل مع بعضهم البعض طوال آلاف السنين فيها. ففي هذه الأرض الكثير من التناقضات والثوابت، من الحدود والجسور، من الجغرافيا الطبيعية، والنظم البيئية المتطورة والتي تمثل مصدراً لأبسط تصوراتنا الإنسانية للعالم من حولنا، والخلفية الفريدة والثمينة لتاريخ منطقتنا البشري.
فالأمم، والديانات، والتقاليد تتقاسم سمات وتفاصيل الوديان؛ الجبال والصحاري، والاختلافات المحلية في المناخ والتنوع في أجناس النباتات والحيوانات، و مواسم ايقاعات حركة الطبيعة والنمو، والأخدود المتصدع العظيم(Great Rift Valley)، والبحر الميت، وشبكة المجاري المائية والوديان التي تنساب من المنحدرات والمرتفعات ممثلةً نظاماً معقداً. والجمال الصارخ للمناظر الطبيعية الجبلية والصحراوية، ودورة النمو السنوية، وهجرة الحيوانات البرية كلها تمثل جزءاً من الإرث الثمين. إلا أنها معرضة وبشكل متزايد لخطر نمو السكان في المنطقة وتأثير تطورها الحديث. ولهذا، سيقدم هذا الفصل بعض العناصر المركزية لتراث المنطقة الطبيعي، والذي يستحق الاعتراف والحماية من قبل جميع شعوب المنطقة باعتبارها تركة هشة ليس لها بديل.

החיבור והשיתוף בין הכתבים המקודשים, המנהגים והמסורות של היהודים, הנוצרים והמוסלמים תושבי האזור הוא אחד ההישגים הבולטים ביותר בתולדותיו. מאז ומתמיד הביעו תושבי האזור את הערצתם למנהיגים בולטים, לאירועים היסטוריים מרשימים, לנביאים ולמלכים באמצעות ביקור במקומות הקשורים בהם. כמה ממקומות אלו משותפים לבני הדתות השונות בעוד שאחרים משמשים רק בני דת אחת. מקומות הערצה אלו היוו מוקדי קדושה שהופרדו פעמים רבות מן הקונפליקטים של חיי היום-יום. אלו הם מקומות תפילה, בקשת בקשות ואתרי זיכרון. פרק זה יעסוק במסורות השונות בתולדות האזור ובמקומות התפילה וההערצה המנציחים אותן. מקומות אלו יכולים להימצא בפסגות ובמדרונות ההרים הקדושים באזור, מקומות המעוררים הערצה בשל מיקומם המרשים. גם קברים ומקומות הקשורים לאבות ולאמהות, לאנשים הקדושים מהדתות השונות, ולדמויות היסטוריות בולטות, פזורים בכל חלקיו של האזור, בהרים בעמקים ובבקעות, בערים ובמדבריות. המקומות הקדושים קבעו לא אחת את גבולותיו של האזור. שרידים אלו של מקומות קדושים קדומים, מקומות תפילה, קברים ואתרי עלייה לרגל מייצגים את המורשת הדתית המשותפת של האזור.

At the root and bedrock of the shared heritage of Israel, Palestine, and Jordan is the complex natural environment of the region, the distinctive stage on which individuals and communities have survived, adapted, and interacted throughout the millennia. In this land of contrasts and constants, of boundaries and bridges, the physical geography and evolving ecological systems are both the source of our most basic human perceptions of our physical surroundings and the unique and precious background to our region's human history.
The nations, religions, and traditions share the contours of the valleys, mountains, and deserts; the local variations of climate and diversity of plant and animal species; and the seasonal and longer-range rhythms of natural movement and growth. The Great Rift Valley, the Dead Sea, and the network of watercourses and ravines that flow downward from the steppes and highlands are a single complex system. The stark beauty of the highland and desert landscapes, the yearly growing cycle, and the migrations of wildlife are all part of a precious inheritance. Yet it is increasingly imperiled by the growth of the region's human population and the effects of its modern development. Thus, this chapter will present some central elements of the region's natural heritage, which deserves recognition and protection by all the peoples of the region as a fragile and irreplaceable legacy.

1. Jordan River Valley, View from Belvoir///עמק הירדן, נוף מבלוואר///وادي نهر الأردن، مشهد من كوكب الهوا (بلفوار)

1

Push-9-full-book.indd 34-35 3/25/08 10:01:48 PM

1

تاريخ الأرض

תולדות כדור הארץ - אגן נהר הירדן וים המלח

Earth's History

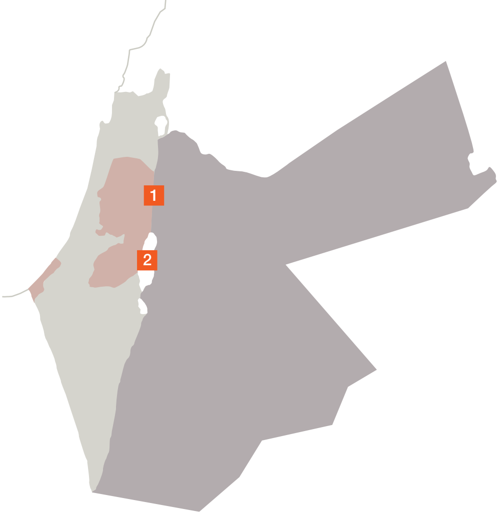

الوادي المتصدع العظيم (GRV) ظاهرة جيولوجيه على مستوى العالم، ولها أهمية أساسية لفهم تطور الأرض. إنه يمثل مظهرا رئيساً للحركات التكتونية لصفائح القشرة الأرضية، واساساً لتطور المحيطات والقارات.
جيولوجياً، فإن الأخدود المتصدع العظيم هو عالم من العجائب، يمتد على مسافة ٧٠٠٠ كم من تركيا إلى موزامبيق؛ وهو أطول واد متصدع في العالم، ومن أكبرها. وادي الأردن والبحر الميت الذي ينخفض ٤٠٠ متر تحت مستوى سطح البحر يعتبر أدنى نقطة على سطح الأرض وأضيق منطقة للوادي المتصدع العظيم.
لقد تطور الأخدود المتصدع الكبير على مدى ال ٣٠ مليون سنة الماضية. الأدلة الراهنة على استمرار التطور الجيولوجي تتمثل في النشاط الزلزالي والبركاني دون انقطاع. وهو امتداد نحو اليابسة يشكل حافة وسطى لنظام المحيطات الذي يحيط بالكرة الأرضية، وهو مظهر من مظاهر عملية لوحة الاختلاف في القشره الأرضية. بالأساس، إن القشرة تنفصل عن بعضها وتفصل بين الصفائح التكتونية الإفريقية والعربية. هذه العملية تخلق انشقاقات ضخمة، مما أدى إلى تشكل كتلة من القشرة تقع بين صفائح القشرة الأرضية المتباعدة- يطلق الجيولوجيون مصطلح هورست (الجزء المرتفع) و (الجزء الأسفل) على هذا النظام. وهذه الظاهرة يمكن أن ترى بشكل واضح في مسعدة و قمران كأمثلة على مكونات البحر الميت. ومن هورست في جرف الغربية، مع قمة حوالى ٤٠٠ متر فوق التضاريس المحيطة بها، وبارتفاع شاهق فوق البحر الميت تملأ القيعان والحفر هي جزء من حزام تكتوني إقليمي مرافق لفتحة وادي البحر الميت المتصدع.

הבקע הגדול (השבר הסורי-אפריקאי) הוא תופעה גאולוגית בעלת חשיבות עולמית. באזור זה ניתן למצוא רמזים רבים להבנת צורת התפתחות כדור הארץ, לתזוזת לוחות קרום כדור הארץ ולהבנתנו את התפתחותם של מקורות האוקיינוסים והיבשות.
מבחינה גיאולוגית מהווה הבקע הגדול דוגמה לשלל תופעות קיצוניות. הוא משתרע על פני 7,000 קילומטרים - מתורכיה שבאסיה ועד מוזמביק שבאפריקה. בקע זה הוא גם מהגדולים בעולם והארוך שבהם. עומקם של עמק הירדן וים המלח מגיע עד ל-400 מטר מתחת לפני הים - הנקודה היבשתית הנמוכה ביותר על פני כדור הארץ.
הבקע הגדול התפתח במשך 30 מיליון השנים האחרונות. העדות הנוכחית להמשך האבולוציה הגאולוגית שלו היא הפעילות הסייסמית והגעשית המתמדת הנמשכת בו. השבר הוא הרחבה לתוך היבשה של מערכת רכס אמצע-אוקיינית המקיפה את כדור הארץ. יש באזור זה עדות מרתקת לתהליך התרחקות לוחות קרום כדור הארץ. באזור זה הקרום הולך ונסדק ומפריד בין הלוחות הטקטוניים של חצי האי ערב ושל אפריקה. התהליך יוצר סדק מתחים עצום וגורם לגוש מקרום כדור הארץ להידחק אל בין לוחות הקרום המתרחקים.
גיאולוגים מכנים תופעה זו 'מערכת הורסט' (חלק מורם) ו'גרבן' (חלק מושלך כלפי מטה) שבין היתר ניתן למצאה במצדה ובאזור חורבת קומרן. במיתלול המערבי של הקבע אפשר לראות הורסט. פסגתו בגובה כ-400 מטר מעל הנוף, והוא מתנשא מעל ים המלח הממלא את הגרבן. מכתשים הם חלק מחגורת הקפל הטקטוני האזורי לאורך פתחת הבקע הגדול באזור ים המלח.

The Great Rift Valley (GRV) is a geological phenomenon of global scale, which is of fundamental significance for understanding the evolution of the Earth. It represents a major manifestation of crustal plate tectonics, and the origins and development of oceans and continents.
Geologically the GRV is a realm of superlatives, extending over 7,000 kilometres from Turkey to Mozambique; it is the longest rift valley in the world and among the largest. The Jordan Valley and Dead Sea at 400 metres below sea level is regarded as the lowest point on the earth's surface and the narrowest section of the rift.
The GRV has been evolving over the past 30 million years. Current evidence of continuing geological evolution is constant seismic activity and volcanism. It is a landward extension of a mid-oceanic ridge system that encircles the globe and is a manifestation of the process of crustal plate divergence. Essentially, the crust is splitting apart and separating the African and Arabian tectonic plates. This process creates a massive tension crack, causing a block of crust to drop down between the diverging crustal plates - geologists refer to this as a horst (raised part) and graben (down-thrown part) system. This phenomenon can be seen at Masada and Qumran exemplifying components of the Dead Sea sector. It is a horst in the western escarpment, with a summit about 400 metres above the surrounding terrain, towering over the Dead Sea that fills the graben. The Makhteshim/ al-Ajran are part of a regional tectonic fold belt accompanying the opening up of the Dead Sea Rift Valley.

1.Jordan River///נהר הירדן///نهر الأردن

2.Dead Sea///ים המלח///البحر الميت

Push-9-full-book.indd 36-37 3/25/08 10:01:50 PM

1

مسارات هجرة الطيور

נתיבי ציפורים נודדות

Migratory Flyways

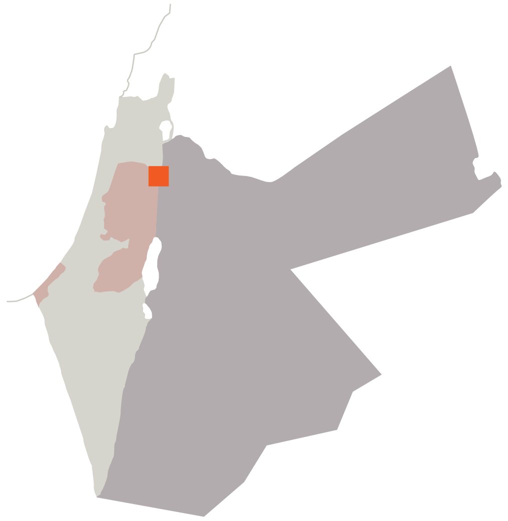

1.Jordan River Valley///נהר הירדן///نهر الأردن

2.Jordan River Valley///נהר הירדן///نهر الأردن

3.Jordan River Valley///נהר הירדן///نهر الأردن

The Jordan River Valley, part of the Great Rift Valley (GRV), is at the centre of one of the most important bird migration flyways on the globe. An estimated five hundred million birds migrate annually through this narrow corridor between the southern and northern hemispheres. It is also an important migratory route of global avifauna, such as the black and white stork, common pelican, kingfisher, herons, shovelers, sandpipers, shanks, francolins and other globally threatened waterfowls.

Many of these species breed in Central and Eastern Europe and a significant portion of their entire populations pass through the region. Many of these species depend on open spaces, both natural and agricultural, to rest and forage. Others, such as wintering birds of prey, pelicans and storks, and summering bee-eaters and warblers spend an entire season in the region. In addition, there are resident birds such as the Dead Sea Sparrow, Tristram Grackle, Black Frakolin and the Fan Tailed Raven.

This area is also considered an important Middle Eastern wetland; both Birdlife International and Wetland International have declared the entire Jordan River basin a significant bird and wetland area, since it maintains many globally valuable species that are on the IUCN Red List as regionally or globally threatened or endangered species. The freshwater wetlands and the Jordan River Valley's location in a water-stressed region are the last, or first, staging post before, or after, the migratory birds cross a vast expanse of desert. Considering the current trends in wetland protection and management in the Levant, where most wetlands have been drained, or so altered that they are no longer ecologically functional for wildlife, the relative importance of the region's surviving wetlands and rivers can be expected to continue to increase.

עמק הירדן, חלק מהבקע הגדול, שוכן במרכזו של אחד הנתיבים החשובים ביותר בעולם לנדידת ציפורים. על פי ההשערה, כ-500 מיליוני עופות נודדים בכל שנה דרך מסדרון צר זה, בין חצי הכדור הדרומי והצפוני. זהו נתיב נדידה חשוב בקנה מידה עולמי של עופות מים, למשל החסידה השחורה והלבנה, הפליקן המצוי, השלדג, אנפות, ברווזים, חרטומנים, חופמאים, חגלות ועופות מים אחרים הנתונים לסכנת הכחדה עולמית.

רבים ממינים אלו מתרבים במרכז אירופה ובמזרחה, והרבה מאוכלוסיות הציפורים חולפות דרך האזור. הרבה מהמינים תלויים במרחבים פתוחים, טבעיים וחקלאיים כאחד, כדי לנוח ולתור אחר מזון. אחרים, למשל עופות דורסים הנודדים בחורף, פליקנים וחסידות, וכן עופות קיץ כגון שרקרקים וציפורי שיר מבלים באזורנו עונה שלמה.

האזור נחשב גם כמרחב ביצות חשוב של המזרח התיכון; הארגונים Birdlife International ו-Wetland International הכריזו על כך שכל אגן נהר הירדן הוא אזור חשוב לעופות ואזור ביצות. חשיבות האזור קשורה בכך שהוא מאפשר ומעניק מקום מחיה למינים רבים בעלי ערך עולמי הרשומים ברשימה האדומה של IUCN כמינים הנתונים לאיום או לסכנת הכחדה. הן ברמה האזורית והן ברמה העולמית. ביצות המים המתוקים ושטחי עמק הירדן שוכנים באזור שאין בו מקורות מים רבים. הם מהווים לפיכך נקודת חניה אחרונה (או ראשונה) לפני (או אחרי) שהעופות הנודדים חוצים שטח עצום של מדבר. בהתחשב במגמות הנוכחיות של הגנה על ביצות וניהולן באזורנו - שהרי מרבית הביצות יובשו או שונו כל כך עד שאינן מסוגלות לתפקד עוד מבחינה אקולוגית בכל הקשור בחיי הבר - ניתן לצפות שהחשיבות היחסית של הביצות והנחלים הנותרים באזור תגדל ותהיה חלק מרכזי משיקולי קובעי המדיניות.

وادي نهر الأردن، جزء من أخدود الوادي العظيم الذي يبلغ طوله ٧،٠٠٠ كيلومتر، يقع في قلب واحد من أهم طرق هجرة الطيور على الكرة الأرضية. ويقدر بأن نحو ٥٠٠ مليون من الطيور تهاجر سنويا من خلال هذا الممر الضيق بين شطري الكرة الأرضية الجنوبي والشمالي. وهو أيضاً مسار مهم لهجرة الطيور العالمية، مثل اللقلق الأبيض والأسود، والبجع المألوف، والرفراف، وطيور مالك الحزين، والجرافون، والطيطوى، وشانكس، وفرانكولين وغيرها من الطيور المائية المهددة عالميا.

كثير من هذه الأنواع تتكاثر في أوروبا الوسطى والشرقية، وجزء كبير من هذه المجموعات بأكملها يمر عبر المنطقة. كثير من هذه الأنواع تعتمد على المساحات المفتوحة، الطبيعية منها والزراعية، للراحة والغذاء. طيور أخرى، مثل الطيور الشتوية المفترسة، البجعات واللقالق، و آكلة-النحل الصيفية و الطيور المغردة يقضون موسما بأكمله في المنطقة.

هذه المنطقة أيضا تعتبر من الأراضى الرطبة المهمة في الشرق الأوسط؛ مؤسستا مجلس الطير العالمي والأراضي الرطبة الدولية قد اعلنتا أن حوض نهر الأردن بأكمله منطقة هامة للطيور والأراضي الرطبة، لأنها تحوي على العديد من أنواع الطيور القيمة على المستوى العالمي، وعلى القائمة الحمراء للاتحاد الدولي لصون الطبيعة والموارد الطبيعية (IUCN) على أنها مهددة إقليميا أو عالميا، أو المهددة بالانقراض. موقع أراضي المياه العذبة الرطبة ووادي نهر الأردن في مكان تشح فيه المياه في المنطقة، هو مكان الانطلاق الأخير (أو الأول) قبل (أو بعد) عبور الطيور المهاجرة عبر فسحة شاسعة من الصحراء. وبالنظر إلى الاتجاهات الحالية لحماية الأراضي الرطبة وإدارتها في بلاد الشام، نرى أن معظم الأراضي الرطبة قد استنزفت، أو تغيرت لدرجة أنها لم تعد بيئياً صالحة للحياة البرية، فإن الأهمية النسبية لبقاء الأراضي الرطبة والأنهار في المنطقة من المتوقع استمرارها في الزيادة.

Push-9-full-book.indd 38-39 3/25/08 10:01:51 PM

1.The Arabah Valley///הערבה///وادي عربة

2.The Arabah Valley///הערבה///وادي عربة

The hot, dry Arabah Valley stretches between its northern borders at the Dead Sea to the Red Sea in the south. The Arabah is framed by the Negev Mountains to the west and the Edom and Sharrah Mountains to the east. The sheer, barren mountains rise dramatically from 350 metres below sea level at its northern end to 350 metres above sea level at Jabal Sharrah, and then descend again to sea level at Aqaba and Eilat. The two parallel mountain chains bordering the Arabah are separated by a corridor of salt marches, sand dunes, and acacia stands. In addition, numerous seasonal rivers (wadis) penetrate the main north-south corridor, creating vital east-west ecological passages throughout the Arabah.

The Valley is comprised of numerous unique and varied habitats including alluvial fans, sand dunes, semi-stable sands, salt marshes, and seasonal riverbeds. The approximately 190 kilometre-long Valley is of outstanding zoogeographical importance due to its position at the focal point of the biological filter between the Palearctic, Ethiopian and Oriental regions. The Valley consists of some 75 square kilometres of sand desert and dunes, including one of the only known habitats with viable populations of several rare and endangered species such as the Sand Cat (Felis margarita), the Sand Fox (Vulpes rueppelli), the Desert Gazelle (Gazella dorcas isabellina), and the Spiny Tailed Lizard (Uromastix aegypticus) and Desert Monitor (Varanus gresius).

1

الممرات البيئية: وادي عربة

מסדרונות אקולוגיים:
עמק הערבה

Ecological Corridors:
The Arabah Valley

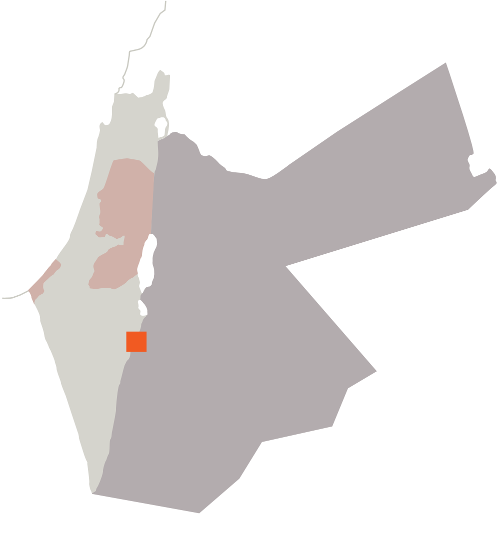

עמק הערבה משתרע מים המלח בצפון ועד ים סוף בדרום. את הערבה תוחמים הרי הנגב במערב והרי אדום ושארא במזרח. ההרים הצחיחים התלולים מתנשאים באופן דרמטי מ-350 מטרים מתחת לפני הים בקצה הצפוני עד 350 מטרים מעל פני הים בג׳אבל שארא, ולאחר מכן הם יורדים שוב למפלס פני הים באזור עקבה ואילת. שתי שרשראות ההרים המקבילות התוחמות את הערבה מופרדות במסדרונות של ביצות מלח, תלוליות חול ועצי שיטה. אין-ספור נחלי אכזב (ואדיות) חודרים למסדרון המרכזי העובר מצפון לדרום ויוצרים מעברים אקולוגיים חיוניים בין המזרח למערב.

עמק הערבה כולל בתי גידול ייחודיים רבים ומגוונים, ובהם מניפות אלוביות, תלוליות חול, חולות נודדים למחצה, ביצות מלח ונחלי אכזב. אורך עמק הערבה הוא כ-190 קילומטר, והוא בעל חשיבות זואו-גאוגרפית יוצאת דופן בשל מיקומו במוקד הסנן הביולוגי המפריד בין האזורים הפלארקטי, האתיופי והמזרחי. בעמק ניתן למצוא כ-75 קמ״ר של מדבר חולי ודיונות והוא כולל את אחד מבתי הגידול היחידים הידועים לאוכלוסיות של כמה מינים נדירים ונתונים לסכנת הכחדה, למשל חתול החולות (Felis margarita), שועל החולות (Vulpes rueppelli) ואיילת החולות (Gazella dorcas isabellina) וכן הלטאה בעלת הזנב הקוצני (Uromastix aegypticus).

وادي عربة الحار والجاف يمتد بين حدوده الشمالية عند البحر الميت إلى البحر الأحمر في الجنوب. يحد وادي عربة جبال النقب إلى الغرب وجبال إدوم والشراه إلى الشرق. الجبال الجرداء ترتفع من ٣٠٠ متر تحت مستوى سطح البحر فى الجهة الشمالية إلى ١٦٠٠ متر فوق مستوى سطح البحر فى جبل شراه، ثم تنحدر مرة أخرى إلى مستوى سطح البحر في العقبة وإيلات. سلسلتا الجبال المتوازية على حدود وادي عربة يفصل بينها ممر من قيعان ملحية وطينية، والكثبان الرملية، وأشجار السنط (الأكسيا). بالإضافة إلى ذلك، تخترق العديد من الأنهار الموسمية (الأودية) الممر الرئيس الذي يربط الشمال بالجنوب، مما يخلق ممرات بيئية حيوية بين الشرق والغرب في مختلف أنحاء وادي عربة.

الوادي يضم العديد من الأنواع البيئية الفريدة والمتنوعة منها الطمى والمراوح الغرينية، والكثبان الرملية، رمال شبه مستقرة، والمستنقعات المالحة، و قيعان الأنهار الموسمية. الوادي الذي يقارب طوله ١٩٠ كيلومترا - وادي الطويلة ذو أهمية جغرافية وحيوانية كبيرة بسبب موقعه في مركز الإندماج البيولوجي بين الإركتيك، الإثيوبي والمناطق الشرقية. ويتكون الوادي من حوالي ٧٥ كيلومتراً مربعاً من الرمال الصحراوية والكثبان الرملية، منها واحدة فقط من الأنواع البيئية المعروفة عنها والتي تضم مجموعات حيوانية قادرة على البقاء من أنواع عدة نادرة مهددة بالانقراض مثل قط الرمل (Felis margarita). وثعلب الرمل فوكس (Vulpes rueppelli)، وغزال الصحراء (Gazella dorcas isabellina)، و(الضب) Spiny Tailed Lizard Uromastix aegypticus.

Push-9-full-book.indd 40-41 3/25/08 10:01:52 PM

Rural and Urban Life///התיישבות עירונית וחקלאית///حياة الريف والحضر

منذ وصول أول مجموعات بشرية إلى منطقتنا، أدى الكفاح الرئيس لجميع الشعوب من أجل البقاء والعيش في أمن ورخاء إلى نشوء مجموعة متنوعة من أشكال المدن والقرى، وأساليب حفظ السجلات والاتصال، وتصاميم متميزة لأماكن المعيشة، الأسواق، والقصور، والقلاع، ودور العبادة. على مدى آلاف السنين، أصبحت نظم الحياة المجتمعية المتطورة معقدة وظهور طبقات متعددة، مقتبسة، ومشتركة، ومجزأة بين الثقافات والمجتمعات المختلفة في المنطقة. في تعدد المواقع المعروضة في هذا الفصل، يمكننا أن ندرك التطورات المشتركة والتغيرات المختلفة التي تبنتها مجتمعات هذه المنطقة في مختلف الأماكن والأزمان. من خلال المخلفات الأثرية التي كشفت في المستوطنات الزراعية المبكرة، يمكننا أن نتعرف على بدايات التقاليد الزراعية في المنطقة ونظام القرى القائمة على القرابة. في التلال الكبرى والمدن الضخمة يوجد بقايا المعابد، والمباني العامة، والنقوش التي نظمت الحياة على نطاق أوسع بكثير من القرية، من خلال القانون، والتجارة، والهياكل السياسية، والسلطات الدينية. من أروع القصور إلى أكثر البيوت تواضعا، من كهوف النساك ودور العبادة إلى المنشآت الصناعية تحت الأرض، من القلاع إلى الخانات إلى الأديرة، التراث المشترك للريف والحضر في هذه المنطقة يجسد المفاهيم الأساسية للهوية، والمجتمع المدني، والتقاليد الروحية التي لا تزال جوهرية في الحياة اليومية لسكان المنطقة اليوم.

מאז ראשית ההתיישבות באזורנו, היה המאבק הבסיסי על הישרדות וחיים בטוחים ופוריים אחד ממאפייניו הבולטים ביותר. מאבק זה הוא שחייב את תושבי האזור לפתח צורות התיישבות מגוונות. כפרים וערים, שווקים, ארמונות, מבצרים ומקומות פולחן הם כולם חלק ממגמה זו. במהלך הדורות התפתחו באזור צורות שונות של חיים משותפים והיו תולדה של יצירה, שאילה ושיתוף בין התרבויות השונות. ניתן לזהות במגוון האתרים המוצגים בפרק זה הן את קווי הדמיון והן את ההבדלים בין תרבות לתרבות. באזור נמצאו שרידים של תרבות חקלאית קדומה ומפותחת ואלו מהווים הוכחה לקדמותה של התרבות החקלאית האזורית ושל חיים בכפרים. בתילים הקדומים של המרחב ובערים הקדומות ניתן למצוא שרידים של מקדשים, מבני ציבור שונים וכתובות המעידות על ארגון מתקדם ביותר של החיים הציבוריים באמצעות מערכת של חוקים, מסחר, פוליטיקה ודת. החל מן הארמונות המפוארים ביותר ועד לבתים הפשוטים; ממערות המתבודדים והמקדשים ועד למתקני תעשייה תת קרקעיים; ממבצרים לחאנים ומנזרים. מורשת הקיום העירונית והכפרית באזור מצביעה על מאפיינים בסיסיים של זהות, חברה אזרחית מאורגנת ומסורות רוחניות שמוסיפות להיות מרכזיות ומהותיות לתושבי האזור גם בימינו.

Ever since the first groups of early humans arrived in our region, the basic struggle of all peoples to survive and live in security and prosperity has given rise to a rich variety of village and urban forms, methods of recordkeeping and communication, and distinctive designs of living places, marketplaces, palaces, fortresses, and shrines. Over the millennia, evolving systems of community life have become complex and multi-layered—created, borrowed, shared, and fragmented among the region's distinct cultures and communities. In the multiplicity of sites presented in this chapter, we can recognize both the common developments and the distinctive variations that the societies of this region have adopted in different places and times. In the archaeological remains of the earliest farming settlements, we can recognize the beginnings of the region's agricultural traditions and kin-based village organization. In the great tells and monumental cities are the remains of the temples, public buildings, and inscriptions that organized life on a scale much more vast than the village, through law, commerce, political structures, and religious authority. From the grandest palaces, to the most humble houses, from hermit's caves and shrines to underground industrial installations, from fortresses, to khans, to monasteries, the shared heritage of rural and urban existence in this region embodies the basic themes of identity, civil society, and spiritual traditions that are still central to the everyday life of the region's people today.

1.Qasr al Mushatta///קצ'ר אל מושאטה///قصر المشتى

2

Push-9-full-book.indd 42-43 3/25/08 10:01:54 PM

2

من التجول الى الاستيطان

מנוודות להתיישבות

From Wandering to Settlement

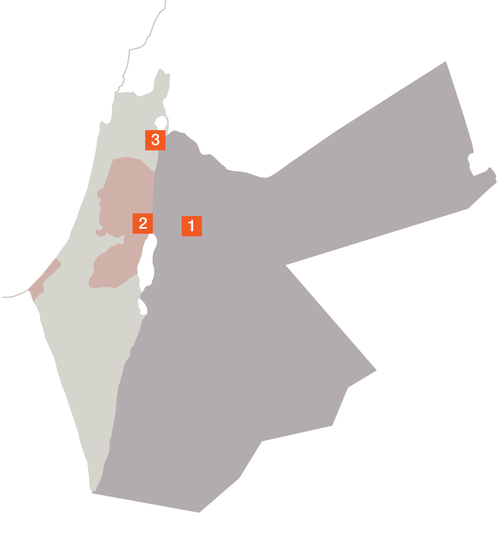

1.Ain Ghazal///עין גז'אל///عين غزال

2.Tell el Sultan///תל אל-סולטאן///تل السلطان

Evidence of the gradual transition from seasonal wandering to a settled existence is well documented in the archaeological record of our region. Numerous prehistoric sites, particularly within the Great Rift Valley, clearly illustrate some of humanity's earliest steps toward urban life. The adoption of innovations, such as the domestication and breeding of animals, the cultivation of domesticated grain crops, the extensive use of water resources, and the development of new technologies such as pottery making and basket weaving were all key steps in the transformation of early hunter-gatherers into settled villagers. Along with these advances, new building methods and designs were adopted, particularly the use of dried clay for construction and the shift from circular to rectangular house plans.

The most famous example of early village life in the Jordan Rift is Tell es-Sultan, located on the outskirts of modern Jericho, a settled community dating back to 8000 BCE that featured an impressive circular watchtower and sophisticated fortification walls. Likewise, excavations at the site of Ain Ghazal, strategically located near the Ghazal Springs and Zarqa River, near modern Amman, have revealed a settlement dating to 7300 BCE which was continually occupied for nearly 2000 years. Architectural remains discovered there include domestic structures, burial caves, and temples. Similar archaeological evidence was also discovered at Sha'ar HaGolan 3, south of Tiberias, near the banks of the Yarmouk River.

These sites offer a glimpse at the origins of village life throughout the region, paving the way for the foundation of the urban centres of later periods.

המעבר ההדרגתי באזורנו מנוודות עונתית להתיישבות קבע בא לידי ביטוי ברור בעדות הארכיאולוגית. אתרים פרה-היסטוריים רבים, במיוחד באזור בקעת הירדן, מצביעים באופן ברור על אחדים מהשלבים המוקדמים ביותר של מעבר אוכלוסיית האזור לחיים עירוניים. האימוץ והפיתוח של המצאות שונות כמו ביות וגידול של בעלי חיים; גידול ותירבות של חיטה; שימוש נרחב ומפותח במקורות מים; והפיתוח של טכנולוגיות שונות כמו יצור כלי קירמיקה וקליעת סלים, היו כולם שלבים חשובים ומרכזיים במעבר משלב של קיום מבוסס צייד ונוודות לחיים המבוססים על מגורי קבע בכפרים. בה בעת, פותחו ואומצו שיטות בנייה ועיצוב חדשות, במיוחד השימוש בלבנים מיובשות לבנייה והמעבר מבתים מעוגלים לבתים בעלי צורה ריבועית.

הדוגמה הבולטת ביותר לתופעת ההתפתחות של תרבות חקלאית קדומה באזור בקעת הירדן היא תל אל-סולטאן, הממוקם בסמוך לעיר יריחו. ההתיישבות במקום זה נוסדה ככל הנראה סביב שנת 8,000 לפסה"נ ובניה הם שבנו במקום מגדל שמירה עגול ומרשים ששולב במערכת של ביצורים. בדומה לכך, חפירות ארכיאולוגיות שנערכו באתר עין גז'אל, הממוקם בסמוך למעיינות גז'אל ולנחל ז'רקה ובסמוך לעמאן, גילו שרידי יישוב שתוארך לשנת 7,300 לפסה"נ. השרידים שנמצאו במקום כוללים מבני מגורים, מערות קבורה ומקדשים. ממצאים ארכיאולוגיים דומים נתגלו בסמוך לישוב שער-הגולן 3, מדרום לטבריה וצמוד לגדות נהר הירמוק.

כל אלו מאפשרים הצצה לשורשיה של ההתיישבות החקלאית באזורנו, וסוללים דרך להבנת יצירתם של המרכזים העירוניים שהתפתחו מאוחר יותר.

الدليل على الانتقال تدريجيا من التجول الموسمي إلى الاستقرار موثق جيدا في السجل الأثري في منطقتنا. مواقع عديدة قبل التاريخ، وخصوصا في منطقة أخدود الوادي العظيم، تبين بوضوح بعض الخطوات البشرية المبكرة نحو حياة الحضر. اعتماد الابتكارات مثل تدجين وتربية الحيوانات، زراعة الحبوب والمحاصيل المدجنة، الاستخدام المكثف للموارد المائية، وتطوير تقنيات جديدة مثل صناعة الفخار ونسيج السلال كلها كانت خطوات رئيسية في التحول من حياة الصيد الأولى إلى حياة الاستقرار في القرى. ومع هذه التطورات، تم اعتماد طرق بناء وتصاميم جديدة، لا سيما استخدام الطين المجفف في البناء والتحول من التخطيط الدائري للبيت إلى التخطيط المستطيل.

المثال الأكثر شهرة للحياة القروية المبكرة في أخدود الأردن هو تل السلطان، الواقع على مشارف أريحا الحديثة، حيث أن مجتمعا مستوطنا يعود تاريخه إلى ٨٠٠٠ عام قبل الميلاد، بنى برجا دائريا للمراقبة مثيراً للإعجاب وجدران محصنة ومتطورة. وأيضا التنقيبات الأثرية في موقع عين غزال، وهو موقع استراتيجي قرب ينابيع غزال ونهر الزرقاء، وقرب عمان الحديثة، تم الكشف عن مستوطنة يرجع تاريخها إلى ٧٣٠٠ عام قبل الميلاد كانت مأهولة باستمرار منذ ما يقارب ٢٠٠٠ سنة. المخلفات المعمارية التي اكتشفت هناك تشمل الأبنية المحلية، وكهوف للدفن والمعابد. أدلة أثرية مماثلة اكتشفت أيضا في شاعر هجولان 3، جنوب طبرية، بالقرب من ضفاف نهر اليرموك.

هذه المواقع تقدم لمحة عن أصول الحياة القروية في أنحاء المنطقة، مما مهد الطريق لتأسيس المراكز الحضرية في فترات لاحقة.

Push-9-full-book.indd 44-45 3/25/08 10:01:56 PM

2

الكتابة والسجلات

התפתחות הכתיבה

Writing and Records

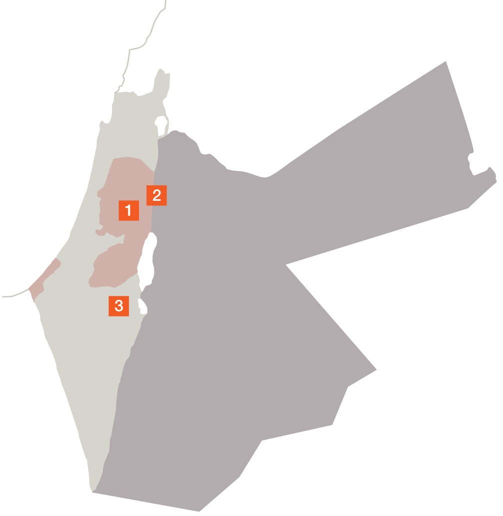

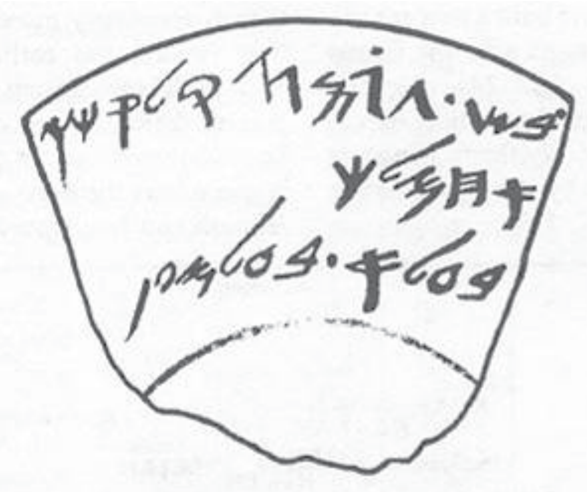

1.Samaria Ostracon///אוסטרקון משומרון///كتابة سبسطية(السامرة)

2.Tell Deir Alla///תל דיר-אללה///تل دير علا

3.Arad///ערד///عراد

In contrast to the cuneiform scripts of Mesopotamia and Egyptian hieroglyphics, the evolution of a purely phonetic alphabet in our region was one of the great intellectual achievements of human history. The first alphabets emerged around 1800 BCE, as a means of representing the language used by Semitic workers in Sinai. These early Proto-Sinaitic scripts remained of marginal importance for several centuries, but towards the end of the Bronze Age, regional variants arose, including the Proto-Canaanite alphabet (ca. 1400 BCE), the Byblos syllabary, and the South Arabian alphabet (ca. 1200 BCE).

Evidence of early writing in this region can be divided into several types of documents, with representative examples of each: Earliest use of the alphabet: The Lachish/ Tell al-Duwier Ewer, Izbet Sartah Abecedary, and Gezer/ Tell Abu Shusha Calendar provide important evidence on the evolution of alphabetic scripts.

Early evidence of administrative record keeping: The Tell Deir Alla Tablet, Samaria Ostraca, and Arad Ostraca shed important light on the development of economic, political, and bureaucratic institutions. At Tel Arad a mid seventh century BCE ostracon containing entries about commodities was found with integrated Hebrew and Egyptian Hieratic writing, evidence of the extensive trade of the region and the bi-lingual capacity of the population.

Early Historical Inscriptions: The Tel Dan/Tell al-Qadi Inscription, the Mesha Stele at Dhiban, and the Silwan/ Shiloah Inscription in Jerusalem offer unique testimony about events in the Kingdoms of Israel, Moab, and Judah in the 9th-8th centuries BCE.

Early Religious Writings: The Tell Deir Alla Balaam Inscription, the Ketef Hinnom amulet, and the Dead Sea Scrolls offer unique evidence of religious beliefs, traditions, and literature from the Late Iron Age to the Roman Period. These selected examples display the range of literary, religious and official writing used in our region throughout antiquity.

בניגוד להתפתחות כתב היתדות במסופוטמיה ובמצריים, יצירתו ופיתוחו של כתב האלפאבית הפונטי באזורנו הייתה אחד ההישגים התרבותיים הבולטים ביותר בהיסטוריה של המין האנושי. כתב האלפבית התפתח סביב שנת 1,800 לפסה"נ,זאת כחלק מצורך לבטא את השפה שהתפתחה בקרב עובדים שמים באזור סיני.

דוגמאות פרוטו-סינאטיות אלו נותרו בעלות חשיבות משנית למשך תקופה ארוכה אבל לקראת סוף תקופת הברונזה, התפתחו וריאנטים אזוריים שונים הכוללים גם את האלפבית הפרוטו-כנעני (סביב שנת 1,400 לפסה"נ) ואת האלפבית בדרום-ערב (סביב שנת 1,200 לפסה"נ).

אפשר לחלק את העדויות הקדומות ביותר להתפתחות של כתיבה באזור למספר סוגים:

1. השימוש המוקדם ביותר באלפבית: חרסי לכיש; הממצאים מעיזבת-סרטה ולוח גזר מציעים עדות חשובה על התפתחות בשימוש באלף-בית.

2. העדויות המוקדמות ביותר על שמירת נתונים ואדמיניסטרציה: הלוח שנמצא בתל דיר-אללה; והאוסטרקונים משומרון ומערד שופכים אור על התפתחות מנגנונים בירוקראטיים, פוליטיים וכלכליים באזורנו. בתל ערד, באמצע המאה השביעית לפסה"נ, נתגלו אוסטרקונים המכילים מידע על סחורות ומשלבים עברית ומצרית הירוגליפית. הם מעידים על המסחר הער באזור ועל יכולת האוכלוסייה להשתמש במספר שפות.

3. הכתובות ההיסטוריות המוקדמות ביותר: כתובת תל דן, מצבת מישע בדיבאן, כתובת סילוואן מירושלים, כל אלו מעידות בצורה ייחודית על אירועים מרכזיים בתולדות ממלכות ישראל, מואב ויהודה במהלך המאות התשיעית והשמינית לפסה"נ.

4. כתיבה דתית: כתובת בלעם מתל דיר אללה, הקמיעות מכתף הינום בירושלים ומגילות מדבר יהודה שנחשפו בחורבת קומראן מספקים עדות יוצאת דופן על התפתחות האמונה הדתית באזורנו, על מסורות דתיות שונות ועל הספרות הדתית, מאז שלהי תקופת הברזל ועד התקופה הרומית.

דוגמאות אלו מראות עד כמה היה גדול המגוון של הכתיבה הספרותית, הדתית והרשמית שנעשה בה שימוש באזורנו.

خلافا للكتابات المسمارية في بلاد ما بين النهرين والكتابات الهيروغليفية المصرية، تطورت حروف صوتيه بحتة في منطقتنا كانت واحدة من أعظم الإنجازات الفكرية في التاريخ الإنساني. أول الحروف الهجائيه ظهرت حوالي ١٨٠٠ عام قبل الميلاد، كوسيلة تمثل اللغة التي كان يستخدمها العمال الساميون في سيناء. هذه الكتابات السامية الأولى بقيت مهمشة لعدة قرون، ولكن مع نهاية العصر البرونزي، ظهرت متغيرات إقليمية، منها الأبجدية الأولية الكنعانية (١٤٠٠ عام قبل الميلاد)، والمقاطع البابلية، وأبجدية الجنوب العربي (١٢٠٠ قبل الميلاد). الأدلة من كتابات مبكرة في هذه المنطقة يمكن تقسيمها إلى عدة أنواع من الوثائق، مع الأمثلة:

١. أبكر استخدام للأبجدية: تقويم جيزر (تل الجزر)، إبريق لخيش (تل الدوير)، الأبجدية الأولية (عزبة سرطة) توفر أدلة مهمة على تطور المخطوطات الأبجدية.

٢. أدلة مبكرة لحفظ السجلات الإدارية: إن لوح دير علا، وكتابة السامرة، وكتابة تل عراد، كتابات تسلط الضوء على تطور المؤسسات الاقتصادية، السياسية، والبيروقراطية. في تل عراد عثر على كتابات من منتصف القرن السابع قبل الميلاد تحتوي على سجلات لسلع مع كتابات عبرية والهيروطيقي-المصرية، دليل على التجارة الواسعة في المنطقة وقدرة السكان على إجادة لغتين معا.

٣. النقوش التاريخية المبكرة: مسلة في ذيبان، ونقش تل دان، ونقش سلوان في القدس تقدم شهادات فريدة عن الأحداث في ممالك اسرائيل، مؤاب ويهودا في القرنين الثامن-التاسع قبل الميلاد.

٤. أوائل الكتابات الدينية: تميمة كتف حينوم، نقش بلعام في دير علا، مخطوطات البحر الميت توفر أدلة فريدة من المعتقدات الدينية، التقاليد، والأدب من العصر الحديدي المتاخر إلى الفترة الرومانية.

هذه الأمثلة المختارة تعرض تنوع الكتابات الأدبية، والدينية، والرسمية المستخدمة في منطقتنا على مدى العصور القديمة.

Push-9-full-book.indd 46-47 3/25/08 10:01:57 PM

2

المدن العظيمة

הערים בגדולתן

Great Cities

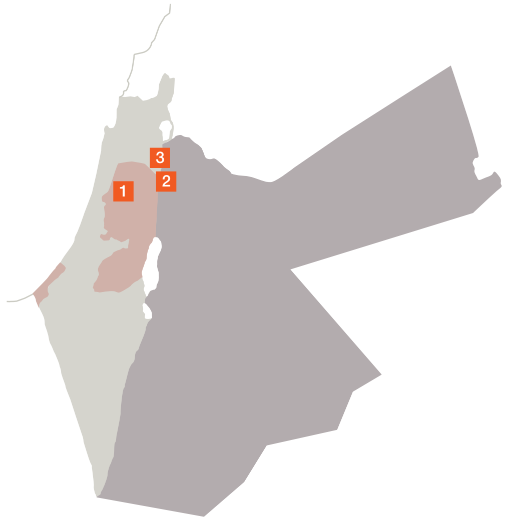

في النصف الأول من القرن الثالث الميلادي، وصلت عملية التحضر فى الشرق الروماني إلى ذروته. بقايا العشرات من المدن من هذه الفترة يمكن اعتبارها جزءا هاما من التراث المشترك في منطقتنا.
سبسطية مثال على عملية التحضر هذه. جدرانها، وبواباتها، وملعبها، ومعبد رائع بناه الملك هيرود (٣٧-٤ قبل الميلاد). وفي نهاية القرن الثاني الميلادي، توسعت المدينة تحت سيادة سيبتيموس سفروس مع تشييد ممرات شوارع لأكثر من ٨٠٠ متر، كاتدرائية ضخمة، وغيرها من المعابد والمباني العامة.
تطورات مماثلة حدثت في المدن الرومانية العشرة بيسان و بيلا (طبقة فحل). الحفريات الأثرية في بيسان كشفت التغيرات الهائلة في مركز المدينة مع ممرات، ومسرح، ومدرج مع غيرها من المباني العامة مثل مسارح للتسلية وبيوت استحمام لتعزيز تمتع المواطنين.
بيلا، والتي لا تزال بعضا من أطلالها المدهشة موجودة، قد تطورت خلال الفترة الرومانية على أسس هيلينية. المدينة هي موقع لواحدة من الكنائس المسيحية المبكرة. كلاً من بيلا و بيسان قد دمرتا فجأة نتيجة الزلزال الهائل في أخدود الأردن في سنة ٧٤٩ ميلادي.
هذه المدن العظيمة، التي تقع في مواقع المراكز الحضرية المبكرة، قد جسدت الذكريات الجماعية لشعوب المنطقة. ورغم وصولها إلى ذروتها خلال الفترات الرومانية والبيزنطية، إلا أنها بقيت تؤثر وتلعب دورا هاما فى حياة المجتمعات المجاورة في فترات لاحقة.

במחצית הראשונה של המאה השלישית הגיע לשיאו תהליך העיור במזרח האימפריה הרומית. שרידי עשרות הערים מתקופה זו הם חלק חשוב ומרכזי מן התרבות והמורשת המשותפת של אזורנו.
שומרון-סבסטיה היא דוגמה נאה לתהליך העיור שעבר האזור. חומתה, שערה, האיצטדיון והמקדש המפואר נבנו כבר על ידי המלך הורדוס (37-4 לפסה"נ). בסוף המאה השנייה ובמהלך המאה השלישית, תחת שלטון הקיסר ספטימיוס-סוורוס, הורחבה העיר ונוספו לה רחוב עמודים מפואר באורך של 800 מטרים, בסיליקה ענקית ומקדשים ומבנים נוספים.
התפתחות דומה חלה גם בערי הדקאפוליס - סקיתופוליס (בית שאן), פלה וגרסה (גרש). החפירות הארכיאולוגיות בבית שאן חשפו את השינוי הדרמטי שעבר מרכז העיר, עם הבנייה של רחובות עמודים נרחבים, תיאטרון ואמפיתאטרון מרשים, בצד שורה ארוכה של מקדשים ובתי מרחץ.
פלה, שממנה נותרו שרידים מרשימים ביותר, התפתחה בתקופה הרומית על בסיס העיר ההלניסטית. בעיר נמצאו שרידים של אחת הכנסיות המוקדמות ביותר באזור. גם עיר זו וגם סקיתופוליס נהרסו ברעידת האדמה שזעזעה את אזורנו בשנת 749 לסה"נ.
בערים אלו, שרבות מהן נוסדו עוד בתקופות מוקדמות, אפשר לראות חלק חשוב מן הזיכרון הקולקטיבי של תושבי האזור. למרות שהגיעו לשיא פריחתן בתקופה הרומית והביזנטית, הן המשיכו להשפיע על תולדות האזור גם לאחר מכן והיה להן חלק חשוב בחיי התושבים גם בתקופות מאוחרות יותר.

1.Sabastia///סבסטיה///سبسطية

2.Pella///פלה///طبقة فحل(بيلا)

3.Scythopolis (National Park Beit-She'an)
بيسان (المتنزه الوطني في بيسان)///בית שאן-סקיתופוליס

In the first half of the third century CE, the process of urbanization in the Roman East reached its zenith. The remains of the dozens of cities from this period can be seen as an important part of our region's shared heritage.
Sebastia exemplifies this process of urbanization. Its walls, gates, stadium, and a magnificent temple were built by King Herod (37-4 BCE). At the end of the second century CE, the city was expanded under the rule of Septimus Severus with the construction of street arcades of over 800 metres and other temples and public buildings. An enormous basilica was added in the Crusader period.
Similar developments took place in the Decapolis cities of Scythopolis (Beit She'an/ Bisan) and Pella. Archaeological excavations at Scythopolis revealed the dramatic changes to the city centre with arcades, a theatre, and an amphitheatre together with other public buildings such as edifices for entertainment and bath houses to enhance the pleasures of the citizens.
Pella, of which some spectacular ruins remain, developed during the Roman period on Hellenistic foundations. The city was the site of one of Christianity's earliest churches. Both Pella and Scythopolis came to an abrupt end in the massive Jordan Rift earthquake of 749 CE.
These great cities, located on the sites of earlier urban centres, embodied the collective memories of the people of the region. Although reaching their zenith during the Roman and Byzantine periods, they nevertheless continued to have influence and play an important role in the lives of the surrounding communities in later periods.

Push-9-full-book.indd 48-49 3/25/08 10:02:00 PM

2

الكهوف

מערות

Caves

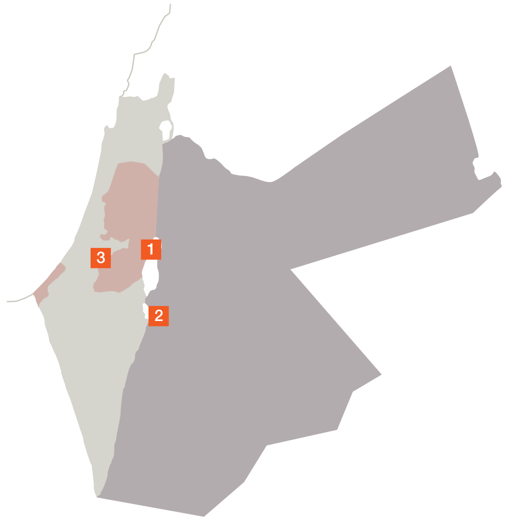

The use of caves for shelter, burial, and religious purposes is a longstanding element of our region's heritage. Early humans first settled in caves for the natural defense against the elements. Later, caves were associated with religious mystics who occupied grottos, often in isolated mountainous areas, to engage in solitary mediation or escape religious persecution. Indeed, caves have provided rich evidence of a wide range of human activities throughout antiquity.

There are hundreds of caves extending over a large area in the Shfela region, east of Qiriat Gat. They were used by early communities not only for living but also for burial, storage, and quarrying and continuously throughout the Roman, Byzantine and early Islamic periods.

The Qumran caves, near the northwestern shore of the Dead Sea became famous with the discovery of the Dead Sea Scrolls, a large collection of liturgical, legal, apocalyptic writings from the Late Hellenistic and Early Roman periods, including the earliest known Biblical texts.

Lot's Cave, situated in the southern Jordan River Valley overlooking the eastern shore of the Dead Sea near Safi, is a natural cave associated by tradition with the place where the Biblical figure Lot and his daughters sought refuge after the destruction of Sodom. Archaeologists have uncovered evidence of the cave's habitation from 3000 BC. During the seventh century CE a beautiful Byzantine basilica was built in the front of the cave, emphasizing its religious significance.

These and other historical caves offer unique testimony to human adaptation and survival in dramatically different climatic zones of the region.

השימוש במערות למסתור, קבורה ושימושים דתיים שונים הוא חלק חשוב מן המורשת של אזורנו. עדויות עשירות מלמדות על הפעילות האנושית במערות במהלך הדורות. כבר בתקופה הפרה-היסטורית נטתה האוכלוסייה להתגורר במערות כדי להשיג הגנה ומסתור. מאוחר יותר זוהו מערות עם אלמנטים דתיים-מיסטיים, במיוחד באזורים הרריים מבודדים. הן שימשו מקלט מרדיפות על רקע דתי או אתרי רגיעה ומדיטציה.

במאות המערות שבאזור השפלה הפנימית, ממזרח לעיר קריית גת, נעשה שימוש לא רק לצרכי מגורים אלא גם לקבורה, אכסון וחציבת אבנים. מערות אלו נחצבו במהלך התקופה הרומית, הביזנטית והמוסלמית המוקדמת. מערות קומראן, בסמוך בצפון-מערב ים המלח, זכו לפרסום בעקבות גילוי המגילות בהן. מדובר באוסף עצום של מגילות הכוללות טקסטים דתיים, משפטיים וחיבורים אפוקליפטיים מסוף התקופה ההלניסטית ועד לתקופה הרומית המוקדמת. חשיבות גדולה יש לכך שאלו הם הטקסטים הקדומים ביותר של ספר התנ"ך שנתגלו עד כה.

מערת לוט, המצויה בדרום עמק הירדן, צופה אל עבר החוף הדרומי של ים המלח וממוקמת בסמוך לישוב ס'אפי. זו מערה טבעית שהמסורת מזהה בה את המקום שבו שהו לוט ובנותיו לאחר שנמלטו מסדום. על פי הממצא הארכיאולוגי היתה המערה בשימוש מאז שנת 3,000 לפסה"נ לערך. בראשית המאה השביעית לסה"נ נבנתה בצמוד למערה כנסייה מרשימה, שהדגישה את החשיבות הדתית של המקום.

מערות אלו ומערות נוספות מציעות עדות ייחודית לדרך שבה ניצלו אותן תושבי האזור בכדי לשרוד ולהתקיים בתנאי האקלים השונים של אזורנו.

استخدام الكهوف للمأوى، للدفن، و للأغراض الدينية هو أحد العناصر القديمة في تراث منطقتنا. الناس الأوائل استقروا أولا في الكهوف من أجل الدفاع الطبيعي ضد الأخطار، وفي وقت لاحق، ارتبطت الكهوف بالمتدينين الصوفيين الذين سكنوا الكهوف، غالبا في المناطق الجبلية المعزولة، للانخراط في تأمل انفرادي أو للهروب من الاضطهاد الديني. في الواقع، وفرت الكهوف أدلة غنية لطائفة واسعة من الأنشطة البشرية على مدى العصور القديمة.

مئات الكهوف الممتدة على مساحة كبيرة في منطقة شفيلة، شرق كريات جات، استخدمت في المجتمعات الأولى ليس فقط من أجل العيش ولكن أيضا للدفن، التخزين، والتحجير. وقد استخدمت خلال الفترات الرومانية والبيزنطية وأوائل الفترة الإسلامية.

كهوف قمران، بالقرب من الساحل الشمالي الغربي للبحر الميت أصبحت شهيرة مع اكتشاف مخطوطات البحر الميت، وهي عبارة عن مجموعة كبيرة من الكتابات الشعائرية، والقانونية، والتنبؤات من الفترات الهيلينية المتأخرة و الرومانية المبكرة، ومنها أول نصوص معروفة من الكتاب المقدس.

كهف لوط، الواقع في جنوب وادي نهر الأردن ويشرف على الشاطئ الشرقي من البحر الميت بالقرب من غور الصافي، هو كهف طبيعي مرتبط تقليديا بالمكان الذي لجأ إليه لوط عليه السلام المذكور في الكتاب المقدس وبناته بعد تدمير أسدوم. كشف علماء الآثار عن أدلة تثبت سكن الكهف منذ ٣٠٠٠ قبل الميلاد. وخلال القرن السابع الميلادي، بنيت كنيسة بيزنطية جميلة عند واجهة الكهف للتأكيد على أهميته الدينية.

هذه وغيرها من الكهوف التاريخية تعرض شهادات فريدة على تكيف وبقاء البشر في مناطق مناخية مختلفة جدا في المنطقة.

1.Qumran///קומראן///قمران

2.Lot's Cave, Safi///מערת לוט, סאפי///كهف لوط. صافي

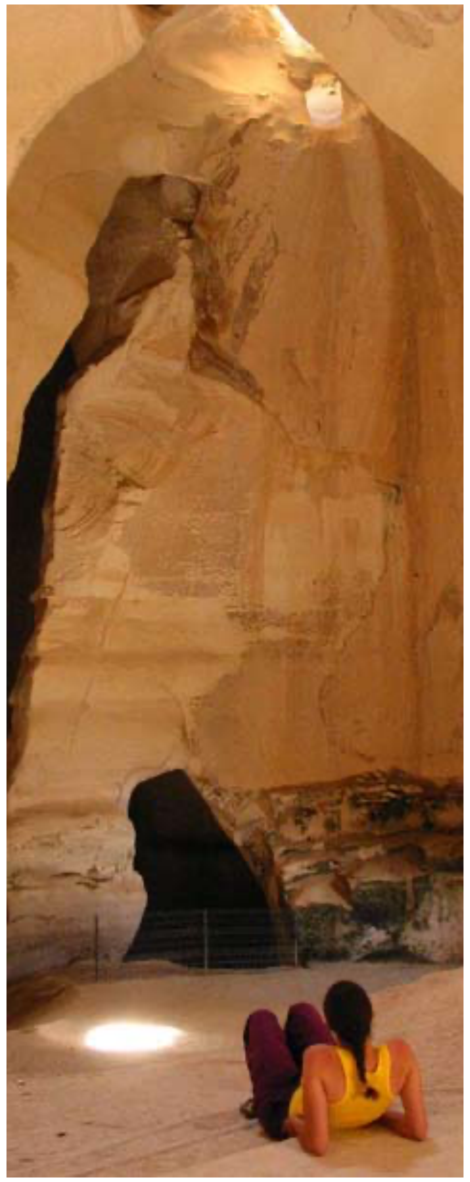

3.Shefla Caves, Beit-Govrin
מערות השפלה///كهوف بيت جبرين

Push-9-full-book.indd 50-51
3/25/08 10:02:02 PM

2

القصور الهيرودية والأموية

ארמונות מהתקופה ההרודיאנית והאומאית

Herodian and Umayyad Palaces

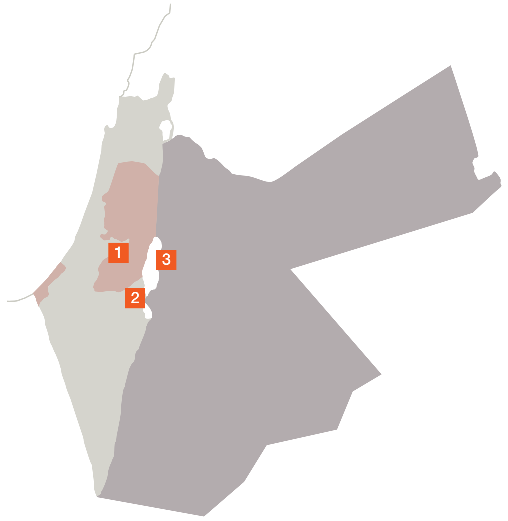

1.Hisham Palace///ארמון הישאם///قصر هشام

2.Masada///מצדה///مسادا

3.Makawer///מכוור///مكاور

As a seat of power in every historical period, the palace was an important ancient building type throughout the region, often built on a grand scale to impress the local population. While each period boasted distinctive forms of palaces, two of the most impressive were the Herodian and Umayyad palaces.

King Herod of Judea (37-4 BCE) was a key player in the process of Romanization that prevailed over the region. During his reign, Herod built impressive desert fortresses and palaces that guarded his kingdom from the East, including Machaerus (Makawer), on the eastern side of the Jordan Valley; Herodium, a winter palace and Herod's burial place, east of Bethlehem; and the mountain fortress of Masada on the western shore of the Dead Sea. All demonstrate the ability of Herod's architects to adapt Roman building technology to the local reality.

The Umayyad Dynasty (661-750 CE) constructed a series of palaces in the Jordan Desert, the most ambitious, although never completed, being Qaser al Mushatta. Its vaulting systems are considered essentially Eastern, while the stonemasonry and carved decoration show Byzantine influence. Other Umayyad desert palace sites include Qaser al-Hir al-Gharbi, Qaser al-Harrana, and Qusir Umrah, while in the Jordan Valley are the Hisham palace, Mina palace, and Qaser al-Sunabour. These palaces included residences for Umayyad princes, agricultural fields and workshops. The Dar al-Imara palace and administrative centre was built in Jerusalem south of the Aqsa mosque.

The palaces of the Herodian and Umayyad periods reflected distinctive contemporary culture, yet shared many elements including water installations, defensive walls, open courtyards and luxurious bathhouses.

הארמון, כמרכז הכוח הפוליטי במהלך מרבית התקופות ההיסטוריות באזורנו, היה מבנה בעל חשיבות מרכזית. הארמונות נבנו בדרך כלל בממדים גדולים בכדי להרשים את האוכלוסייה המקומית. למרות שבכל תקופה נבנו ארמונות ייחודיים, בולטים ארמונות התקופה ההרודיאנית והתקופה האומאית.

למלך הורדוס (37-4 לפסה"נ) היה תפקיד חשוב בתהליך חדירת התרבות הרומית לאזורנו. במהלך תקופת שלטונו נבנו מבצרים רבים באזורים מדבריים שביצרו את גבולות ממלכתו ממזרח אך שימשו גם כארמונות מפוארים. מבצרים אלו כוללים את מכוור, מהצד המזרחי של עמק הירדן; את הרודיון, ארמון חורף ששימש גם כמקום קבורתו של המלך והיה ממוקם ממזרח לבית לחם; ואת מצדה, לחוף המערבי של ים המלח. ארמונות אלו ממחישים את יכולתם של הארכיטקטים בני התקופה לאמץ טכנולוגיית בנייה רומית ולשלבה במציאות המקומית.

שלטי השושלת האומאית (661-747 לסה"נ) בנו מספר ארמונות באזור המדבר המזרחי של ירדן. המרשים בהם, למרות שבנייתו לא הושלמה אף פעם, הוא קצ'ר אל-מוש'טה. המבנה משלב טכנולוגיות בנייה ביזנטיות ומזרחיות. בעמק הירדן ניתן למצוא גם את ארמון הישאם וארמון מיניה. בירושלים נבנה ארמון דאר אל-אימרה מדרום למסגד אל-אקצא. ארמונות אלו כוללים מבני מגורים לשליטים האומאים, חלקות מעובדות וסדנאות.

הארמונות ההרודיאניים והאומאיים משקפים מחד גיסא תרבות ייחודית ומאידך גיסא אלמנטים תרבותיים משותפים כגון מתקני אספקת מים, מערכות הגנה, חצרות פתוחות ובתי מרחץ מפוארים.

كمركز لبسط السلطة والتعبير عنها في كل فترة تاريخية، كان بناء القصور مهما في جميع أنحاء المنطقة، وغالبا ما كان على نطاق ضخم لإثارة إعجاب السكانٍ المحليين. وفي حين أن شكل القصور وتميزها كان مجالاً للتفاخر بين الفترات التاريخية، إلا أن أشدها للإعجاب هي قصور الهيروديين والأمويين.

الملك هيرود (٣٧-٤ قبل الميلاد) كان لاعبا رئيسيا في عملية نشر الثقافة الرومانية التي سادت في المنطقة. خلال فترة حكمه، بنى هيرود قلاعا وقصورا صحراوية مثيرة للإعجاب لتحصين مملكته من الشرق، بما في ذلك مكاور على الجانب الشرقي من وادي الأردن؛ وقصر هيرود الشتوي، هيروديوم (جبل الفرديس) الذي يعتقد بأنه مكان دفن هيرودس، إلى الشرق من بيت لحم؛ وقلعة مسعدة الجبلية على الشاطئ الغربي من البحر الميت. جميعها تظهر قدٍرة مهندسي هيرود المعماريين لتطبيق التقنية الرومانية بناءاً على الواقع المحلي.

شيدت الدولة الأموية (٦٦١-٧٤٧ ميلادي) سلسلة من القصور في صحراء الأردن، أكثرها طموحا رغم عدم اكتماله، هو قصر المشتى. ونظام الأقبية يعتبر شرقي بالأساس، في حين حجارة البناء، و الزخارف المحفرة تظهر التاثير البيزنطي. مواقع أخرى لقصور صحراوية أموية تشمل قصر الحير الغربي، قصر الحرانة، وقصير عمرة. في وادي الأردن هناك قصر هشام، قصر المينيا، وقصر الصنوبر، وبني قصر "دار" الإمارة في القدس جنوب المسجد الأقصى. شملت هذه القصور مساكن لأمراء أمويين وحقول زراعية ومشاغل.

عكست قصور الفترتين الهيرودية والأموية ثقافة معاصرة متميزة، ولكنها اشتركت في كثير من العناصر بما فيها المنشآت المائية، الجدران الدفاعية، الساحات المفتوحة والحمامات الفاخرة.

Push-9-full-book.indd 52-53
3/25/08 10:02:04 PM

1.Shivta///שיבטה///سبيطلة

2.Mar Saba///מר-סבא///مار سابا

3.Deir el Kattar///דיר אל-קטר///دير القطار

In the Byzantine period, Palaestina evolved into one of the major centres of the Christian world. Many of the monasteries and churches built during this era still stand out in the local landscape and exemplify an important channel for the transmission of ideas and outside influences into the region. Many priests and pilgrims arriving in the Holy Land from all over the Empire and Christian world made their way to the sacred Christian sites and religious communities that were spread throughout the land. The monasteries and monastic churches that were established from the fourth to seventh century CE are thus an integral part of the local cultural heritage.

Of the numerous examples, several prominent exemplars emerge. One of the most famous monasteries was founded by St. Sabas from Cappadocia in Asia Minor, who arrived in the Judean/ Jerusalem Desert in the later half of the fifth century. He established a series of monasteries, the most remarkable of which was Mar Saba, which has existed continually since its establishment and has devoutly maintained its orthodox tradition.

The desert was an attractive place to engage in religious meditation and remains of over twenty monasteries and churches have been discovered in the Negev, most of them developed within the confines of the desert cities. At Subeita/ Shivta, the remains of three churches have been uncovered, indicating the importance of the desert monastic life.

East of the Jordan River, many remains of monasteries exist, such as Deir el-Kattar el-Byzanti, located on the southeastern shore of the Dead Sea.

2

الأديرة البيزنطية

מנזרים ביזנטיים

Byzantine Monasteries

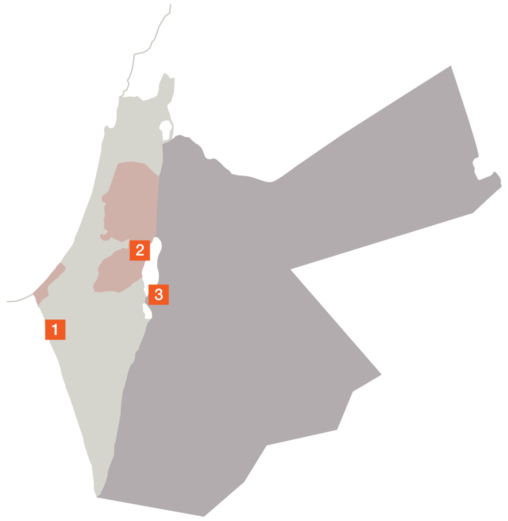

تطورت فلسطين في الفترة البيزنطية لتصبح واحدة من أهم مراكز العالم المسيحي. العديد من الأديرة والكنائس التي تم بناؤها في هذه الحقبة لا تزال بارزة في المشهد المحلي وتعطي مثالا على قناة هامة لنقل الأفكار والتأثيرات الخارجية إلى المنطقة. العديد من الكهنة والحجاج الذين جاؤوا إلى الأراضي المقدسة من جميع أنحاء الإمبراطورية البيزنطية شقوا طريقهم إلى المواقع المقدسة المسيحية والمجتمعات الدينية التي كانت منتشرة في جميع أنحاء البلاد. الأديرة والكنائس التي أنشئت في الفترة من القرن الرابع إلى القرن السابع الميلادي هي بالتالي جزء لا يتجزأ من التراث الثقافي المحلي.

من الأمثلة العديدة التي تظهر العديد من النماذج البارزة. واحد من الأديرة الأكثر شهرة أسسه القديس سابا من كابودوكيا في آسيا الصغرى، والذي وصل الى صحراء يهودا/ القدس في أواخر النصف الثاني من القرن الخامس. وقد أنشأ سلسلة من الأديرة، أكثرها روعة دير مار سابا، والذي بقي قائما منذ إنشائه وحافظ على تقاليده الأرثوذكسية.

كانت الصحراء مكانا جذابا للانخراط في التأمل الديني وقد اكتشفت بقايا أكثر من عشرين ديرا وكنائس في صحراء النقب، معظمها أنشئ داخل حدود المدن الصحراوية. وفي سبيطلة، كشف عن بقايا ثلاث كنائس، مما يشير إلى أهمية حياة الرهبنة في الصحراء.

وفي شرقي نهر الأردن، يوجد الكثير من بقايا أديرة، مثل دير القطّار البيزنطي، الواقع على الساحل الجنوبي الشرقي من البحر الميت.

במהלך התקופה הביזנטית הפך אזורנו לאחד ממרכזי הפעילות הנוצרית הבולטים ביותר בעולם הביזנטי. מאז ועד ימינו בולטים בנוף המקומי מנזרים וכנסיות שהיוו צינור חשוב לחדירת רעיונות והשפעות חיצוניות אל האזור. הנזירים הרבים שהגיעו לארץ מכל רחבי העולם הביזנטי נמשכו הן למקומות הקדושים הרבים שהיו פזורים בארץ והן לאזורים המבודדים והמדבריים. המנזרים והכנסיות שהוקמו בארץ למן המאה הרביעית הם חלק מרכזי של המורשת התרבותית האזורית.

שלושת המנזרים שנבחרו על ידינו מהווים דוגמאות בולטות לכך. אחד המנזרים החשובים באזורנו נוסד על ידי סבאס הקדוש אשר נולד בקפדוקיה שבאסיה הקטנה. סבאס אשר הגיע למדבר יהודה במחצית השנייה של המאה החמישית, ייסד שורה ארוכה של מנזרים שהבולט בהם קרוי בימינו על שמו, מר-סבא.. במנזר, העומד ברציפות מאז הקמתו, שמרו הנזירים באדיקות על מסורת הנזירות האורתודוכסית.

אזור מדברי נוסף שבו הוקמו מנזרים רבים הוא הנגב, שם נתגלו שרידיהם של למעלה מעשרים מנזרים וכנסיות שהוקמו בתחומי העיירות הגדולות של האזור. בשבטה נתגלו שרידים של שלוש כנסיות ואלו מעידות על מרכזיותה של הנצרות והנזירות באזור מדברי זה. גם בעבר הירדן המזרחי נתגלו שרידים של מנזרים רבים, אחד הבולטים בהם הוא מנזר דיר אל-קטאר הביזאנטי, ששרידיו נתגלו בחלק הדרום-מזרחי של ים המלח.

Push-9-full-book.indd 54-55 3/25/08 10:02:05 PM

2

قلاع القرون الوسطى

מבצרי ימי-הביניים

Mediaeval Fortresses

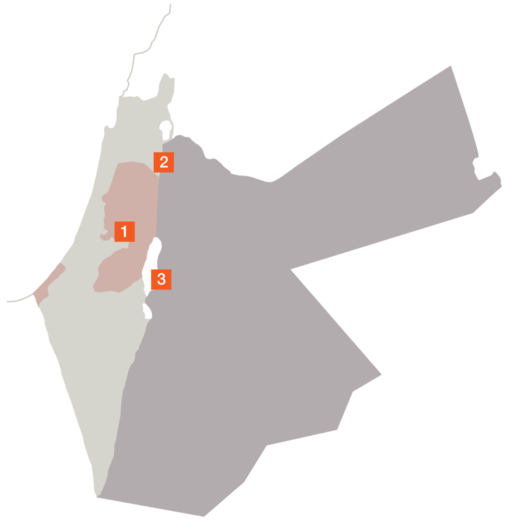

1.Jifna///ג'יפנה///جفنا

2.Belvoir///בלוואר///(بلفوار) قلعة كوكب الهوا

3..Kerak///קרק///الكرك

From the eleventh to fifteenth century CE, the ongoing conflict between European Crusaders and various Muslim dynasties and military leaders led to an unprecedented intensity of fortress construction throughout the entire Levant. In their mixture of building styles and engineering achievements, these extraordinary and impressive strongholds symbolize the military clashes and interaction of cultures that took place during this period.

The fortresses constructed by the Crusaders were located throughout their kingdom and along its borders, guarding strategic military and trade routes. In architectural conception, they, like contemporary Islamic fortresses, embodied the domination of space with thick walls, towers, fortifications, indirect entrances, loopholes, machicolations, battered walls, and moats. These defenses, built to ensure security for the local populations, as well as provide strategic defense points, were constructed with a combination of local materials and European methods of building, under the influence of Muslim and local architecture.

During the Muslim military campaigns against the Crusaders, many European architectural elements were adopted and adapted, merging styles, as can be seen in Ajloun or Kalat Nimrod/ al-Subeiba. Likewise, the Crusader fortresses at Kerak, one of the largest and most impressive fortresses in the region which overlooks the eastern shore of the Dead Sea, and that at Belvoir, in the eastern Galilee overlooking the Jordan Valley, are impressive in their command of the main roads. The Jifna stronghold, north of Jerusalem, represents the combination of a settlement with a fortress. It is located at an important crossroad on the mountain road, which connected many areas of the region.

המאבק המתמשך בין הצלבנים לבין השושלות המוסלמיות השונות ומנהיגיהן הצבאיים במהלך המאות ה-11-15 לסה"נ הביא בעיקבותיו בנייה חסרת תקדים של מבצרים בחלקים רבים של אזורנו. סגנונות הבנייה השונים של המבצרים, חזותם המרשימה, וההישגים ההנדסיים שהפגינו במהלך בנייתם, מסמלים יותר מכל את ההתנגשות הצבאית ואת הקונפליקט התרבותי שהתרחשו בתקופה זו.

המבצרים הצלבניים שהיו ממוקמים בכל חלקי הממלכה הצלבנית ולאורך גבולותיה, שומרים על נקודות אסטרטגיות ועל נתיבי מסחר וצליינות. הם מציגים תפישה אדריכלית זהה: המבצרים כללו בדרך כלל אזור מבוצר שהוגן על ידי חומות עבות, מגדלים, מעברים נסתרים וגם חפירים. ביצורים אלו, שניבנו בכדי להגן על האוכלוסייה המקומית וכדי לספק נקודות הגנה אסטרטגיות, הוקמו באמצעות שילוב של חומרי בנייה מקומיים עם שיטות בנייה אירופאיות, זאת בהשפעת אדריכלות מקומית ומוסלמית.

במהלך המערכה של המוסלמים כנגד הצלבנים, אימצו ופיתחו המוסלמים אלמנטים אדריכליים אירופאים ושילבו אותם במבצריהם.

דוגמאות לכך ניתן לראות למשל במבצר קלעת-נמרוד/אל-סוביבה.

הן המבצר הצלבני בקרק, אחד המבצרים הגדולים והמרשימים ביותר בכל האזור הצופה אל עבר החוף המזרחי של ים המלח והן מבצר בלוואר, במזרח הגליל התחתון, נבנו באותה תקופה ומטרתם העיקרית הייתה לשלוט על הדרכים הראשיות שעברו באזור.

בג'יפנה, מצפון לירושלים, ניתן למצוא דוגמא ייחודית לשילוב של יישוב יחד עם מבצר צלבני. המקום יושב בצומת דרכים חשוב לאורך הדרך החוצה את גב ההר, דרך אשר חיברה חלקים רבים של האזור.

من القرن الحادي عشر إلى الخامس عشر الميلادي، أدى الصراع الدائر بين الفرنجة من أصول أوروبية ومختلف الدول الإسلامية والقادة العسكريين إلى كثافة في بناء القلاع لم يسبق لها مثيل في جميع أنحاء بلاد الشام. وفي مزيج من أساليب البناء والإنجازات الهندسية، ترمز هذه المعاقل المدهشة والمثيرة للإعجاب إلى اشتباكات عسكرية وتواصل بين الثقافات خلال هذه الفترة.

القلاع التي شيدت من قبل الفرنجة كانت موجودة في جميع أنحاء مملكتهم وعلى طول حدودها، لتحمي الطرق الاستراتيجية العسكرية والتجارية. ومن مفهوم الهندسة المعمارية فإن تلك القلاع -كالقلاع الإسلامية المعاصرة - تجسد هيمنة المكان من جدران سميكة، وأبراج، وتحصينات، ومداخل غير مباشرة، وفتحات لرمي السهام، سقطات، جدران مدعمة، والخنادق المائية. هذه الدفاعات التي بنيت لضمان الأمن للسكان المحليين، وكذلك لتوفير نقاط دفاع استراتيجية، شيدت من مزيج من المواد المحلية وأساليب البناء الأوروبية، تحت تأثير العمارة الإسلامية والمحلية.

أثناء الحملات العسكرية الإسلامية ضد الصليبيين، تم اعتماد وتكييف العديد من العناصر المعمارية الأوروبية، ودمج الأساليب، كما هو ظاهر في عجلون أو قلعة نمرود/ الصليبية. وكذلك القلاع الصبيبية في الكرك، واحدة من أكبر القلاع وأشدها للإعجاب في المنطقة والتي تطل على الشاطئ الشرقي من البحر الميت، وتلك التي في بلفوار (كوكب الهوى)، الواقعة شرقي الجليل والمشرفة على وادي الأردن، تثير الإعجاب لإحكامها السيطرة على الطرق الرئيسة. أما حصن جفنا شمال القدس، فيمثل مزيجا بين المستوطنة البشرية والقلعة، ويقع الحصن عند مفترق طرق هام على الطريق الجبلية، والتي ربطت بين الكثير من المواقع في المنطقة.

Push-9-full-book.indd 56-57
3/25/08 10:02:07 PM

2

الخانات

חאנים

Khans

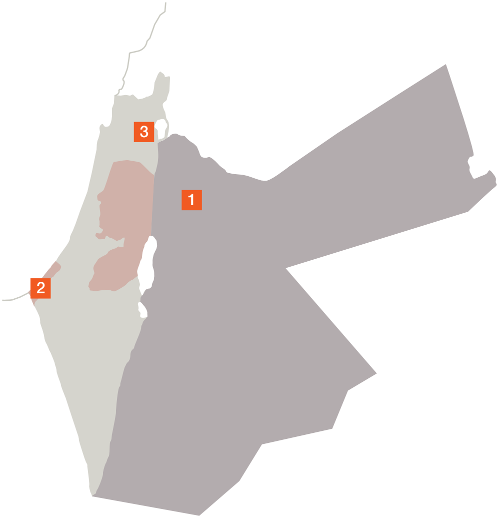

The region’s location at the intersection of three continents naturally positioned it as an important trade entrepot on several of the world’s great historic trade routes. Two of the main historical trade routes in the region are the coastal route, the Via Maris, and the mountain routes. Both were used for trade, military operations, and communication. The various world powers and empires that vied for control of these trade routes left a long and varied imprint on the local built landscape with the construction of elaborate caravanserais or khans.

Located either within city centres or at outposts on the main trade and pilgrimage routes, the khans were constructed to provide a safe place for the travelers and their livestock to rest in the course of their journey, as well as to provide commercial space for traders to exchange goods and information. Khans located outside urban centres often featured extensive defense systems such as fortified walls and towers. Moreover, they had to provide essential services such as a year round water supply, storage halls, and accommodation for traders, pilgrims, postmen and travelers. As trade increased, some khans became the core of expanding towns, such as Khan Yunis in southern Gaza.

The Umayyad caliph, Caliph Omar ben Abd al-Aziz is credited with the construction of the first khans. During the Mamluk period, which is considered the golden age for the development and construction of khans in our region, khans were built along the major trade routes at intervals reachable in a single day’s travel or about 30 kilometers.

מיקומו של אזורנו בצומת המחברת את שלושת היבשות הפך אותו לנתיב מסחר עד שבו עברו אחדות מן הדרכים החשובות ביותר בעולם העתיק. שתיים מדרכים אלו הן דרך הים, (ויאה-מאריס) ודרך גב ההר. שתיהן שימשו לצרכי מסחר, למסעות צבאיים ולתקשורת בין-אזורית. המעצמות השונות שבמהלך הדורות שאפו לשלוט בנתיבים אלו השאירו לאורכם עדויות לפעילותם בדמותם של אתרי חנייה וחאנים. אלה מוקמו לעתים בתוך מרכזי הערים ופעמים לאורך דרכי המסחר והצליינות הראשיות. החאנים הוקמו בכדי לספק מקום חנייה בטוח להולכים בדרך וגם מקומות אכסון לסחורותיהם ולבהמות שבהן עשו שימוש. החאנים שימשו גם כמרחב מסחרי שבו החליפו הסוחרים סחורות ואינפורמציה. החאנים שמוקמו מחוץ לערים הוקפו בדרך כלל בחומות ובמגדלים. הם גם סיפקו מים להולכים בדרך, מקומות אכסון לסחורות ומקומות לינה לסוחרים, עולי רגל ונוסעים. ככל שהמסחר האזורי התפתח, כך הפכו לעתים החאנים לגרעינים של יישובים כמו למשל חאן יונס, ליד עזה. הכליף האומאי, עומר אבן עבד אל-עזיז הקים ככל הנראה את החאנים הראשונים. במהלך התקופה הממלוכית, אשר נחשבת לתקופה הבולטת ביותר של בניית חאנים באזורנו. בתקופה זו הוקמו חאנים לאורך הדרכים הראשיות במרחקים קצובים של כ-30 ק״מ זה מזה שהתאימו ליום אחד של הליכה.

وقوع المنطقة عند تقاطع ثلاث قارات، جعلها بطبيعة الحال في موقع تجاري مركزي على عدة طرق تجارية تاريخية عظيمة في العالم . اثنان من أهم طرق التجارة التاريخية هما الطريق الساحلي (طريق فيا مارس)، والطريق الجبلية. كلاهما استخدما للتجارة، وللعمليات العسكرية، والاتصالات. قوى العالم والامبراطوريات المختلفة التي تناحرت من أجل السيطرة على هذه الطرق التجارية تركت بصمة طويلة الأمد ومتنوعة على المشاهد الطبيعية المحلية من خلال بناء الخانات.

تقع الخانات إما في مراكز المدن أو على محاور طرق التجارة والحج الرئيسية، وقد شيدت الخانات لتوفير مكان آمن للمسافرين وماشيتهم للاستراحة أثناء رحلتهم، فضلا عن توفير مساحة تجارية لتبادل السلع والمعلومات بين التجار. الخانات الواقعة خارج المراكز الحضرية غالبا ما احتوت على نظم دفاعية واسعة مثل الجدران المحصنة والأبراج. علاوة على ذلك، كان على الخانات توفير الخدمات الأساسية مثل إمدادات المياه على مدار السنة، وقاعات التخزين، وإيواء التجار، والحجاج، وسعاة البريد والمسافرين، ومع ازدياد التجارة أصبحت بعض الخانات نواة وتوسعت لتصبح مدنا، مثل خان يونس في جنوب غزة.

يسجل للخليفة الأموي عمر بن عبد العزيز بناء أول الخانات. وتعد فترة المماليك بمثابة العصر الذهبي لتطوير وبناء الخانات في منطقتنا، بنيت الخانات على طول الطرق التجارية الرئيسية عند مسافات يمكن الوصول إليها خلال سفر يوم واحد أو حوالي ثلاثين كيلومترا، مثل خان شبيب.

1.Khan Shabib///חאן שאביב///خان شبيب

2.Khan Yunis///חאן יוניס///خان يونس

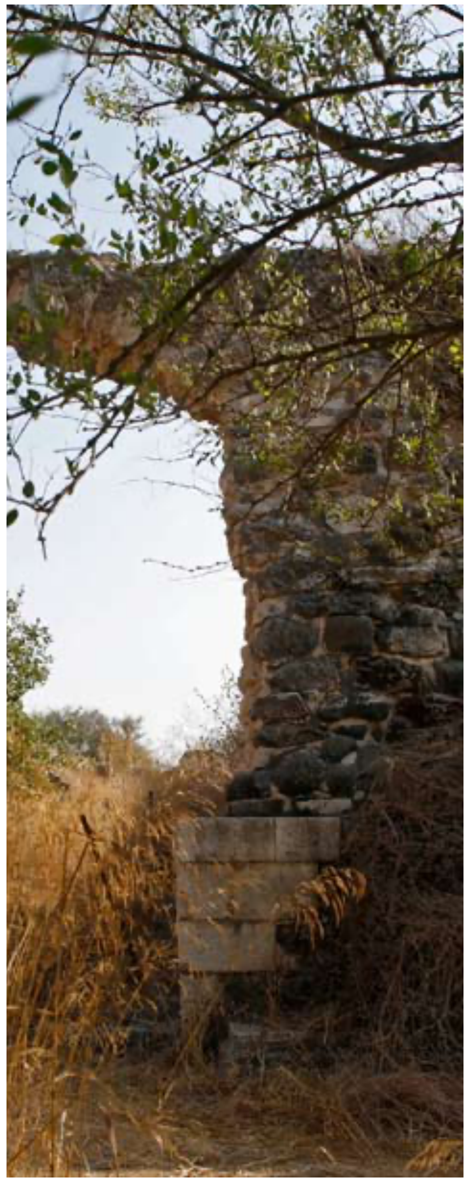

3.Khan et Tuggar///חאן אל-תוג'אר///خان التجار

Push-9-full-book.indd 58-59
3/25/08 10:02:09 PM

الزراعة والابتكارات الصناعية///חידושים חקלאיים ותעשייתיים
Agriculture and Industrial Innovations///

الإبداع والتكيف للبشر كانت دائما عوامل قوية في تطور الحضارة في هذه المنطقة. وبناء على تقاليد سالفة لمواجهة تحديات زراعية جديدة وابتكار أساليب جديدة للانتاج الصناعي والفني، فقد وضع عدد لا يحصى من الأجيال أفكارا جديدة أدى العمل بها إلى تغيير في السلوك البشري والمشاهد الطبيعية بشكل واسع.
سيركز هذا الفصل على التراث المشترك للابتكارات في مجال الزراعة، إدارة الأراضي، والحرف اليدوية، والإنتاج الصناعي، والنقل الذي يمتد من العصر البرونزي المبكر إلى أوائل القرن العشرين. صعوبة حسنٍ استخدام الموارد المائية هي واحدة من أبكر التحديات وأخطرها التي مهدت لإيجاد الحلول على كافة نواحي الحياة ابتداً من بئر القرية، إلى قنوات بعيدة المسافة، وإلى خزان إقليمي. وللحفاظ على أمن السكان والإنتاج الزراعي في المناطق الحدودية الحساسة استدعت خططا جديدة من الإشراف والتنظيم، والمتمثلة في أشكال معمارية متميزة.
وفي مجال الإنتاج الفني، فمهارة حرفيي الفسيفساء القدامى جعلت من الممكن استنساخ مجموعة واسعة من التصاميم والمواضيع لاستخدامها فى كل من الأماكن المدنية والدينية- في كثير من المجتمعات المتنوعة.
وكذلك فإن تصنيع الزيتون، للحصول على الزيت والصابون؛ والعنب، من أجل النبيذ ومواد غذائية؛ وكذلك قصب السكر المكرر، لم تغير فقط الزراعة في وادي الأردن والتلال المحيطة بها، بل مثلت البداية لأساليب جديدة للإنتاج والتجارة التي من شأنها أن تربط هذه المنطقة مع الأسواق في جميع أنحاء العالم. ولعل المسارات الصدئة، ومحطات السكك الحديدية العثمانية المهجورة تعرض فصلا في القصة الكبيرة المشتركة في المنطقة للابتكار الصناعي والتقني والتكيف والتغيير.

כושר ההמצאה וההסתגלות האנושית היה תמיד גורם רב עצמה בהתפתחות התרבות באזורנו. דורות רבים הסתמכו על מנהגים קדומים לצורך התמודדות עם אתגרים חקלאיים חדשים ופיתחו שיטות חדשות לייצור תעשייתי ואמנותי. תושבי האזור הוציאו מן הכוח אל הפועל רעיונות חדשניים ששינו את הנוף האנושי ואת נופי הטבע בדרכים מרחיקות לכת.
פרק זה יתמקד במורשת המשותפת של חידושים בחקלאות, ניהול קרקעות, אמנות, ייצור תעשייתי ותעבורה. מבחינה כרונולוגית משתרעים חידושים אלו מעידן הברונזה המוקדם ועד תחילת המאה העשרים. בולט מבחינה זו היה הקושי שבשימוש יעיל במשאבי מים שהיה אחד האתגרים המוקדמים והרציניים ביותר שעמו התמודדו תושבי האזור. קשיים אלו הובילו לפיתוח פתרונות מכל הסוגים - מהבאר הכפרית, דרך אמת המים שהובילה מים למרחקים ועד למאגרי מים אזוריים. גם ההגנה על תושבי האזור ועל הגידולים החקלאיים באזורי גבול רגישים הצריכה פיתוח תכניות חדשות וארגון. כל אלה מצאו ביטוי בצורות אדריכליות ייחודיות. בתחום הייצור האמנותי, מיומנותם של אמני הפסיפס הקדומים אפשרה ליצור מגוון רחב של עיצובים ומוטיבים ותושבי האזור השתמשו בהם בהקשר חילוני ודתי גם יחד. זיתים שימשו חומר גלם שעובד בקנה מידה תעשייתי לצורך ייצור שמן וסבון; ענבים עובדו ליין ולמוצרי מזון נוספים; הם וסוכר קנים מזוקק לא רק שינו מן הקצה אל הקצה את החקלאות בעמק הירדן ובאזורים הסמוכים אלא אף סימנו את התחלת השימוש בשיטות ייצור ומסחר חדשות שעתידות היו לקשר בין אזור זה לבין שווקים ברחבי העולם. גם מסילות הברזל מעלות החלודה ותחנות הרכבת הנטושות מימי העות'מאנים מהוות תזכורת לפרק מאוחר יותר בסיפור המשותף הגדול של החידוש, ההסתגלות והשינויים התעשייתיים והטכנולוגיים של אזורנו.

Human ingenuity and adaptation have always been powerful factors in the evolution of civilization in this region. Building upon earlier customs to face new agricultural challenges and to create new methods of industrial and artistic production, countless generations have put novel ideas into action to alter the human and natural landscape in far-reaching ways. This chapter will focus on the shared heritage of innovations in agriculture, land management, craftsmanship, industrial production, and transport stretching from the Early Bronze Age to the early twentieth century. The difficulty of efficiently using water resources, one of the earliest and most serious challenges that gave rise to solutions on every scale from the village cistern, to long-distance aqueduct, to the regional reservoir. Maintaining the security of populations and agricultural production in sensitive frontier areas necessitated new schemes of supervision and organization, expressed in distinctive architectural forms. In the field of artistic production, the skill of ancient mosaic artisans made it possible to reproduce a wide range of designs and motifs for use in both secular and religious settings—in many distinct communities. Industrial-scale processing of olives, for oil and soap; grapes, for wine and food stuffs; as well as refined cane sugar not only transformed the agriculture of the Jordan Valley and surrounding the hills, it marked the beginning of new methods of production and commerce that would connect this region with markets all over the world. The rusting tracks and abandoned stations of the Ottoman railway represent an even more recent chapter in the great common story of the region's industrial and technological innovation, adaptation, and change.

1.Manot Mills///מנות///طواحين منوت

3

Push-9-full-book.indd 60-61 3/25/08 10:02:10 PM

3

المياه

מים

Water

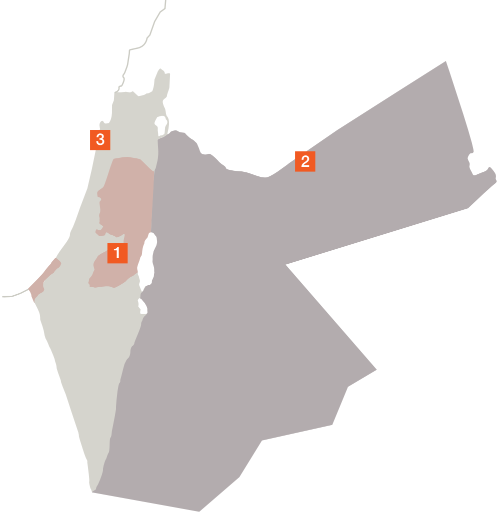

1.Artas///ארטס///أرطاس

2.Jawa///ג'אווה///جاوه

3.Aqueduct, Caesarea///קיסריה, אמות המים
قناة الماء بقيسارية

Water is an essential resource for developing societies, particularly those in the eastern Mediterranean basin. Through the millennia, the dependence of the region's inhabitants on an organized supply of water resulted in the development of methods of water accumulation and routing that constitute outstanding social and technological achievements.

The water system of the Bronze Age settlement of Jawa in northeast Jordan, for example, demonstrates the highly developed hydraulic capabilities of the area's inhabitants, who were able to effectively collect and store water in an otherwise arid desert environment. The archaeological remains of Jawa's complex water system include deflection areas, gravity canals, dams, and pools.

Much later, during the Roman Period, impressive aqueduct systems were built, with the most notable examples being the aqueducts connected to Caesarea and Jerusalem. In the late first century BCE, King Herod began to bring water to Caesarea by aqueduct from springs located far to the east of the city. Throughout subsequent centuries of Roman rule, this water system was expanded and an additional aqueduct was built to increase the supply of water. The aqueducts to Jerusalem built during the same period brought water over a distance of more than 35 kilometres from springs in the Hebron Mountains to the city. This sophisticated water system drew its source from Artas, where a complex of three impressive reservoirs was built. These pools continued to supply water to the inhabitants of Jerusalem until the twentieth century.

Indeed, the development of water installations in the diverse periods and climates of the region, from desert to Mediterranean, can be seen as a primary factor in both urban and agricultural growth.

מים הם משאב חיוני לחברות מתפתחות, ובייחוד לחברות באגן הים התיכון המזרחי. אלפי שנות תלות באספקה מאורגנת של מים גרמו לתושבי האזור לפתח שיטות מגוונות של אגירת מים ושל ניתובם ־ הישג חברתי וטכנולוגי יחיד במינו.

מערכת המים מתקופת הברונזה ביווה שבצפון-מזרח ירדן מדגימה את הכישורים ההידראוליים המפותחים מאוד של תושבי האזור. במקום ניתן להיווכח ביכולתם לאגור ולאחסן מים ביעילות רבה וזאת בסביבה מדברית צחיחה. השרידים הארכיאולוגיים של מערכת המים המורכבת של יווה כוללים אזורי הטיה, תעלות משופעות, סכרים ובְרֵכות.

מאוחר הרבה יותר, בתקופה הרומית, נבנו מערכות מרשימות של אמות מים. הדוגמאות הבולטות ביותר לכך הן אמות המים של קיסריה וירושלים. בסוף המאה הראשונה לפסה"נ החל המלך הורדוס להזרים מים לקיסריה באמצעות אמת מים שהובילה אותם ממעיינות הרחק ממזרח לעיר. מאוחר יותר, במאות השנים של השלטון הרומי באזור, הורחבה מערכת המים ונבנתה אמת מים נוספת כדי להגביר את אספקת המים. אמות המים לירושלים שנבנו באותה תקופה הובילו מים למרחק של למעלה מ-35 ק"מ ־ מהמעיינות בהר חברון אל תוך העיר. מערכת המים המתוחכמת עברה בארטס, שם נבנתה מערכת מרשימה של שלושה מאגרי מים עצומים בגודלם. בְרֵכות אלו המשיכו לספק מים לתושבי ירושלים עד לראשית המאה העשרים.

פיתוח מתקני מים בכל התקופות ובאקלימים המגוונים של האזור ־ ממדברי ועד ים תיכוני ־ היה גורם מרכזי בהתפתחות העירונית והחקלאית גם יחד.

الماء مورد أساسي للمجتمعات النامية، ولا سيما تلك الواقعة في شرق حوض البحر الأبيض المتوسط. خلال الألفيات السابقة، أدى اعتماد سكان المنطقة على إمدادات المياه المنظمة إلى تطوير أساليب تجميع وتسييل الماء والتي صنعت إنجازات اجتماعية وتقنية.

على سبيل المثال، نظام المياه في قرية جاوا من العصر البرونزي في شمال شرق الأردن، يبرهن على قدرات هيدروليكية متطورة للغاية لسكان المنطقة، الذين تمكنوا من جمع وتخزين المياه بفاعلية في بيئة صحراوية قاحلة. وتشمل البقايا الأثرية لنظام جاوا المائي المعقد مناطق متعرجة، قنوات للجاذبية الأرضية، وسدود، وبرك.

بعد فترة طويلة، خلال الفترة الرومانية، بنيت نظم قنوات للمياه مثيرة للإعجاب، ومن أبرز الأمثلة تلك القنوات المربوطة بقيسارية والقدس. في أواخر القرن الأول قبل الميلاد، بدأ الملك هيرودس بجلب الماء إلى قيسارية عن طريق قناة من الينابيع الواقعة بعيدا إلى الشرق من المدينة. فالقنوات إلى القدس التي بنيت خلال نفس الفترة جلبت المياه، من مسافة أو تزيد عن ٤٠ كيلومترا، من الينابيع في جبال الخليل إلى المدينة. وخلال القرون اللاحقة من الفترة الرومانية، ولزيادة الإمدادات بالمياه تم توسيع هذا النظام المائي الذي استمد مصدره من أرطاس، حيث بنيت ثلاث برك كبيرة لتخزين المياه مثيرة للإعجاب. هذه البرك استمرت في إمداد المياه لسكان القدس حتى القرن العشرين.

وحتما، يمكن أن ينظر إلى تطوير المنشآت المائية في مختلف الفترات والمناخات في المنطقة، من الصحراء إلى البحر الأبيض المتوسط، على أنها العامل الرئيس للنمو الحضري والزراعي.

3

المناجم والمحاجر

מכרות ומחצבות

Mines and Quarries

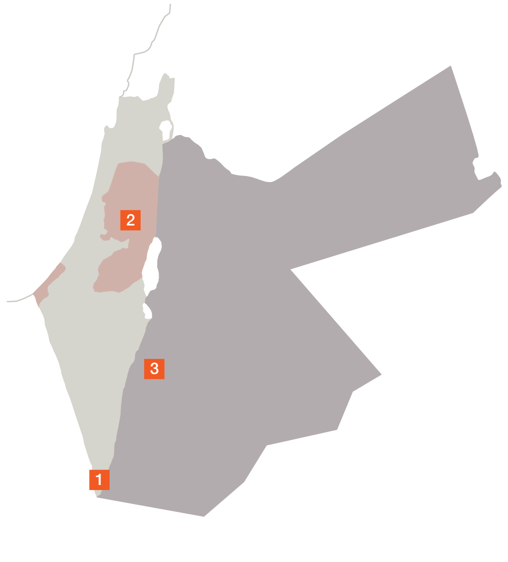

1.Timna///תמנע///تمنة

تطورت "الثورات الصناعية" المبكرة في بلاد الشام من خلال التقدم التكنولوجي في استخراج وتصنيع بعض الموارد الطبيعيه في المنطقة، وبشكل خاص ركاز النحاس وحجر البناء.

تمتلك مناطق أخدود الوادي العظيم، والمناطق الصحراوية المجاورة مجموعة واسعة من المعادن؛ وقد كان التنجيم عن النحاس الخام في وادي عربة خلال العصور النحاسي، والبرونزي، والحديدي والفترة الرومانية. وكان النحاس معدناً مهماً جداً في العالم القديم لقيمته ولاستخدامه في إنتاج البرونز. أكثر من ١٠٠٠٠ حفرة قديمة للتنجيم قد تم العثور عليها في وادي تمنة، وتشير الأدلة الأثرية إلى أن وادي فينان 3 تم استغلاله منذ العصر البرونزي المبكر. أكوام عملاقة تصل إلى اكثر من ٢٠٠٠٠٠ طن من البرادة (الخبث) تدل على إنتاج النحاس على مستوى صناعي.

وفيما يتعلق بالحجر، التركيبة الجيولوجية المتميزة لمناطق التلال المختلفة قدمت مواد ممتازة لتحجير مواد البناء. أصبحت القدس مشهورة بالحجر الأبيض الملكي الجيري، والبتراء بالحجر الرملي الأحمر، و طبريا وبيسان بالبازلت الأسود، وقد استخدمت في العمارة التقليدية والمباني الضخمة. ومع التقدم التكنولوجي، كانت تنقل الحجارة لمسافات طويلة إلى مناطق كانت معروفة بأبنيتها الطينية. وتم إنشاء محاجر كبيرة في المواقع الحضرية، وفي القدس بشكل خاص، حيث وصلت إلى ذروتها في عهد الملك هيرود ومبانيه الضخمة.

المناجم والمحاجر في منطقتنا لها أهمية خاصة في فهم تطور التكنولوجيا، ونظم التبادل، والتعقيدات الاجتماعية المتصاعدة التي بدأت خلال الألفيتين الرابعة والثالثة قبل الميلاد، وعلى مدى العصور القديمة.

'המהפכה התעשייתית' המוקדמת באזורנו היא תוצאה של התקדמות טכנולוגית שחלה בתהליך המיצוי והעיבוד של כמה מהמשאבים הטבעיים של האזור, בעיקר עפרות נחושת ואבן בנייה.

בבקע הגדול ובאזורי המדבר סביבו יש מגוון רחב של מינרלים. עפרות נחושת נחצבו בעמק הערבה בתקופה הכלקוליתית, בתקופת הברונזה, בתקופת הברזל ובתקופה הרומית. נחושת הייתה מתכת חשובה מאוד בעולם הקדום, הן בזכות ערכה והן בשל השימוש בה לייצור הברונזה. יותר מ-10,000 פירי כרייה קדומים נמצאו בעמק תמנע והעדויות הארכיאולוגיות מראות שוואדי פיינן 3 נוצל מאז תקופת הברונזה הקדומה. גבעות ענק המורכבות מיותר מ-200,000 טונות של סגסוגת מצביעות על ייצור נחושת בקנה מידה תעשייתי בתקופות קדומות אלו.

המבנה הגיאולוגי של אזורי ההרים באזורנו הציע חומר בנייה מעולה. ירושלים, למשל, התפרסמה בזכות אבן הגיר 'המלכותית' הלבנה, פטרה בזכות אבן החול האדומה, וטבריה ובית שאן בזכות הבזלת השחורה. כל אלה היו חומר גלם לבנייה יום-יומית ומשאב חשוב לבניית מבנים מונומנטליים. ההתקדמות הטכנולוגית אפשרה להעביר את האבנים למרחקים ארוכים. מחצבות גדולות נחנכו סביב האזורים העירוניים, בייחוד בירושלים, והמבנים שבנה בה המלך הורדוס ייצגו את שיאה של מגמה זו.

למכרות ולמחצבות באזורנו חשיבות מיוחדת אם רוצים להבין את התפתחות הטכנולוגיה. הם מדגימים יותר מכל את המורכבות החברתית ההולכת וגוברת באזורנו החל באלף הרביעי והשלישי לפסה"נ ובמשך כל ההיסטוריה הקדומה שלו.

2.Bidya - Stone Quarry///בידיא///مقالع الحجارة في بديا

The early "industrial revolutions" of the Levant developed from technological advances in the extraction and processing of some of the region's natural resources, primarily copper ore and building stone.

The Great Rift Valley and neighbouring desert areas possess a wide range of minerals; copper ore was mined in the Arabah Valley during the Chalcolithic, Bronze, Iron and Roman periods. Copper was a very important metal in the ancient world both for its own value and for its use in the production of bronze. Over 10,000 ancient mining shafts have been found in the Timna Valley and archaeological evidence indicates that Wadi Feinan 3 was been exploited since the Early Bronze Age. Its giant mounds of more than 200,000 tons of slag attest to copper production on an industrial scale.

With regard to stone, the distinctive geological structure of the various hill regions offered excellent material for the quarrying of building materials. Jerusalem became famous for its white malaki "Royal" limestone, Petra for its red sandstone, and Tiberias and Beit She'an/ Bisan for their black basalt, used both for vernacular architecture and monumental buildings. With technological advances, stone was transported over long distances to areas previously known for their mud-brick structures. Large quarries were opened around the urban sites, particularly Jerusalem, where a zenith was reached in the monumental buildings of King Herod.

The mines and quarries of our region are of particular importance for understanding the development of technology, exchange systems, and emerging social complexity beginning in the fourth and third millennia BCE and continuing throughout antiquity.

Push-9-full-book.indd 64-65 3/25/08 10:02:13 PM

3

الحدود

ספר וגבולות

Frontiers

1.Limes - Qasr Bashir///לימס-קצ'ר באשיר///قصر بشير(الكلسية) الحجارة الجيرية

2.Ein Bokek///עין בוקק///عين بوقيق

Borders and peripheral areas have always played an important role in the human history of our region. War and subsequent political changes have resulted in the continual re-defining of borders while the defensive systems built along them have often been an integral component of the social and political identity of the inhabitants. At the same time, those borders were never completely impermeable and were often places where social, technological and religious innovation penetrated from outside. The adoption of these new ideas and technologies also had a central place in the history of the region.

In contrast to the current perception of borders as a discrete boundary line, in the Roman and Byzantine Periods, the eastern border area of the empire was an extensive zone composed of a hierarchy of settlements integrated with fortresses and roads. Known as the limes, it ran north-south on the eastern ridge of the Jordan Valley.

In the Negev region, archaeologists have also uncovered remains of many settlements that integrated fortresses and strongholds connected by a road system to defend the population from incursions from the south and from Sinai. Two examples of frontier settlements are Gaza 3 at the Mediterranean Sea, which served as an important crossroads and connection to the Via Maris, and the Ein Bokek stronghold and observation post overlooking the southwestern shore of the Dead Sea.

These and other ancient sites of frontier defense and interaction offer a unique glimpse at the common heritage of boundaries, still a major theme in our region today.

לגבולות ולאזורי ספר היה תמיד תפקיד חשוב בהיסטוריה האנושית של אזורנו. מלחמות ושינויים פוליטיים בעקבותיהן הובילו להגדרות חדשות של אלו ומערכות ההגנה שנבנו לאורך הגבולות היו לעתים קרובות רכיב בלתי נפרד מהזהות הפוליטית והחברתית של התושבים. יחד עם זאת, גבולות אלו מעולם לא היו לגמרי בלתי חדירים, ולעתים קרובות שימשו פתח לחדירת חידושים חברתיים, טכנולוגיים ודתיים מבחוץ. לאימוץ טכנולוגיות ורעיונות אלו היה תפקיד מרכזי בהיסטוריה של האזור.

בניגוד לתפיסה בת ימינו הרואה בגבולות קווים בלבד, בתקופה הרומית והביזנטית היה אזור הגבול המזרחי של האימפריה מרחב נרחב ובו מגוון של צורות התיישבות שונות ששולבו במבצרים ובדרכים.

באזור הנגב חשפו ארכיאולוגים שרידי התיישבות רבות מן התקופה הרומית והביזנטית. היו בהם ביצורים ומאחזים מקושרים ביניהם במערכת דרכים שתפקידם היה להגן על האוכלוסייה מפני פלישות. עזה שלחופי הים התיכון 3 - שימשה צומת דרכים חשוב וקישרה את אזור מצריים עם המרחבים הגובלים באזורנו. המאחז ונקודת התצפית בעין בוקק - חלשו על הגדה הדרום-מערבית של ים המלח והיו גם הם חלק מן המערך באזור זה.

אתרים קדומים אלו ואחרים מהווים דוגמה בולטת לדרך שבה הגנו על הגבול והם מציעים מבט ייחודי על המורשת המשותפת של הגבולות - נושא מרכזי באזורנו היום.

لعبت الحدود والمناطق المحيطة بها دوما دورا هاما في تاريخ البشرية في منطقتنا. أدت الحروب وما تلاها من تغيرات سياسية على إعادة رسم الحدود باستمرار، في حين أن المنظومات الدفاعية المبنيةعلى امتدادها كثيرا ما كانت جزءا لا يتجزأ من الهوية الاجتماعية والسياسية للسكان. وفي ذات الوقت، لم تكن أبدا تلك الحدود مغلقة كليا، وغالبا ما كانت أماكن لاختراق الابتكارات الاجتماعية، والتكنولوجية والدينية من الخارج. وجدير بالذكر أن اعتماد هذه الأفكار والتكنولوجيا الجديدة كان لها أيضا مكان مركزي في تاريخ المنطقة.

وعلى عكس المفهوم الحالي للحدود كخط فاصل، في الفترات الرومانية والبيزنطية كانت المنطقة الحدودية الشرقية من الامبراطورية منطقة واسعة تتألف من طبقات من المستوطنات مندمجة مع القلاع والطرق، معروفة باسم "المستوطنات الكلسية"، ممتدة من الشمال إلى الجنوب على طول الضفة الشرقية من وادي الأردن.

وفي منطقة النقب، كشف علماء الآثار عن بقايا العديد من المستوطنات التي ضمت القلاع والمعاقل، تربطها شبكة طرق للدفاع عن السكان من الهجمات القادمة من الجنوب ومن سيناء. ومثالان على مستوطنات الحدود هما: غزة على البحر المتوسط 3، والتي شكلت مفترق طرق هام وحلقة وصل إلى طريق فيا مارس، و معقل وبرج للمراقبة في عين بوقيق المشرف على جنوب غرب شاطئ البحر الميت.

هذه وغيرها من مواقع حدود الدفاع والتواصل القديمة تعرض لمحة فريدة للتراث المشترك عن الحدود، والتي لا تزال موضوعاً رئيساً في منطقتنا اليوم.

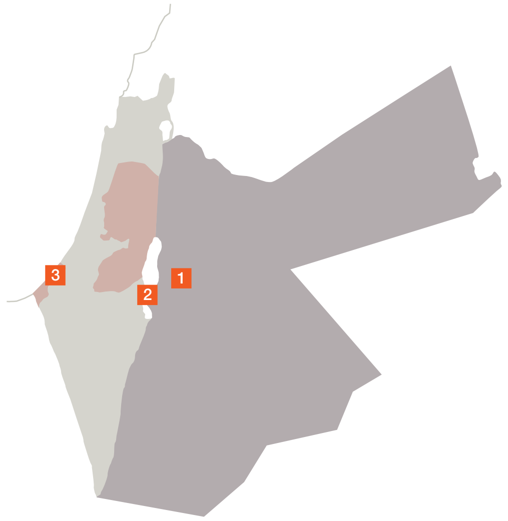

3

الفسيفساء

פסיפסים

Mosaics

تطورت تقنيات فن الفسيفساء في منطقتنا تدريجيا من خلال الزخم الفني للحرفيين الهيلينيين والرومانيين خلال الفترة الرومانية المتأخرة، وازدادت مع صعود الدولة البيزنطية، وأصبح استخدامها واسع الانتشار ومتقدماً تقنياً لإنتاج مجموعة واسعة متنوعة من الأنماط الفنية والهندسية على الأرضيات والجدران في المباني الخاصة والعامة على حد سواء.

ومن أكثرها شهرة خريطه الفسيفساء في القرن السادس الميلادي، المحفوظة في كنيسة القديس سان جورج للروم الأرثوذكس في مادبا. وفي حين أن ما بقي فقط هو ثلث الخريطة الأصلية، فإنه أقدم تصوير موجود للأرض المقدسة، وتحتوي على ثروة من المعلومات التي استخدمها المؤرخون لتكوين فكرة متكاملة عن تاريخ المنطقة.

وفي فسيفساء منزل لأحد لأرستقراطيين في صفورية نشاهد صورة لأنثى جميلة والمعروفة باسم "فينوس من الجليل". وفي المجتمع الكنسي، تصور أرضية من الفسيفساء منطقة البروج الرومانية مقابل أشهر التقويم اليهودي وتصور مشاهد من الإنجيل وشخصيات رومانية.

أما قصر هشام، بالقرب من أريحا، فيتضمن العديد من العناصر المعمارية والزخرفية، مما يدل على التأثير الروماني القوي على فن الأمويين. أكثر قطع الفسيفساء شهرة في القصر يصور شجرة كبيرة وأربعة غزلان، أحدها يتعرض لهجوم أسد. وقطع أخرى من الفسيفساء تعرض أنماطاً هندسية مثيرة للإعجاب.

نشر حرفيو الفسيفساء القدامى في منطقتنا الابتكارات التكنولوجية، والأشكال الفنية التقليدية على حد سواء. وكانوا يحترفون تطوير أشكال الفن لتتطابق مع الحياة الثقافية والدينية المفضلة لكل فترة.

טכניקות של אמנות הפסיפס התפתחו בהדרגה באזורנו בהשפעת האומנים ההלניסטים והרומיים. עד סוף התקופה הרומית ובעיקר מאוחר יותר, בתקופה הביזנטית, הפך השימוש בפסיפס לשיטה נפוצה ומתקדמת מבחינה טכנית שנועדה ליצור מגוון רחב של דפוסים אמנותיים וגאומטריים. אלו הונחו על גבי רצפותיהם וקירותיהם של מבנים פרטיים ובעיקר ציבוריים.

ביצירות הפסיפס המפורסמות ביותר באזורנו ניתן למצוא את מפת הפסיפס מהמאה השישית לספירה שהשתמרה על גבי רצפת הכנסייה היוונית-אורתודוקסית במידבא. למרות שרק כמחצית משטחה של המפה המקורית נותר במקומו, מהווה מפה זו את התיאור הקיים הקדום ביותר של ארץ הקודש, ויש בו עושר של מידע המשמש היסטוריונים כדי ליצור תמונה של תולדות האזור.

בפסיפסים של העיר ציפורי אפשר למצוא רצפת בית ובה הדמות הנשית היפה המוכרת בשם 'ונוס מהגליל'. בבית הכנסת של הקהילה מאוירת רצפת הפסיפס בגלגל המזלות הרומי התואם את חודשי לוח השנה היהודי ומציג תמונות מן המקרא בשילוב דמויות רומיות.

בארמון הישאם, סמוך ליריחו, אפשר למצוא אלמנטים אדריכליים ועיטוריים רבים המשקפים את ההשפעה הרומית החזקה על אמנות בית-אומאיה. המפורסם שבהם מתאר עץ גדול, ארבעה איילים, ואריה התוקף אחד מהם. פסיפסים אחרים מציגים צורות גאומטריות מרשימות.

אמני הפסיפס הקדומים של אזורנו הפיצו חידושים טכנולוגיים ומוטיבים אמנותיים מסורתיים גם יחד. הם היו מומחים בפיתוח צורות אמנות לפי ההעדפות התרבותיות והדתיות של כל תקופה.

1.Tzippori///ציפורי///صفورية

2.Madaba Church///מידבא///كنيسة مادبا

3.Hisham's Palace///ארמון הישאם///قصر هشام

While the techniques of mosaic art in our region developed gradually from the repertoire of Hellenistic and Roman craftsmen, by the Late Roman Period and even more so with the rise of Byzantium, the use of mosaics became a widespread and technically advanced method of reproducing a wide variety of artistic and geometric patterns on the floors and walls of private and public buildings alike.

Among the most famous is the sixth century CE mosaic map, preserved in the floor of St. George's Greek Orthodox Church in Madaba. While only a third of the original map has survived, it is the oldest existing depiction of the Holy Land and contains a wealth of information used by historians to piece together the region's history.

The Tzippori mosaics include the floor of a patrician's house with the beautiful female figure known as the "Venus of the Galilee." In the community's synagogue, a mosaic floor illustrates the Roman zodiac corresponding to the months of the Hebrew calendar and features both biblical scenes and Roman figures.

Hisham's Palace, located near Jericho, contains numerous architectural and decorative elements which illustrate the strong Byzantine influence on Umayyad art. The most famous of its mosaics depicts a large tree with four deer, one of which is being attacked by a lion. Other mosaics feature impressive geometric patterns.

The ancient mosaic craftsmen of our region spread both technological innovations and traditional artistic motifs. They were masters of developing art forms to correspond to the cultural and religious preferences of each period.

Push-9-full-book.indd 68-69 3/25/08 10:02:17 PM

1.Naqe/Ghor el-Safi///גור א-סאפי///غور الصافي/نقي

2.Manot Mills///מנות///طواحين منوت

3.Tawahin///טאווחין///طواحين السكر

Olive trees were planted widely throughout the Mediterranean basin, particularly in hilly regions, and remain closely identified with the region to this day. Olive oil was produced in a wide range of presses and used for food preparation, medicine, and religious rituals. The three Abrahamic traditions all attribute great significance to olive oil: the Jewish holiday of Hanukah recounts the miracle of the oil lamps; Christians read of the anointing of Jesus with oil; and the Koran and Hadith (the words and deeds of the Prophet Muhammad) mention the olive as a blessed tree and olive oil as a medicinal remedy.

The processing of grapes and their by-products also hold a prominent position in Jewish and Christian traditions, and other locally produced foodstuffs such as dibs (concentrated grape syrup), malban (a sweet made of cornstarch, sugar paste and pistachios), and zabib (raisins) were of great economic significance to the early communities throughout the region.

Sugar cane production and processing began in the region during the Umayyad period. The Crusaders developed the process of producing molasses and sugar in cones for export to Europe. Important sites of ancient sugar production include Tawhim al-Suker, located near Jericho, the Manot Mills, located north of Acco and the Naqe Mills near Ghor al-Safi in southern Jordan, which all utilize the same industrial techniques. These mills were in use for almost five centuries.

The harnessing of industrial innovation to the agricultural base of the region was critical to its socio-economic development, changing the landscape and contributing to the advancement of the local population.

3

المطاحن والمعاصر

מטחנות ומכבשים

Mills and Presses

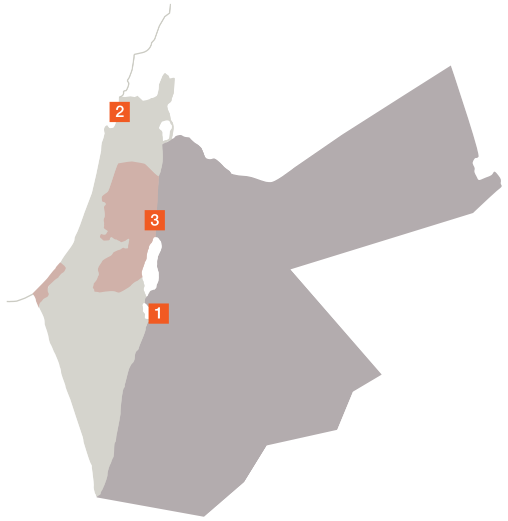

עצי זית נטועים בכל רחבי אגן הים התיכון, בייחוד באזורי הגבעות. עד עצם היום הזה מזוהים עצי הזית יותר מכל עם אזורנו. שמן זית הופק באמצעות שימוש במגוון נרחב של מכבשים ושימש להכנת מזון, לרפואה ולטקסים דתיים. בני שלושת הדתות המונותאיסטיות מייחסים משמעות רבה לשמן הזית. חג החנוכה היהודי מתאר נס של מנורת שמן; נוצרים קוראים על משיחתו של ישו בשמן זית; והקוראן והחדית', המתארים את דבריו ומעשיו של הנביא מוחמד, מדברים על הברכה שבעץ הזית ועל סגולותיו הרפואיות של שמן הזית.

גם לעיבוד ענבים ולתוצרי הלוואי שלהם מקום בולט במסורות היהודית והנוצרית; מוצרי מזון אחרים המיוצרים באופן מקומי כמו דיבס (סירופ ענבים מרוכז), מלבן (ממתק העשוי מעמילת תירס, משחת סוכר ופיסטוקים) וזהיב (צימוקים) היו בעלי משמעות כלכלית גדולה לקהילות הקדומות ברחבי האזור.

ייצור ועיבוד של קנה סוכר החלו בערך בתקופת בית-אומאיה. הצלבנים פיתחו תהליך להפקת מולסה וסוכר בחרוטים לשם ייצוא לאירופה. מבין האתרים החשובים לייצור קדום של סוכר אפשר למצוא את טאווים אל-סוכר, סמוך ליריחו, את טחנת מנות, צפונה לעכו, ואת טחנת נאק, סמוך לחור אל-ספי בירדן. כל התחנות מנצלות את אותן שיטות תעשייתיות והשימוש בהן נמשך כמעט חמש מאות שנה.

רתימת החדשנות התעשייתית לצרכים החקלאיים של האזור הייתה גורם מכריע בהתפתחותו החברתית-כלכלית, והיא שינתה את הנוף ותרמה לקידום האוכלוסייה המקומית.

غرست أشجار الزيتون على نطاق واسع فى أنحاء حوض البحر الأبيض المتوسط، لا سيما في المناطق الجبلية، وتبقى سمة وثيقة ومميزة للمنطقة إلى يومنا هذا. وقد أنتج زيت الزيتون في تشكيلة واسعة من المعاصر واستخدم في إعداد الطعام، والدواء والطقوس الدينية. جميع التقاليد الإبراهيمية الثلاثة تعزو أهمية كبيرة لزيت الزيتون: عيد الهانوكا اليهودي يسترجع معجزة مصابيح الزيت؛ ويقرأ المسيحيون عن دهن اليسوع عليه السلام بالزيت؛ القرآن والحديث (أقوال وأفعال النبي محمد عليه الصلاة والسلام) يذكران شجرة الزيتون كشجرة مباركة وزيت الزيتون كعلاج طبي.

تصنيع العنب ومنتجاته أيضا لها مكانة بارزة في التقاليد اليهودية والمسيحية، وغيرها من المواد الغذائية المنتجة محليا مثل الدبس (عصير العنب المركز)، الملبن (حلوى مصنوعة من عصير العنب ونشا الذرة ومعجون السكر والفستق الحلبي)، والزبيب كلها ذات أهمية اقتصادية كبيرة للمجتمعات في جميع أنحاء المنطقة.

بدأ إنتاج وتصنيع قصب السكر في المنطقة في الفترة الأموية. وقد طور الفرنجة عملية إنتاج الدبس والسكر في قوارير لتصديرها إلى أوروبا. وتشمل المواقع الهامة القديمة لإنتاج السكر "طواحين السكر"، بالقرب من أريحا، وطواحين منوت، وتقع إلى الشمال من عكا، ومعاصر النقع بالقرب من غور الصافي في جنوب الأردن، وجميعها تستخدم تقنيات صناعية مماثلة. استخدمت هذه المطاحن لما يقارب خمسة قرون.

تسخير الابتكار الصناعي لخدمة الزراعة في المنطقة أمر بالغ الأهمية للتنمية الاجتماعية والاقتصادية، وتغيير المشاهد الطبيعية والمساهمة في نهوض السكان المحليين.

Push-9-full-book.indd 70-71 3/25/08 10:02:19 PM

1.Atara///עטרה///عطارة

2.Ma'an///מע'ן///معان

3

سكك الحديد

מסילות ברזל

Railways

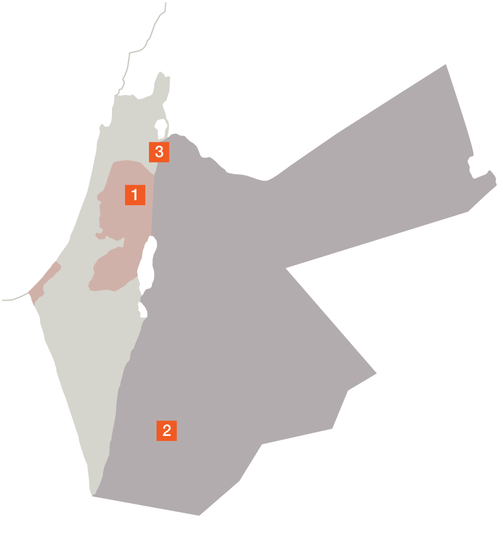

3Gesher///גשר///جسر المجامع

The railway system completed in our region at the beginning of the twentieth century by the Ottomans represents a shared heritage of communications and transport that continues to influence the life of the region. The surviving tracks, stations, and other railroad installations are the tangible reminders of the geo-political, social and technological changes that transformed life for all the inhabitants of the region in the early twentieth century.

After the inauguration of a rail link between Jaffa and Jerusalem in 1892, the more extensive Hejaz railway was begun in 1900 by order of the Ottoman Sultan Abdul Hamid II under the supervision of German engineers. Its initial objective was to link Damascus with the Holy Cities of the Arabian Peninsula, transporting Muslim pilgrims to Mecca and Medina. The town of Ma'an in Jordan was one of the primary stations for pilgrims on their way south and was thus termed the “city of pilgrims.”

Later, tracks were extended to join the port city of Haifa to the Syrian town of Dra'a, with many stations along the route including Gesher/ Jesir al-Majami', whose name is connected to the bridge over the Jordan River. Later still, in 1913-1914, a line was established from Nablus/Shechem to Damascus/Silat al-Daher, Afula and Haifa. A tunnel in the area of 'Atare is an extraordinary example of the effort involved in this early railway project, symbolizing the coming of the modern age and allowing for the dissemination of many other technological advances throughout the region.

העות'מנים הם שהרחיבו את מערכת מסילות הברזל באזורנו בתחילת שנות העשרים של המאה העשרים. מערכת מסילות הברזל מייצגת מורשת משותפת של תקשורת ותעבורה שמוסיפה להשפיע על החיים באזורנו גם בימינו. המסילות, התחנות ומתקני הרכבת האחרים ששרדו הם תזכורת מוחשית לשינויים הגיאופוליטיים, החברתיים והטכנולוגיים בחיי כל התושבים באזורנו בתחילת המאה העשרים.

אחרי חנוכת מסילת הברזל בין יפו לירושלים בשנת 1892 החלו התורכים בשנת 1900 בבניית מסילת הברזל המקיפה יותר של החִג'אז. הבנייה נעשתה בפקודתו של הסולטן העות'מאני עבדול חמיד ה-II, בפיקוחם של מהנדסים גרמנים. המטרה הייתה לקשר בין דמשק לבין ערי הקודש של חצי האי ערב, בעיקר בכדי להעביר עולי רגל מוסלמים למכה ולמדינה. העיירה מעאן בירדן הייתה אחת התחנות המרכזיות של עולי הרגל בדרכם דרומה, ולכן כונתה כבר מזמנים קדומים 'עיר עולי הרגל'.

מאוחר יותר הונחו מסילות ברזל כדי לקשר בין עיר הנמל חיפה לבין העיר הסורית דרעא, עם תחנות רבות בדרך, ובהן תחנת 'גשר' ששמה קשור לגשר על נהר הירדן. מאוחר יותר, בשנים 1913־1914, הונח קו מסילת ברזל בין שכם לבין דמשק/סילת אל-דהר, עפולה וחיפה. מנהרה באזור עטרה היא דוגמה יוצאת דופן למאמצים שהיו כרוכים בפרויקט מוקדם זה של מסילות הרכבת, סמל לעידן המודרני המאפשר הפצה של חידושים טכנולוגיים רבים אחרים ברחבי האזור.

تمثل شبكة السكك الحديدية التي أنشأها العثمانيون في منطقتنا في بداية القرن العشرين تراثا مشتركا للاتصالات والنقل والذي ما زال يؤثر على حياة المنطقة. بقايا المسارات، والمحطات وغيرها من منشآت السكك الحديدية هي مظاهر ملموسة تذكر بالتغيرات الجغرافية-السياسية، والاجتماعية والتكنولوجية التي أسهمت في التحولات الطارئة في حياة جميع سكان المنطقة في مطلع القرن العشرين.

بعد افتتاح خط السكك الحديدية بين يافا والقدس في ١٨٩٢، بدأ العمل على إنشاء سكة حديد الحجاز الأكثر تطورا في سنة ١٩٠٠ بأمر من السلطان العثماني عبد الحميد الثاني تحت إشراف مهندسين ألمان. وكان الهدف الرئيس لها هو ربط دمشق بالمدن المقدسة في الجزيرة العربية، لنقل الحجاج المسلمين إلى مكة والمدينة. بلدة معان في الأردن كانت إحدى المحطات الرئيسة للحجاج في طريقهم إلى الجنوب، ولهذا أطلق عليها خلال الفترة المبكرة "مدينة الحجاج".

وفي وقت لاحق، تم تمديد مسارات لربط ميناء مدينة حيفا الساحلية بمدينة درعا السورية، وإنشاء العديد من المحطات على طول الطريق ومنها جيشر، والذي يرتبط اسمه بالجسر فوق نهر الأردن. وفي وقت لاحق، سنة ١٩١٣-١٩١٤، أنشئ خط من نابلس إلى دمشق عبر سيلة الظهر، ثم إلى العفولة وحيفا. هناك نفق في منطقة عطارة وهو مثال فريد على حجم المجهود المبذول في بداية إنشاء هذا المشروع للسكك الحديدية، مما يرمز إلى قدوم العصر الحديث ويتيح نشر العديد من التطورات التقنية في جميع أنحاء المنطقة.

Push-9-full-book.indd 72-73 3/25/08 10:02:21 PM

Coexisting Traditions///מסורות משותפות///تقاليد التعايش

الربط بين السمات المختلفة للقوانين والتقاليد والكتب المقدسة اليهودية، والمسيحية والإسلامية هي الجوانب المشتركة العظيمة والتي غالبا ما يغفل عنها. جميع شعوب المنطقة دائما يعربون عن تبجيلهم للقادة العظماء، ومؤسسي العائلة، وأحداث تاريخية كبرى، ومرشدين روحانيين كبار، والأنبياء في أماكن ومعالم خاصة. بعضها مشترك، والبعض الآخر مجزأ أو محافظ عليه بشكل منفصل من قبل تقليد معين، ولكن جميعها تسعى إلى خلق مساحة خاصة مقدسة بعيدة عن مجموعة الصراعات والتناقضات الروتينية، ومظالم الحياة اليومية. فهي أماكن للصلاة، للسؤال ولتذكر أحداث غير عادية. سيبرز هذا الفصل التعايش بين التقاليد التذكارية في مجموعة واسعة من المواقع والأشكال. يمكن العثور على القمم والسفوح لمنطقة الجبال المقدسة، في الاستدعاء لتجتاح الآفاق وترتقي في المناصب، والرؤى على حد سواء في الماضي والمستقبل، من الأصول القديمة لتتبادر إلى الأذهان مشاهد من الماضي والمستقبل، من الأصول القديمة والآمال الروحية. قبور ومزارات الآباء (البطاركة)، الكهنة، والقديسين من جميع التقاليد، ومعالم وذكريات لشخصيات تاريخية متناثرة في أنحاء المشهد الطبيعي، من الجبال إلى الوديان إلى المدن إلى الصحارى. ومع مواقعها التي كثيرا ما تتحدى الحدود السياسية الحديثة والتقسيمات الجغرافية بين الطوائف الدينية، لا تزال هذه البقايا المعمارية لأماكن مقدسة قديمة ومقامات، وقبور، وأماكن عبادة تجسد طريقة مشتركة للتعبير الديني والتراثي.

החיבור והשיתוף בין הכתבים המקודשים, המנהגים והמסורות של היהודים, הנוצרים והמוסלמים תושבי האזור הוא אחד ההישגים הבולטים ביותר בתולדותיו. מאז ומתמיד הביעו תושבי האזור את הערצתם למנהיגים בולטים, לאירועים היסטוריים מרשימים, לנביאים ולמלכים באמצעות ביקור במקומות הקשורים בהם. כמה ממקומות אלו משותפים לבני הדתות השונות בעוד שאחרים משמשים רק בני דת אחת. מקומות הערצה אלו היוו מוקדי קדושה שהופרדו פעמים רבות מן הקונפליקטים של חיי היום-יום. אלו הם מקומות תפילה, בקשת בקשות ואתרי זיכרון. פרק זה יעסוק במסורות השונות בתולדות האזור ובמקומות התפילה וההערצה המנציחים אותן. מקומות אלו יכולים להימצא בפסגות ובמדרונות ההרים הקדושים באזור, מקומות המעוררים הערצה בשל מיקומם המרשים. גם קברים ומקומות הקשורים לאבות ולאמהות, לאנשים הקדושים מהדתות השונות, ולדמויות היסטוריות בולטות, פזורים בכל חלקיו של האזור, בהרים בעמקים ובבקעות, בערים ובמדבריות. המקומות הקדושים קבעו לא אחת את גבולותיו של האזור. שרידים אלו של מקומות קדושים קדומים, מקומות תפילה, קברים ואתרי עלייה לרגל מייצגים את המורשת הדתית המשותפת של האזור.

Bridging the distinct characters of Jewish, Christian, and Muslim laws, traditions, and scriptures are the great and often overlooked commonalities. All the peoples of the region have always expressed their veneration of great leaders and family founders, of great historical events, and of famous spiritual guides and prophets in special places and monuments. Some are shared, others partitioned or maintained separately by the respective traditions, but all were intended to create a special locus of sanctity set apart from the routine conflicts, contradictions, and injustices of daily life. They are places to pray at, to seek special favors, to recall extraordinary events. This chapter will highlight the coexistence of commemorative traditions in a wide range of physical locations and forms. They can be found on the summits and slopes of the region's sacred mountains, evoking in their sweeping vistas and elevated positions, visions of both past and future, of ancient origins and spiritual hopes. The tombs and shrines of the patriarchs, matriarchs, and saints of all traditions, and the monuments and memories of great historical figures are scattered across the landscape, from the mountains to the valleys to the cities to the deserts. With their locations often defying modern political boundaries and the geographical divisions between religious communities, these architectural remains of ancient holy places, shrines, tombs, and places of worship embody a common mode of religious expression and heritage.

1.Moses' Springs///מעיינות משה///ينابيع موسى

4

Push-9-full-book.indd 74-75 3/25/08 10:02:22 PM

1.Mount of Olives///הר הזיתים///جبل الزيتون

2.Mount Nebo/Nevo///הר נבו///جبل نيبو

4

الجبال

הרים

Mountains

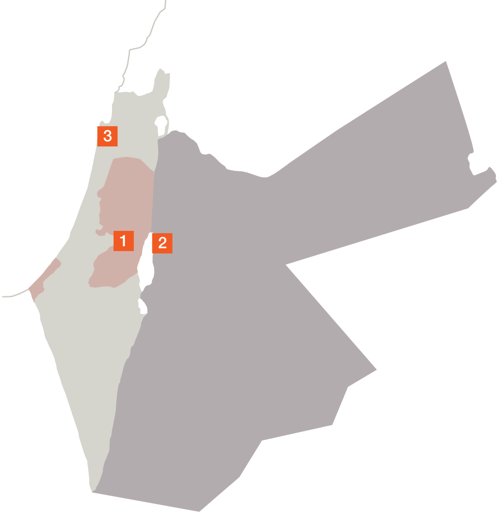

3.Mount Carmel///הר כרמל///جبل الكرمل

Since the beginning of human history, mountains and hills have attracted the attention of individuals and communities the world over. Numerous peaks became renowned as sacred places both in their own right or as the backdrop for famous events. In our region the remains of many ancient mountaintop altars and temples have been revealed in archaeological excavations and the mountains and peaks of the Holy Land remain important sites of pilgrimage for the adherents of the three monotheistic faiths.

The relative closeness of mountain summits to the heavens, coupled with the widely held belief that God exists in the celestial world made these high points ideal for religious evocation. A random selection of mountains in the region, such as Mount Carmel, Mount Tabor, Mount of Olives, Mount Gerizim and Mount Nebo, clearly illustrates the extent to which these mountains have affected the minds and faith of believers. The Abrahamic traditions describe the mountains as places where prophets heard God's instructions and received his Holy Scripture. Moses received the Law on Mount Sinai; Jesus ascended to heaven from the Mount of Olives, as did Mohammad from Mount Moriah, also known as al-Haram al-Sharif.

Mountains also provided a focal point for commemorating events related to more than one of the Abrahamic traditions. For example, Mount Carmel is revered by Jews, Christians, and Muslims alike for its association with the prophet Elijah.

In addition to their holiness, the region's mountains were also strategic vantage points, valued for their military significance in overlooking major trade routes and settled territories.

משחר ההיסטוריה האנושית משכו הרים וגבעות את תשומת ליבם של אנשים ושל קהילות בכל רחבי העולם. הרים הפכו פעמים רבות למקומות קדושים, הן בשל מיקומם יוצא הדופן והן בשל אירועים שהתרחשו בהם. גם באזורנו נחשפו במהלך השנים מקדשים ומזבחות על פסגות ההרים ואלו מהווים עד היום מוקדי עלייה לרגל לבני שלושת הדתות המונותאיסטיות.

גובהם של ההרים וקרבתם הסמלית לשמיים הפכה אותם למקומות אידיאליים למפגש עם האל. הר הכרמל, הר תבור, הר הזיתים, הר גריזים והר נבו הם כולם דוגמאות בולטות להרים קדושים שהשפיעו על הלכי הרוח והאמונה של תושבי האזור. בסיפורי התנ"ך מתוארות פסגות ההרים כמקומות שבהם שומעים הנביאים את דבר האל ומקבלים ממנו את עיקרי האמונה. משה קיבל את התורה בהר סיני; ישו עלה לשמיים מהר הזיתים והר המוריה המוכר גם כחראם אל-שריף היה מקום עלייתו של הנביא מוחמד השמיימה. הרים שימשו גם כמקומות הערצה ותפילה בשל אירועים הקשורים במסורות קדושות. לדוגמא, הר הכרמל, מקום תפילה והערצה של יהודים, נוצרים ומוסלמים גם יחד, קשור בזכרו של אליהו הנביא.

בנוסף לקדושתם, היו ההרים באזורנו גם בעלי חשיבות אסטרטגית בשל שליטתם על נתיבי מסחר חשובים ועל אזורים מיושבים.

منذ بداية التاريخ البشري، والجبال والتلال تجذب اهتمام الأفراد والمجتمعات في جميع أنحاء العالم. العديد من القمم أصبحت شهيرة كأماكن مقدسة لشخصها أو لكونها خلفية لأحداث شهيرة. في منطقتنا، بقايا العديد من المذابح والمعابد على قمم الجبال قد اكتشفت من خلال التنقيبات الأثرية، وتبقى الجبال وقممها في الأرض المقدسة مواقع هامة للحجاج من معتنقي الديانات التوحيدية الثلاث.

القرب النسبي لقمم الجبال من السماء، مقرونا بالإيمان بأن الله موجود في الفضاء يجعل من هذه النقاط المرتفعة أماكن مثالية للتعبير الديني. مجموعة عشوائية من الجبال في المنطقة، مثل جبل الكرمل، وجبل طابور، وجبل الزيتون، وجبل جرزيم وجبل نيبو، توضح بجلاء مدى تأثير هذه الجبال في عقول وإيمان المؤمنين. فالتقاليد الإبراهيمية تصف الجبال كأماكن سماع الأنبياء لتعليمات الله، وتلقيهم الكتاب المقدس. موسى عليه السلام تلقى التعاليم على جبل سيناء؛ ويسوع صعد إلى السماء من جبل الزيتون، كما فعل محمد عليه الصلاة والسلام من جبل موريا، المعروف باسم الحرم الشريف.

كما وفرت الجبال مركزا لإحياء مناسبات ذات صلة بأكثر من واحد من التقاليد الإبراهيمية. فعلى سبيل المثال، جبل الكرمل مقدس عند اليهود، المسيحيين والمسلمين على حد سواء لانتسابه إلى النبي اليسع عليه السلام.

بالإضافة إلى القداسة، كانت جبال المنطقة تمثل نقاطا استراتيجية، لأهميتها العسكرية بإطلالها على طرق التجارة الرئيسة والمناطق المأهولة.

Push-9-full-book.indd 76-77 3/25/08 10:02:24 PM

1.Hebron///חברון///الخليل

2.Maqam Ayyub///מקאם איוב///مقام أيوب

4

الآباء (البطاركة: سلالة إبراهيم عليه السلام)

אבות האומה

Patriarchs

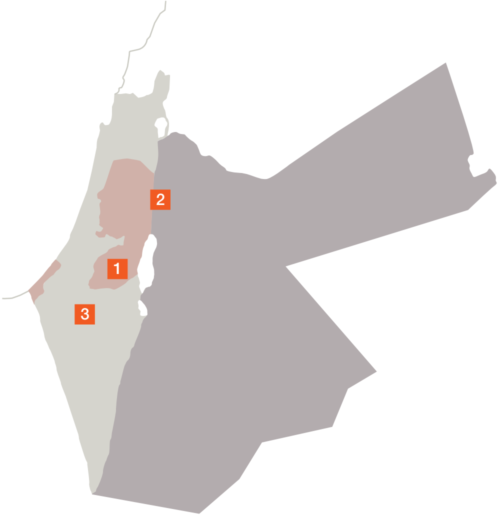

3.Tel Sheva///תל שבע///تل بير السبع

All the nations of the world show great attachment and pride in their distinctive family lineage, all the more so when the founder of the clan, community, or nation is remembered as a famous political figure, spiritual leader or prophet.

In this region, the narrative of the patriarch Abraham provides a shared legacy of coexistence for the area's nations and religions that is commemorated at a wide variety of sites and holy places. As both the founder of monotheism and the spiritual father of the three monotheistic religions, Abraham is honoured and revered as the shared ancestor of Jews, Christians, and Muslims. In Muslim tradition, Abraham is known as "al-Khalil ar-Rahman," the Friend of God. While some differences exist in the description of Abraham's life and deeds in the traditions and scriptures of the three religions, the overarching commonality in the narrative is a legacy of unity, shared heritage and family.

Abraham's travels throughout the region constitute a great part of his recorded activities. Sites mentioned in Biblical and Islamic texts in association with Abraham are considered holy by their religious adherents and have been honoured with the construction of special shrines and the performance of pilgrimage rites. Examples include the city of Hebron (al-Khalil in Arabic; Hevron in Hebrew) where Abraham and his close family members are buried; Be'er Sheva (Seven Wells or Well of the Oath) in the Negev where Abraham settled; and Maqam Ayyub (Biblical Ai) where Abraham and his nephew Lot went their separate ways, according to traditions in the Book of Genesis.

לכל אומות העולם יחס מיוחד כלפי שורשיהן המשפחתיים, במיוחד לאב קדמון מייסד השבט, הקהילה או האומה. לעתים היו אלו דמויות פוליטיות, מנהיגים רוחניים או נביאים. באזורנו, המסורות הקשורות באברהם משותפות לכל תושביו וזכרו בא לידי ביטוי במגוון רחב של מקומות קדושים. כמייסד המונותאיזם וכאב רוחני לבני שלושת הדתות המונותאיסטיות, אברהם נערץ כאביהם המשותף של היהודים, הנוצרים והמוסלמים. במסורת המוסלמית מוכר אברהם כ"אל חליל אר-רחמן", חביב האל. למרות שבכל דת ודת מתואר אברהם בדרך שונה מעט, עדיין רב המשותף מהמבדיל וכך משקפות מסורות אברהם אחדות ומורשת משותפת.

מסעותיו של אברהם ברחבי האזור תרמו לשרטוט המרחב המקודש הקשור בו. אתרים המוזכרים בתנ"ך ובטקסטים מוסלמיים בקשר לאברהם הפכו במהלך השנים למקומות הערצה וביקור רבי חשיבות. דוגמאות לכך ניתן למצוא בחברון, שם נקברו הוא ובני משפחתו; באר שבע שבצפון הנגב, שם חנה וגם מקאם איוב, שם ביקרו אברהם ואחיינו לוט.

جميع أمم العالم تظهر قدرا كبيرا من التمسك والفخر في نسب الأسرة المتميز، وعلى مستوى أكبر عندما يتذكر مؤسس العشيرة، والمجتمع، أو الأمة كشخصية سياسية شهيرة، زعيم روحي أو نبي.

في هذه المنطقة، قصة المؤسس إبراهيم عليه السلام توفر تركة مشتركة من التعايش في المنطقة بين الامم والأديان، التي يحتفل بها في كثير من المواقع والأماكن المقدسة. فهو كمؤسس لدين التوحيد والأب الروحي للديانات السماوية الثلاث، إبراهيم مقدر ومبجل كالجد المشترك لليهود، والمسيحيين، والمسلمين. في التقاليد الإسلامية، إبراهيم معروف ب"خليل الرحمن"، أو حبيب الله. في حين توجد بعض الاختلافات في وصف حياته وأفعاله في التقاليد والكتب المقدسة للديانات الثلاث، إلا أن القاسم المشترك المهيمن في الرواية هو تركة من الوحدة، والتراث المشترك، والأسرة.

سفر إبراهيم في جميع أنحاء المنطقة تشكل جزءا كبيرا من سجل أنشطته. المواقع المذكورة في الكتب المقدسة اليهودية والمسيحية والإسلامية المرتبطة بإبراهيم تعتبر مقدسة من قبل أتباع الديانات الثلاث، وتم تبجيلها من خلال تشييد المقامات وأداء طقوس الحج. ومن الأمثلة على ذلك مدينة الخليل حيث دفن إبراهيم والمقربين من أفراد أسرته؛ بئر السبع (السبع آبار أو بئر القسم) في النقب حيث استقر إبراهيم؛ و مقام أيوب، حيث ذهب ابراهيم وابن شقيقه لوط كل في طريقه، وفقا للتقليد في كتاب سفر التكوين.

Push-9-full-book.indd 78-79 3/25/08 10:02:26 PM

1.Church of the Nativity, Bethlehem///
كنيسة المهد في بيت لحم///כנסית המולד, בית לחם

2.Baram Synagogue///ברעם///كنيس برعام

4

أماكن العبادة

מקומות הערצה ותפילה

Places of Worship

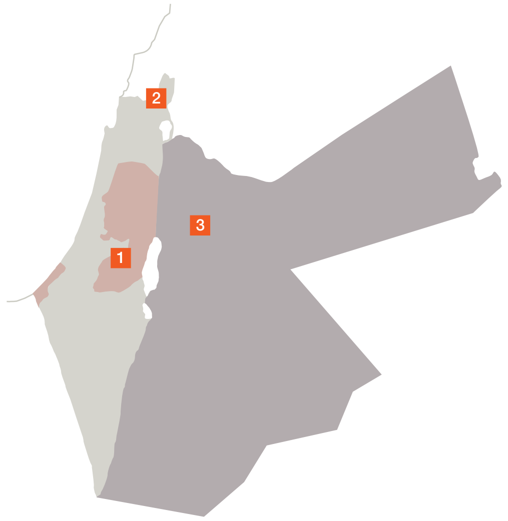

3.Al Hussieni Mosque, Amman///מסגד אל חוסייני, עמאן
المسجد الحسيني في عمان///

Formalized temples and other places of worship are known from earliest times, yet in the Late Roman, Byzantine, and early Islamic period, elaborate places of worship were constructed throughout the region, both in the large cities and smaller villages and towns.

The architectural development of these places of worship and their elaborate ornamentation must be seen in the context of the rise in the institutionalism of the religions, namely, the widespread replacement of the Jewish Temple by worship in synagogues throughout the Jewish world from the end of the first century CE; the establishment of Christianity as the official religion in the Byzantine Empire in the fourth century and the construction of public church structures; and the coming of Islam in the seventh century, with the establishment of congregational mosques. The proliferation of these ancient places of worship illustrates the diversity of the region's cultural heritage.

Among the many notable examples is the impressive Baram synagogue in the Galilee, dated to the end of the fourth or the beginning of the fifth century. This two-storey synagogue was built from basalt stone.

The Church of the Nativity in Bethlehem, one of the oldest and most famous shrines in the Christian world, is constructed over the grotto believed to be the birthplace of Jesus. The site is considered sacred by both Christians and Muslims.

Al Hussieni Mosque in Amman is the oldest functioning congregational mosque in the region. Its original structure was built in 640 CE, according to tradition, by Omar Ibn al-Khattab, the second Caliph of Islam.

מקדשים ומקומות תפילה מוכרים אמנם כבר משחר האנושות. בשלהי התקופה הרומית, בתקופה הביזנטית ובתקופה המוסלמית המוקדמת, הוקמו מקומות פולחן רבים ומרשימים במיוחד בכל חלקיו של האזור, הן בערים הגדולות והן בכפרים וביישובים האחרים.

את ההתפתחות האדריכלית המרשימה של מקומות תפילה אלו יש לראות על רקע התמסדותן של דתות האזור ובעיקר על רקע ההתמודדות של היהדות עם חורבן בית המקדש בירושלים והחלפתו בתפילה בבתי כנסת. הפיכתה של הנצרות לדת הרשמית באימפריה הרומית במאה הרביעית הביאה לבנייתן של כנסיות רבות באזור; עם חדירתו של האיסלאם לאזור במאה השביעית הוקמו בו מסגדים רבים. לכל אלה הייתה השפעה בולטת על תולדותיו ועל מראהו של האזור. ריבוי מבני התפילה המרשימים הללו ממחיש את מורכבות המורשת האזורית המשותפת.

מבין הדוגמאות הבולטות ניתן להזכיר את בית הכנסת המרשים בברעם, שבנייתו מתוארכת לסוף המאה הרביעית או לראשית המאה החמישית; את כנסיית המולד בבית לחם, אחת הכנסיות המוקדמות ביותר בתולדות העולם הנוצרי. כנסייה זו הוקמה על גבי מערה שבה על פי המסורת נולד ישו ומקום זה נערץ על ידי נוצרים ומוסלמים כאחד; מסגד חוסייני בעמאן קיים מאז שנת 640 לסה"נ ונחשב למסגד הקדום ביותר בתולדות האזור. מסגד זה נבנה על פי המסורת על ידי עומר אבן אל-חטב, החליפה השני באיסלאם.

المعابد الرسمية وغيرها من أماكن العبادة معروفة من العصور المبكرة، ولكن في الفترات الرومانية المتأخرة، والبيزنطية، وبداية الفترة الإسلامية، شيدت أماكن عبادة مفصلة في جميع أنحاء المنطقة، في المدن الكبيرة والقرى الصغيرة والبلدات على حد سواء.

التطور المعماري لأماكن العبادة هذه وزخارفها المفصلة يجب أن ينظر إليها في سياق بروز مأسسة الأديان، وبالأساس، استبدال المعبد اليهودي بالتعبد في الكنيس في جميع أنحاء العالم اليهودي منذ انتهاء القرن الأول الميلادي؛ تبني المسيحية كدين رسمي في الإمبراطورية البيزنطية في القرن الرابع وتشييد الكنائس العامة؛ وقدوم الإسلام في القرن السابع الميلادي، وإنشاء الجوامع. إن انتشار أماكن العبادة القديمة هذه توضح التنوع في التراث الثقافي للمنطقة.

ومن بين العديد من الأمثلة الجديرة بالذكر كنيس بارعام في الجليل المثير للإعجاب، والذي يعود تاريخه إلى نهاية القرن الرابع أو بداية القرن الخامس، وهذا المعبد المؤلف من طابقين بني من حجر البازلت.

كنيسة المهد في بيت لحم، واحدة من أقدم وأشهر الأضرحة في العالم المسيحي، والتي شيدت فوق الكهف الذي يعتقد أنه مكان ولادة اليسوع. الموقع يعتبر مقدسا لكل من المسيحيين والمسلمين.

المسجد الحسيني في عمان هو أقدم جامع في المنطقة. شيد بناؤه الأصلي في ٦٤٠ ميلادي، أي أثناء ولاية عمر بن الخطاب، الخليفه الثاني للمسلمين.

Push-9-full-book.indd 80-81 3/25/08 10:02:28 PM

4

شخصيات – صلاح الدين، رامبام، ريتشارد قلب الأسد

דמויות מופת ־ צלאח א-דין, הרמב"ם וריצ'רד לב הארי

Personalities: Salah al Din, the Rambam, and Richard the Lionheart

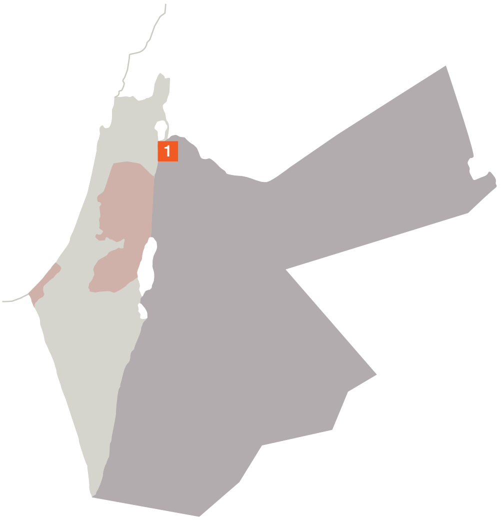

1.Ajloun Castle///עג'לון///قلعة عجلون

العديد من الشخصيات البارزة في تاريخ منطقتنا تركت أثراً دائماً على ثقافة قومها وعلى أديان وثقافات الأمم الأخرى. ثلاث شخصيات من القرن الثاني عشر صلاح الدين، رامبام، ريتشارد قلب الأسد – يصنفون ضمن هذه الظاهرة.

صلاح الدين (١١٣٧-١١٩٣)، مؤسس الدولة الأيوبية، هزم القوات الفرنجية في حطين عام ١١٨٧م. واشتهر بقدر كبير من الشجاعة، والقوة، والعدالة، والتسامح الديني، والذي كان جليا في علاقاته مع قادة الفرنجة، مثل ريتشارد قلب الأسد، ومع الطبيب والفيلسوف اليهودي البارز موسى بن ميمون "رامبام" (١١٣٥-١٢٠٤)، طبيب بلاط صلاح الدين.

ومن الشائع أن موقف الإسلام المتسامح من اليهود والمسيحيين، وعلاقة صلاح الدين الوثيقة مع موسى بن ميمون أثرت على قراره في عام ١١٩٠ بالسماح لعودة اليهود إلى القدس والأرض المقدسة. وقد دفن رامبام بالقرب من طبرية.

ريتشارد الأول من انكلترا (١١٥٧-١١٩٩) المعروف باسم قلب الأسد، قاد الجيوش الفرنجية في محاولة لاسترداد القدس من صلاح الدين في الحملة الفرنجية الثانية. الروايات تذهب إلى أنه في مرحلة ما اقترح ريتشارد أن تتزوج أخته من العادل شقيق صلاح الدين، وفي مرحلة أخرى، قدم صلاح الدين خدمات طبيبة إلى الملك المصاب. معاهدة الرملة، في ١١٩٢م، ختمت بنصر صلاح الدين، وضمنت وصول وفود الحجاج المسيحيين إلى القدس.

التفاعل بين هذه الشخصيات الثلاث قد ترك بصمة قوية على تاريخ منطقتنا وعلى التنوع الثقافي والديني للقدس.

דמויות בולטות רבות השאירו את חותמן על תולדות האזור. הקשרים המעניינים בין שלושת הדמויות בנות המאה ה-12 לסה"נ - צלאח א-דין, הרמב"ם וריצ'רד לב הארי ־ ממחישות היטב תופעה זו.

צלאח א-דין (1193-1137), מייסד השושלת האיובית, הביס בשנת 1187 את הצלבנים בקרב קרני חטין. אומץ ליבו, כוחו, יושרו, יחד עם הסובלנות שהפגין כלפי דתות אחרות, באו לידי ביטוי בולט ביחסו אל מנהיגי הצלבנים ובהם ריצ'רד לב הארי ואל הפילוסוף היהודי בן התקופה, רבי משה בן מימון (הרמב"ם, 1204-1138), רופא חצר המלוכה של צלאח א-דין.

מקובל להניח כי היחס הסובלני של האסלאם כלפי יהדות ונצרות בתקופה זו וקרבתו האישית של צלאח א-דין עם הרמב"ם השפיעו על החלטתו בשנת 1190 לאפשר ליהודים לחזור ולגור בירושלים. הרמב"ם נקבר על פי המסורת בקרבת טבריה.

ריצ'רד הראשון מלך אנגליה (1199-1157), המוכר בכינויו "לב הארי", פיקד על כוחות הצלבנים במסע הצלב השלישי שיצא במטרה למגר את צלאח א-דין. מסורות מצביעות על כך שריצ'רד שקל להשיא את אחותו לאחיו של צלאח א-דין ומאוחר יותר אף הציע המצביא המוסלמי את עזרת רופאו האישי בכדי לטפל במלך האנגלי הפצוע. הסכם רמלה משנת 1192, אשר הבטיח את נצחונו של צלאח א-דין, הוא שאפשר הגעתם של עולי רגל נוצריים לירושלים. היחסים המיוחדים בין שלושת האישים הללו השאירו רושם עז על בני התקופה ועל ההיסטוריה הדתית והתרבותית המאוחרת יותר של האזור.

Many prominent figures in our region's history have left enduring impressions, on both their own and on other nations' religions and cultures. Three linked twelfth century personalities—Salah al Din, the Rambam, and Richard the Lionheart—typify this phenomenon.

Salah al Din (1137-1193), the founder of the Ayyubid Dynasty, defeated the Crusader forces at Hittin in 1187. He had a reputation for great courage, strength, justice, and religious tolerance, clearly seen in his relationships with Crusader leaders, such as Richard the Lionheart, and with the eminent Jewish doctor and philosopher, Moses Ben Maimon (Rambam) (1135-1204), physician to Salah al-Din's court.

It is widely believed that Islam's tolerant attitude towards Jews and Christians and Salah al Din's close relationship with Moshe Ben Maimon influenced his attributed decision in 1190 to permit the Jewish people to return to Jerusalem and the Holy Land. The Rambam, as he willed, was buried near Tiberias.

Richard I of England (1157-1199) known as the Lionheart, commanded the Crusader armies in their attempt to retake Jerusalem from Salah al Din's forces in the Third Crusade. Tradition holds that at one point Richard suggested that his sister marry Salah al Din's brother, at another stage, Salah al Din offered the services of his court physician to the injured King. The Treaty of Ramla in 1192, which sealed Salah al Din's victory, specifically ensured the access to Jerusalem by Christian pilgrims.

The interaction of these three personalities left a strong imprint on the history of our region and on the cultural and religious mosaic of Jerusalem.

Salah al Din///צלאח א-דין///صلاح الدين

Rambam///הרמב"ן///رمبام

Richard Lionheart///ריצ'רד לב הארי///ريتشارد قلب الأسد

Push-9-full-book.indd 82-83 3/25/08 10:02:29 PM

4

الأنبياء، القضاة، الحواريون والصحابة

נביאים, שופטים, מאמינים ובני לוויה

Prophets, Judges, Disciples and Companions

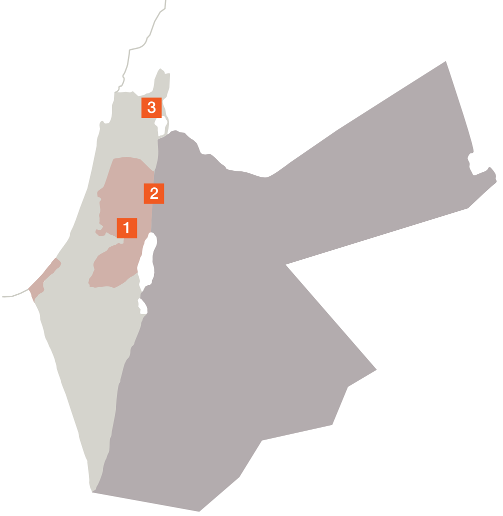

عبر القرون، تطورت أماكن ومواقع دفن الأنبياء، القضاة، والقادة في العهد القديم، والعهد الجديد، والقرآن الكريم وتحولت إلى مواقع للحج والزيارات.
وأحد هذه الأضرحة قبر النبي شعيب عليه السلام 3، والد زوجة موسى، الواقع في الجليل الأسفل قرب حطين. ولسنوات عديدة، كان المكان موقع حج للمسلمين، والدروز واليهود على حد سواء. في الآونة الاخيرة، أصبح في الغالب مقصدا للسكان الدروز الذين ينظرون إليه كمكان مقدس هام. شعيب أيضا له مقام يدعى "قبر شعيب"، في وادي شعيب، بالقرب من السلط، إلى الشمال الغربي من عمان.
مكان آخر للتقليد المشترك هو مكان دفن النبي صموئيل، الذي تم التعرف عليه في الفترة الفرنجية، وربما في وقت سابق، ويقع إلى الشمال الغربي من القدس على تلة ترتفع أكثر من ٨٥٠ مترا فوق سطح البحر. وخلال الفترة الفرنجية، بنيت كنيسة هناك. وفي وقت لاحق أصبح الموقع مسجدا مع مقام، أما كهف الدفن الذي فيه قبر صامويل فأصبح ضريحا هاما يزوره اليهود.
وقبر الصحابي الجليل أبو عبيدة عامر بن الجراح، المرافق للنبي محمد وأحد أول المعتنقين للإسلام، يقع في وسط وادي الأردن. وقد بشره النبي محمد بأنه واحدا من "العشره المبشرين" بالجنة وأطلق عليه اسم "أمين الأمة".
وكما يتبين في هذه المواقع، فقد أسهمت مظاهر تبجيل حاملي الرسالات النبوية إلى حد بعيد في تشكيل الثقافات والمجتمعات في جميع أنحاء المنطقة.

לאורך ההיסטוריה הפכו מקומות הפעילות וקבריהם של נביאים, שופטים ומנהיגים מן התנ"ך, הברית החדשה והקוראן לאתרי תפילה ועלייה לרגל. אתר שכזה הוא קברו המסורתי של הנביא יתרו 3, חתנו של משה, הנמצא בגליל התחתון, מצפון לטבריה ובאזור קרני חיטין. משך שנים רבות שימש המקום הקדוש כאתר עלייה לרגל למוסלמים, דרוזים ויהודים כאחד. בדורות האחרונים הורחב המקום והוא משמש בעיקר את האוכלוסייה הדרוזית של מדינת ישראל ומהווה המקום הקדוש המרכזי שלהם. את קברו של יתרו מראים גם בואדי שועייב, בסמוך לעיר סאלט, מצפון-מערב לעמאן. אתר נוסף של מסורת אזורית משותפת הוא קבר שמואל הנביא אשר זוהה כבר בתקופה הביזנטית מצפון-מערב לירושלים.. בתקופה הצלבנית הוקם על גבי גבעה רמה זו אתר קדוש שהוקדש לנביא ומאוחר יותר הפך המקום למסגד עם מקאם ומערת הקבר שבה קבור על פי המסורת הנביא הפכה גם לאתר עלייה לרגל ליהודים. את קבר רעו של הנביא מוחמד, אבו עוביידה בין אל-ג'רה, אחד המתאסלמים הראשונים, מראים בעמק הירדן המרכזי. הנביא מוחמד הכיר בו כאחד מעשרת רעיו המבורכים ואף כינה אותו "נאמן האומה".

1.Nabi Samuel///נבי סמואל///النبي صموئيل

2.Abu Ubaida Amer's Tomb, Deir Alla
قبر أبو عبيدة في دير علا///קבר אבו-עובדייה עמאר, דיר אללה///

Throughout the centuries, the places of activity and burial sites of prophets, judges, and leaders from the Bible, the New Testament, and the Koran have evolved into visitation and pilgrimage sites.
One such shrine is the traditional tomb of the prophet Jethro 3, the father-in-law of Moses, located in the lower Galilee, near Hittin. For many years the place served as a pilgrimage site for Muslims, Druse, and Jews alike. In recent times, it has predominantly served the Druse population who view it as a central holy place. Jethro is also memorialized at the "tomb of Jethro", in Wadi Shu'ayb, near Salt, northwest of Amman.
Another place of shared tradition is the burial place of the Prophet Samuel, which was identified in the Byzantine Period, to the north-west of Jerusalem on a hill over 850 metres above sea level. During the Crusader Period, a church was built there. Later, the site became a mosque with a maqam, and the burial cave marking the tomb of Samuel became an important shrine for Jewish visitation.
The tomb of the venerable companion Abu Ubeida Amer bin Al-Jarrah, a Companion to the Prophet Mohammed and one of the first converts to Islam, is in the central Jordan Valley. The Prophet Mohammed identified him as one of the "Blessed Ten" and named him "The Trustee of the Nation."
As can be seen in these representative sites, the widespread honour accorded to the bearers of prophetic messages greatly contributed to the shaping of cultures and societies throughout the region.

Push-9-full-book.indd 84-85 3/25/08 10:02:31 PM

4

القبور

קברים

Tombs

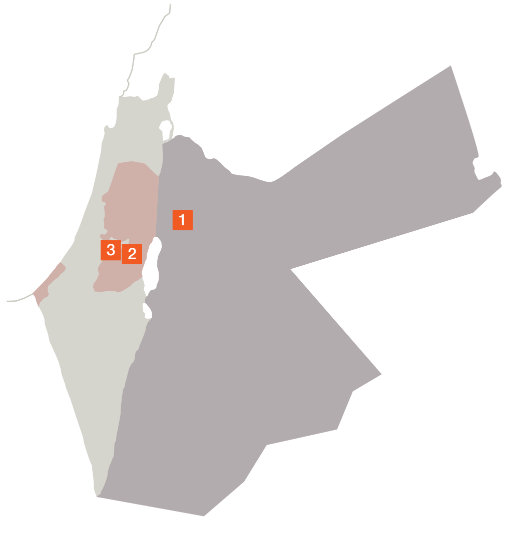

عبر آلاف السنين، اختلفت القبور في منطقتنا كثيرا في الحجم، والموقع، والبناء من مجموعة صغيرة من الحجارة أوغرف بسيطة مقطوعة في الصخر، إلى غرف مقببة دقيقة التفصيل أو معالم ثابتة. العديد من القبور المنسوبة إلى الأنبياء تعتبر مقدسة ومشتركة من قبل الديانات الإبراهيمية الثلاث. مع زيادة في تأديةالحج الديني، أصبحت قبور عديد من الشخصيات المسيحية والإسلامية مقصدا للحجاج المحليين ومن الخارج.

قبر داود عليه السلام في القدس يستضيف الحجاج اليهود والمسيحيين والمسلمين طوال السنة. وقبور أخرى مثل قبر راحيل قرب بيت لحم، وقبر يوسف قرب نابلس، والحرم الإبراهيمي الشريف أو الغار الشريف في الخليل، كثيرا ما تبادلت الأيدي على مر التاريخ مع تغير القوى السياسية، واصبحت مواقع متصارع عليها وسيادتها مصدراً للتنازع.

في الأردن ، موقع أهل الكهف، المرتبط مع قصة في الكتب المسيحية والقرآن، يعتبر مقدسا لدى المسلمين والمسيحيين على حد سواء. الكهف نفسه يعود إلى الفترة الرومانية ويتألف من عدة غرف للدفن، وبقايا كنيسة ومسجدين من الفترة الاسلامية.

وفي بعض الحالات، كان القبر الواحد ينسب إلى شخصيات ثلاث مختلفة ذات مكانة للأديان الثلاثة. على جبل الزيتون في القدس، يؤمن المسلمون بوجود قبر يعود إلى رابعة العدوية، أحد أقطاب الصوفيين المقدسين. ويعيد التقليد المسيحي هذا القبر إلى القديسة بيلاجيا من أنطاكية، الذي عاشت وتوفيت في القدس في القرن الخامس، في حين يذهب التقليد اليهودي إلى أن القبر ينتمي إلى النبية خولدا، التي عاشت في القدس في القرن السادس قبل الميلاد.

אזורנו מתייחד בקברים רבים, הפזורים בכל שטחו. מקצתם צויינו באמצעות אבנים פשוטות שהונחו על גבי הקרקע בעוד אחרים נחצבו בקרקע. הבולטים מבין הקברים צוינו באמצעות מבנים מרשימים וכיפות נישאות. עם עליית ההתעניינות במקומות קדושים, זכו קבריהם של דמויות תנ"כיות ומוסלמיות רבות לביקורים של עולי רגל שבאו מקרוב ומרחוק. במסגרת תהליך זה קודשו במהלך הדורות קברי מלכים ונביאים רבים בידי בני שלוש הדתות המונותאיסטיות.

קבר דוד בירושלים היה לאורך הדורות יעד עלייה לרגל של יהודים, נוצרים ומוסלמים. כמוהו גם קבר רחל, בסמוך לבית לחם, קבר יוסף בשכם ומערת המכפלה בחברון החליפו פעמים רבות במהלך ההיסטוריה ידיים. בירדן, מערת שבעת הנרדמים, מוזכרת במסורות נוצריות ומוסלמיות. המערה עצמה מתוארכת לתקופה הרומית ומכילה בתוכה כוכי קבורה רבים, שרידים של קפלה ושני מסגדים מן התקופה המוסלמית.

במקרים אחדים זוהה קבר אחד עם שלוש דמויות נפרדות. בהר הזיתים, מאמינים המוסלמים, קבורה ראבעה אלעדויה, נזירה סופית. המסורת הנוצרית משייכת את אותה מערת קבר לפלגיה הקדושה מאנטיוכיה אשר התגוררה ונקברה בירושלים במאה החמישית. המסורת היהודית מזהה בקבר זה את מקום מנוחתה של חולדה הנביאה אשר ניבאה בירושלים בימי הבית הראשון.

1.Cave of Sleepers///מערת הנרדמות///كهف الرقيم-الفتية

2.Rabi'a, St. Pelagia, Hulda Tomb///مقام رابعة العدوية
קבר רַאבעָה אלעַדַויה, פלגיה הקדושה וחולדה הנביאה///

3. David's Tomb///קבר דוד///مقام النبي داود

Throughout the millennia, tombs in our region have varied greatly in size, location, and construction from a small collection of stones or simple chambers hewn in the bedrock, to elaborate domed chambers or standing monuments. Numerous tombs attributed to prophets are considered holy and shared by the three Abrahamic faiths. With the increase in religious pilgrimages, many Biblical and Islamic figures' tombs became travel destinations for local and foreign pilgrims.

David's Tomb in Jerusalem hosts Jewish, Christian and Muslim pilgrims throughout the year. Others, such as Rachel's tomb near Bethlehem, Joseph's Tomb near Nablus, and the Ibrahimi Mosque or Cave of the Patriarchs in Hebron, frequently exchanged hands throughout history with changing political powers and became contested sites whose sovereignty was a source of conflict.

In Jordan, the Cave of the Seven Sleepers, connected with a parable recounted in Christian sources and the Koran, is considered holy to both Christians and Muslims. The cave itself dates back to the Roman period and consists of numerous burial chambers, remains of a chapel and two mosques from the Islamic period.

In some cases a single tomb is identified with three different figures of importance to the three faiths. On the Mount of Olives in Jerusalem Muslims believe a tomb to be that of Rabi'a al-'Adawiya, a celebrated Sufi teacher. The Christian tradition attributes this grotto to St. Pelagia of Antioch, who lived and died in Jerusalem in the fifth century, while Jewish tradition holds that the tomb belongs to the Prophetess Hulda, who lived in Jerusalem in the sixth century BCE.

Push-9-full-book.indd 86-87 3/25/08 10:02:33 PM

Cultural Landscapes///נופי תרבות///المشهد الثقافي

اتفاقية التراث العالمي التابعة لليونسكو تعرف فئة المشاهد الطبيعية الثقافية بالأعمال المشتركة للطبيعة والبشر والتي "تعبر عن العلاقة الحميمة بين البشر وبيئتهم." وفي الواقع، طوال التاريخ البشري في منطقتنا، قامت المجتمعات والأفراد بتشكيل مناظرها الطبيعية ليس أقل مما هي أيضا قد أسهمت في تشكيلهم. المواقع المدرجة في هذا الفصل تبدأ منذ آلاف السنين من العصر الحجري القديم الأعلى إلى الفترة الحالية، وتعرض كيف أن التكافل والتفاعل بين البشر، والحياة البرية، والبيئة الطبيعية قد خلقت تشكيلات مركبة فريدة والتي هي جزء من تراثنا المشترك. على سبيل المثال، على الساحل الجنوبي من بحيره طبريا، تحافظ آثار البشر الأوائل والبقايا المتحجرة لرفات أنواع من الدببة، والتماسيح، وفرس النهر، و السلاحف على المشهد الطبيعي الثقافي والتي دمرها الزمان، والحركات التكتونية، والتغيرات البيئية. وإلى الغرب من البحر الميت تتواجد وديان متعرجة ومواقع الكهوف التي كانت مأهولة بالسكان في فترة ما قبل التاريخ- وأبعد من ذلك إلى الجنوب بالقرب من البتراء، حيث زرع قروبو العصر الحجري الحديث المحاصيل الحقلية، ورعوا الماعز، و اصطادوا الوعل- يمكننا أن نتعرف على مشاهد طبيعية ثقافية تختلف كثيرا عن تلك في العصور القديمة. وحتى اليوم، في غابات منطقة وادي اليرموك، و في التلال إلى الجنوب من بيت لحم، يمكننا رؤية التطور المستمر للمشاهد الطبيعية الثقافية من فترات تاريخية أقرب. فكل موقع تم وصفه في هذا الفصل يمثل نموذجا فريدا للتراث المشترك في المنطقة من التفاعل بين المجتمعات البشرية في المنطقة وبيئاتها المتنوعة والمتغيرة.

על פי הגדרת האמנה למורשת עולמית של אונסק"ו, נופי תרבות הם יצירות משולבות של הטבע ומעשה ידי אדם "המבטאות יחסים ארוכים ואינטימיים בין אנשים לסביבתם". ואכן, לאורך ההיסטוריה האנושית עיצבו קהילות ויחידים באזורנו את נופיו לא פחות משנופי האזור עיצבו אותם. האתרים הנסקרים בפרק זה משתרעים על פני אלפי שנים, מהתקופה הפליאוליטית ועד ימינו, והם מעידים יותר מכל על האופן שבו עיצבו היחסים הסימביוטיים בין בני אדם, חיות בר והסביבה הטבעית צורות ייחודיות ומורכבות שהן חלק חשוב ממורשתנו המשותפת. לגדות חופה הדרומי של הכינרת למשל, התגלו שרידי התיישבות אנושית קדומה לצד שרידיהם המאובנים של דובים, תנינים, סוסי יאור וצבים. אלו משמרים שרידים של נוף תרבות ייחודי שהזמן, תנועת לוחות היבשה והשינויים הסביבתיים הרבים הביאו להכחדתו. מערבה לים המלח, לאורך הוואדיות וסביב מערות מגורים קדומות , וגם רחוק יותר ודרומה, בסמוך לפטרה, טיפחו תושבי כפרים מן התקופה הנאוליתית גידולי שדה, רעו עזים וצדו יעלים. כל אלו הם נופי תרבות בולטים בשונותם מהידוע לנו על העידן הקדום. אפילו היום אפשר לראות ביערות עמק הירמוך ובגבעות שמדרום לבית לחם את ההתפתחות הנמשכת של הנופים מתקופות היסטוריות קרובות יותר לתקופתנו. כל אתר המתואר בפרק זה מייצג לפיכך דוגמה ייחודית למורשת המשותפת של האזור, מורשת של יחסי גומלין בין הקהילות האנושיות של האזור לבין הסביבה המגוונות שלהם, המשתנה תדיר.

The UNESCO World Heritage Convention has recognized the category of cultural landscapes as combined works of nature and humankind that "express a long and intimate relationship between people and their environment." Indeed, throughout the human history of our region, communities and individuals have shaped its landscape no less than they have been shaped by it. The sites included in this chapter span the millennia from the Upper Paleolithic period to the present, demonstrating how the symbiotic interaction of humans, wildlife, and the natural environment created unique, composite formations that are themselves part of our shared heritage. On the southern shore of the Sea of Galilee, for example, traces of early human occupation and the fossilized remains of species of bear, crocodile, hippopotamus, and turtles preserve a unique cultural landscape that time, tectonic movements, and environmental changes eventually destroyed. To the west of the Dead Sea along the tortuous ravines and around cave sites occupied by prehistoric inhabitants—and far to the south near Petra where the Neolithic villagers cultivated field crops, herded goats, and hunted ibex—we can recognize other strikingly different cultural landscapes from remote antiquity. Even today, in the forests of the Yarmouk Valley, and in the hills south of Bethlehem, we can see the continuing evolution of cultural landscapes from more resent historical periods. Each site described in this chapter thus represents a unique example of the region's shared heritage of interaction between the human communities of the region and their diverse and changing environments.

1.Sataf///סטאף///سطاف

5

Push-9-full-book.indd 88-89 3/25/08 10:02:34 PM

5

ما قبل التاريخ والآثار

פרה-היסטוריה

Prehistory and Relic

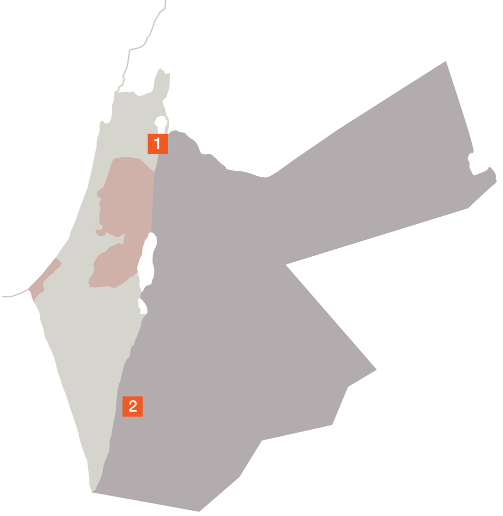

قدر كبير من البحوث الأثرية قد ركز على الفترات الانتقالية من عصر الصيد والجمع إلى أوائل المزارعين المنتجين لغذائهم والذين يقيمون داخل مجتمعات زراعية مستقرة. هناك أدلة كثيرة في مواقع في منطقتنا لحركة البشر الأوائل من إفريقيا، وبالأخص داخل أخدود الأردن وبالقرب من البحر المتوسط. هذه المواقع تشمل العبيدية على الساحل الجنوبي من بحيره طبريا، التي يرجع تاريخها إلى ١,٥ مليون سنة قبل الوقت الحاضر، إلى مواقع من العصر الحجري الحديث، الذي يعود تاريخه إلى أكثر من ستة آلاف سنة قبل الوقت الحاضر، التي تمثل الحضارة النطوفية الأصلية لهذه المنطقة.

من خلال التنقيبات المنتظمة، كشفت مواقع العصر الحجري الحديث قبل الفخاري مثل موقع بيضا في جنوب الأردن والمواقع النطوفية خلال العصر الحجري الحديث عن تشكيلة واسعة من اللقى الأثرية بما فيها الأدوات المستخدمة لطحن الحبوب. وتعكس بقايا مباني دائرية، ومستطيلة، ومربعة الشكل الاستخدام المنهجي لتقنيات البناء بمهارة. وعلى وجه الخصوص فإن موقع عين الجمام، مثال جميل على ثروة وتنوع المشاهد الطبيعية الثقافية قبل التاريخ في المنطقة، وهي عبارة عن مستوطنة متوسطة الحجم في العصر الحجرى الحديث قبل الفخاري "ب" بالقرب من رأس النقب. التنقيبات الأثرية في المنطقة كشفت ثروة من الأدوات الحجرية التي ألقت الضوء على الممارسات الزراعية قبل التاريخ.

وإنشاء القرى الزراعية المبكرة أدى إلى زيادة كبيرة في عدد السكان، وازدياد مواز في التعقيد الاجتماعي. لقد استغل سكان مجتمعات قبل التاريخ كبيظة ووادي النطوف في شقبة ومغائر الكرمل وعين الجمام الظروف البيئية الملائمة واستطاعوا أن ينوعوا في غذائهم وحماية مجتمعاتهم من المجاعة.

מחקרים ארכיאולוגיים רבים עוסקים בתקופות המעבר מעידן הציידים-לקטים לעידן החקלאים הקדומים המייצרים את מזונם בעצמם וחיים בחברות חקלאיות מיושבות. באתרים שונים באזור, ובייחוד באזור הבקע הגדול אך גם בסמוך לים התיכון, ניתן למצוא עדויות רבות על תנועת בני אדם קדמונים שיצאו מאפריקה. כך השרידים באתר עובדייה, על שפתה הדרומית של הכינרת, שגילם המשוער 1.5 מיליוני שנים, וכך גם אתרים מהתקופה הנאוליטית מלפני יותר משׁשת אלפים שנה, המייצגים את התרבות הנאטופית האופיינית לאזור.

חפירות שיטתיות באתרים מהתקופה הנאוליטית הקדם-קדרית, כגון באתר שבביידה, בדרומה של ירדן, והאתרים הנאוליתיים הנאטופיאניים, הניבו מגוון רחב של חפצים מעשה ידי אדם שבהם כלים לטחינת דגנים. שרידים של מבנים עגולים, מלבניים, מקושתים ורבועים משקפים התמחות ושימוש שיטתי בשיטות בנייה שונות. דוגמה יפה במיוחד של נופי התרבות הפרה-היסטוריים המגוונים והעשירים של אזורנו אפשר למצוא בעין אל-חאמם, התיישבות בינונית מהתקופה הנאוליטית הקדם-קדרית B, בסמוך לראס עין-נאקב. חפירות ארכיאולוגיות באזור חשפו שפע כלי אבן, ובזכותם התבררו מנהגי חקלאות פרה-היסטורית.

הקמתם של כפרים חקלאיים קדומים אפשרה התרחבות האוכלוסייה וכן מורכבות חברתית רבה יותר. תושבי קהילות פרה-היסטוריות כגון ביידה, ואדי עין-נטוף בשוקבה, מערות הכרמל ועין אל-חמאם ניצלו את התנאים הסביבתיים הנוחים והצליחו לגוון את אספקת המזון שלהם, ובכך הבטיחו את קהילותיהם מפני סכנת רעב.

1.Ubeideiya///עובדייה///العبيدية

2. Beida///ביידה///البيضة

A great deal of archaeological research has focused on the transition periods from the age of hunter-gatherers to that of early farmers producing their own food and residing within settled agricultural societies. There is significant evidence at sites in our region for the movement of early humans out of Africa, particularly within the Jordan Rift and near the Mediterranean Sea. These sites include Ubedeiya on the southern shore of the Sea of Galilee, dating from 1.5 million years BP, to Neolithic period sites, dating from over six thousand years BP, representing the Natufian culture indigenous to the region.

Through systematic excavations, Pre-pottery Neolithic sites like Beidha in southern Jordan and the Natufian Neolithic sites have yielded a wide variety of artifacts including tools used for grinding grain. Remains of circular, rectangular, apsidal, and square shaped buildings reflect the systematic use of skilled construction techniques. A particularly beautiful example of the region's rich and diverse prehistoric cultural landscapes can be found at Ain al-Jammam, a medium size pre-pottery Neolithic B settlement near Ras en-Naqab. Archeological excavations in the area have uncovered a wealth of stone tools that have shed important light on prehistoric agricultural practices.

The establishment of the early farming villages allowed for a significant increase in the population and a parallel rise in social complexity. Taking advantage of favourable environmental conditions, the residents of prehistoric communities such as Beidha, Wadi en-Natuf at Shukba, the Carmel Caves, and Ain al-Jammam were able to diversity their food supply, safeguarding their communities against famine.

Push-9-full-book.indd 90-91 3/25/08 10:02:35 PM

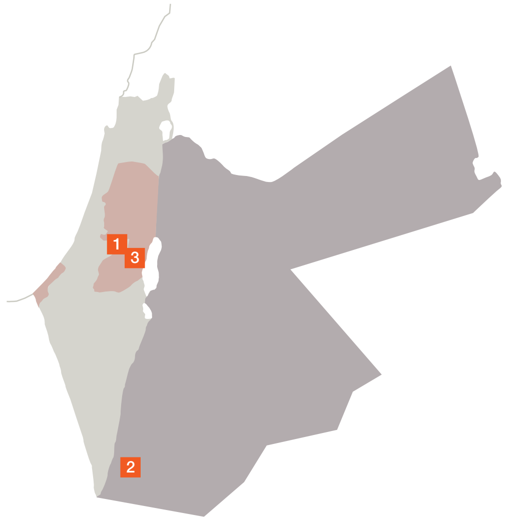

5

التاريخ والإستمرارية

עבר הווה ומתמשך

Historical and Continuing

أسفرت عناصر عالمية منها التطور الاجتماعي للبشر، تكوينات جيولوجية متوازية، و التقارب الجغرافي عن تشكيل مشاهد ثقافية متشابهة في جميع أنحاء منطقتنا. ورغم الانقسامات السياسية واختلاف التقاليد الدينية والثقافية، فإن هذه المشاهد الثقافية تبرز مصادر تراثنا المشترك.

وادي فوكين، الواقع في المنطقة الجبلية إلى الجنوب الغربي من بيت لحم، هو نموذج حي محافظ للحياة الزراعية التقليدية إلى يومنا هذا. ولا يزال المجتمع يستخدم المياه المتدفقة من الينابيع الإحدى عشرة للوادي لسقاية حقولهم. الكيلو مترات من القنوات المائية القديمة تسير المياه العذبة إلى برك تخزين ثم إلى قطع أراض زراعية مما يجعل الوادي يبدو كفسيفساء جميلة من الحقول المزروعة.

ليس بعيدا عن وادي فوكين، حوالى عشرة كيلومترات إلى الغرب من القدس، تعرض منطقة صطاف مشهدا طبيعيا ثقافيا تاريخا. ومنطقة صطاف مشهورة بالمساحات الزراعية الشاسعة وبنظم المياه المعقدة التي توجه الينابيع الطبيعية من خلال قنوات وأنفاق إلى عدة برك. يحتوي الموقع أيضا على أطلال دير، بيوت حجرية قديمة وأقواس.

مثال آخر على جمال المناظر الطبيعية الثقافية في المنطقة الغنية والمتنوعة يمكن إيجادها في عين الجمام، وهي عبارة عن مستوطنة متوسطة الحجم في العصر الحجرى الحديث قبل الفخاري "ب" بالقرب من رأس النقب. المنطقة معروفة بتاريخها الزراعي الطويل، وسفوح الجبال المتجاورة والتربة الخصبة التي تغذيها الينابيع الطبيعية في المنطقة. وقد كشفت التنقيبات الأثرية في المنطقة عن ثروه من الأدوات الحجرية مما يشير إلى ممارسات زراعية في فترة ما قبل التاريخ.

وفي حين أن هذه المشاهد الثقافية التاريخية، وكثير غيرها في أنحاء المنطقة، تتشارك بسمات طبيعية ومصنوعة من الإنسان، يواجه حفظها واستمرار وجودها العديد من الأخطار المألوفة كالنمو السكاني الكثيف وما ينجم عن ذلك من تطور سريع. كما أن الأثر البيئي لممارسات التنمية غير المستدامة يهدد بصورة مباشرة التقاليد الزراعية والمناظر الطبيعية. ولمواجهة هذا الوضع والحفاظ على بعض الموارد الطبيعية في المنطقة للأجيال القادمة، يجب على الحكومات أن تنفذ استراتيجيات للتنمية المستدامة فى جميع أنحاء المنطقة والمحافظة على المناظر الطبيعية الثقافية التاريخية الفريدة فيها.

אלמנטים אוניברסליים של התפתחות אנושית וחברתית, תצורות גאולוגיות מקבילות וקרבה גיאוגרפית הובילו לעיצוב נופי תרבות דומים בכל רחבי אזורנו. למרות מחלוקות פוליטיות ומסורות דתיות ותרבותיות שונות זו מזו. נופי תרבות אלו מדגישים את מקורות מורשתנו המשותפת.

ואדי פוקין, מדרום-מערב לבית לחם, הוא דוגמה מצויינת להשתמרותה של דרך החיים החקלאית המסורתית. עד היום מוסיפה הקהילה החיה במקום לנצל את המים הזורמים מ-11 המעיינות הנובעים בגיא בכדי להשקות את שדותיה. קילומטרים על קילומטרים של אמות-מים קדומות מובילים את מי המעיינות לברכות אגירה ומשם לחלקות חקלאיות. כל אלה מקנים לעמק מראה של פסיפס מרהיב המורכב משדות מעובדים. לא רחוק מוואדי פוקין, בערך עשרה קילומטרים ממערב לירושלים, מציע אזור סטף נוף תרבות היסטורי דומה. סטף ידועה היטב בזכות חקלאות הטרסות הנרחבת שלה ומערכות המים המורכבות המנתבות מי מעיינות טבעיים דרך תעלות ומנהרות לברכות אגירה. באתר גם חורבות מנזר, בתי אבן קדומים וקשתות.

עוד דוגמה בולטת לנופי התרבות העשירים והמגוונים של האזור אפשר למצוא בעין אל-חמאם, התיישבות בינונית מהתקופה הנאוליטית הקדם-קדרית B, סמוך לראס עין-נאקב. לאזור יצא מוניטין בזכות מסורתו החקלאית רבת השנים, מדרונות מדורגים ואדמות פוריות המוזנות מהמעיינות הטבעיים של האזור. חפירות ארכיאולוגיות באזור חשפו עושר של כלי אבן, ואלו זרו אור על מנהגים חקלאיים פרה-היסטוריים.

לנופי תרבות היסטוריים אלו ולרבים אחרים ברחבי האזור יש מאפיינים טבעיים ואנושיים משותפים; שימורם והמשך קיומם תלוי בהתמודדות עם שינויים חברתיים-כלכליים והפיתוח המואץ שיבוא בעקבותיהם המאפיין את האזור כולו.

Universal elements of human social development, parallel geological formations, and geographical proximity have resulted in the shaping of similar cultural landscapes throughout our region. Despite political divisions and differing religious and cultural traditions, these cultural landscapes highlight sources of our shared heritage.

Wadi Fukin, located in the mountains southwest of Bethlehem, is an outstandingly well preserved living model of a traditional agricultural way of life. To this day the community continues to harness the water flowing from the valley's eleven springs to nourish their fields. Kilometres of ancient aqueducts direct the spring water to storage pools and onwards to agricultural plots making the valley appear as a beautiful mosaic of cultivated fields.

Not far from Wadi Fukin, about ten kilometres west of Jerusalem, the area of Sataf offers a similar historic cultural landscape. Sataf is well known for its extensive terraced agriculture and complex water systems which direct natural springs through channels and tunnels into several pools. The site also contains ruins from a monastery, ancient stone houses, arches and Palestinian village.

Another beautiful example of the area's rich and diverse cultural landscapes can be found in Ain Al-Jammam, a medium size pre-pottery Neolithic B settlement near Ras en-Naqab. The area is known for its long agricultural tradition, terraced hillsides and fertile soils fed by the area's natural springs. Archeological excavations in the area have uncovered a wealth of stone tools indicating prehistoric period agricultural practices.

While these historical cultural landscapes, and many others throughout the area, share similar natural and man-made features, their conservation and continued existence also face numerous common dangers such as socio-economic change and the resultant rapid development.

1.Sataf///סטאף///سطاف

1.Ain Jammam///עין ג'מאם///عين جمّام

1.Wadi Fukin///ואדי פוקין///وادي فوكين

Push-9-full-book.indd 92-93 3/25/08 10:02:37 PM

Cultural Itineraries///נתיבי מסע///المسارات

6

الحركة عبر المنظر الطبيعي هو جزء لا يتجزأ من ثقافتنا المشتركة كأماكن العمل الثابتة جغرافيا في المنطقة، وأماكن المعيشة، وأماكن العبادة، والمناظر الطبيعية الثقافية. في الاتصال المادي بين الأماكن ونوايا الأشخاص الذين سافروا خلالها، هناك نوع آخر مميز من التراث يمكن ملاحظته. "كأرض مقدسة" عند اليهود، والمسيحيين، والمسلمين، كانت هذه المنطقة مقصد العديد من المسارات الثقافية- والتي عرفت قديما بطرق الحج والتجارة. ولكن تلك الطرق كانت أكثر من طرق رحلات متتابعة تؤدي من مكان إلى آخر. كانت الرحلة- وحتى الآن- تأكيدا لتقليد موحدة المعالم والاهداف في فعل ثقافي واحد. وسيصف هذا الفصل واحدة من أهم طرق الحج، التي قطعها اليهود، والمسيحيون، والمسلمون عبر العصور، والتي جعلت من المنطقة مركزا روحيا خاصا على مستوى العالم. وقد كانت المسارات الثقافية القديمة التي أوجدها الإنسان معقدة، وتجمع بين العديد من أوجه الحياة الاجتماعية. وكما أن دروب الحج امتلكت أهمية سياسية واقتصادية، فإن طرق التجارة البرية أيضا تضمنت أبعاداً دينية- فكانت القوافل تحمل النحاس والبخور، وتمر بالأضرحة على جانبي الطريق والمعالم المقدسة لتوجيه تقدمهم وحماية البضائع. وعلى كل فإن المسارات المذكورة في هذا الفصل هي نموذج لنوع الوعي الثقافي الذي يرمي هذا الجرد للنهوض به. فمع تحركنا في أنحاء المناظر الطبيعية الحديثة في المنطقة، بتوجيه من مواقع التراث المستوحاة من الذاكرة وإحيائها، على أمل أن نرى في النهاية بمزيد من الوضوح من أين جئنا وإلى أين نتجه.

דרכי מסע והתנועה ממקום למקום הם חלק חשוב ומהותי של מורשת התרבות המשותפת שלנו. ההליכה והנסיעה בנוף מרכזיים לא פחות ממקומות העבודה, בתי המגורים, מקומות התפילה ונופי התרבות הקבועים בו. החיבור בין אתרי האזור הרבים לבין הנוסעים, עולי הרגל והסוחרים המבקרים בהם הוא ללא ספק חלק מרכזי במורשת אזורנו.

כמרחב מקודש ליהודים, נוצרים ומוסלמים היה אזור זה יעד מקובל למסעות. בתקופות קדומות שימשו הדרכים בו כנתיבי מסחר ועלייה לרגל ואף כאמצעי לחיזוק המסורת. הנוסעים בדרכים איחדו ציוני דרך, מסורות והתנהגויות לכלל פעולה תרבותית משולבת.

פרק זה יתאר את אחד מנתיבי העלייה לרגל החשובים ביותר באזורנו. מסלול שבמשך דורות פסעו בו יהודים, נוצרים ומוסלמים ושביסס את האזור ועשה אותו למרכז רוחני רב חשיבות ברחבי העולם כולו. נתיבי המסעות הקדומים היו יצירות אנושיות מורכבות המשלבות היבטים רבים של חיי החברה. בדיוק כשם שלנתיבי עלייה לרגל הייתה חשיבות פוליטית וכלכלית, כך גם כללו נתיבי המסחר היבשתי ממד דתי. השיירות הנושאות נחושת וקטורת חלפו על פני מקדשים לצד הדרך ועל פני ציוני דרך מקודשים שהנחו את מסען והגנו על הטובין יקרי הערך שנשאו עמן. במובן מסוים, נתיבי מסעות התרבות המתוארים בפרק זה הם דוגמה לסוג המודעות התרבותית שהפרויקט שלנו שואף לקדם. אנו נעים על פני נופו המודרני של האזור ואתרי המורשת של זיכרון והנצחה משמשים לנו ציוני דרך. אפשר שכך ניטיב כולנו בסופו של דבר לראות מאין באנו ולאן פנינו מועדות.

Movement across the landscape is as much a part of our shared cultural legacy as the region's geographically fixed working places, living places, places of worship, and cultural landscapes. In the physical connections between places and the intentions of the people who traveled among them, yet another distinctive type of heritage can be seen. As a "Holy Land" for Jews, Christians, and Muslims, this region was the destination of many cultural itineraries - better known in earlier eras as routes of pilgrimage and trade. Yet those routes were more than the paths of sequential journeys leading from one place to the next. The journey was, and is, an affirmation of tradition, uniting landmarks and objectives in a combined cultural act. This chapter will describe one of the most important paths of pilgrimage, traversed through the ages by Jews, Christians, and Muslims, and which established the region as a special centre of spiritual gravity in the wider world. Yet ancient cultural itineraries were complex human creations, combining many facets of social life. Just as pilgrimage routes also possessed political and economic importance, routes of overland commerce also included a religious dimension - with the caravans bearing copper and incense passing roadside shrines and sanctified landmarks to guide their progress and protect their valuable goods. In a way, the cultural itineraries noted in this chapter are a model for the kind of cultural awareness that this inventory seeks to promote. For as we move across the region's modern landscape, guided by heritage sites of memory and commemoration, we all may ultimately see more clearly where we are heading and from where we have come.

1.Jaffa///יפו///يافا

Push-9-full-book.indd 94-95 3/25/08 10:02:38 PM

1.Antidon///אנתידון///أنتيدون: ميناء غزة القديم

2.Ovdat///עבדת///عبدات

3. Petra///פטרה///البتراء

Since earliest times, major roads crossed the region, but the Incense Route that led from Oman and Yemen, through the Arabian Peninsula to the Mediterranean Sea was of the greatest significance. Entering the region from the plateau of eastern Jordan, then crossing through the desert cities of the Negev, the route extended over more than 2,400 kilometres. It was used primarily by the Nabateans between the third century BCE and the third century CE for the transfer of luxury goods such as myrrh and frankincense, as well as spices, jewelry, silver, gold and fine fabric.

Two prominent settlements on the road were Ovdat/'Abda and Petra. Petra in the southern part of Jordan was quarried and built from the local red sandstone, and served as the impressive capital city of the Nabateans. The city was one of the most important commercial stations of the time. Impressive remains were found over a large area including streets, temples, palaces and funerary monuments. Ovdat/'Abda, in the Negev region, developed from a small commercial station into a semi-urban settlement. Near the end of the route was the entrepot of Antidon, which forwarded much of the merchandise that passed through the continental path to the great harbour city of Gaza, thus contributing significantly to Gaza's historical wealth and importance.

As noted in its World Heritage statement of significance, the Incense Route is inscribed as a unique example of a commercial and cultural route on a global scale that served as an important channel for ideas, innovation, technology and information.

6

درب البخور

דרך הבשמים

Incense Route

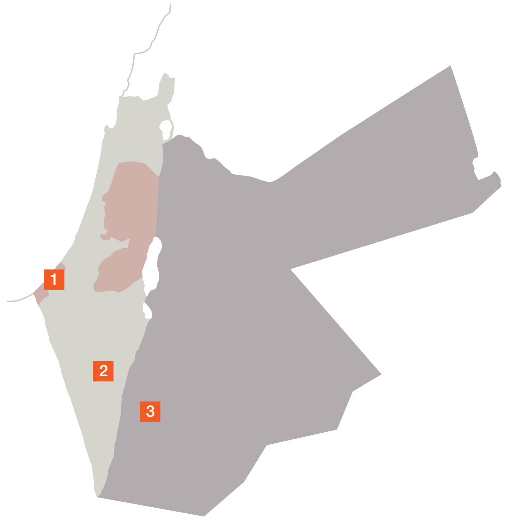

בין הדרכים הראשיות שחצו את האזור בזמנים קדומים הייתה חשיבות מיוחדת לדרך הבשמים, שנמשכה לאורך 2400 קילומטר, מעומן ותימן, דרך חצי האי ערב ועד לים התיכון. לאזורנו היא הגיעה ממישור מזרח ירדן. היא חצתה את יישובי הנגב הגדולים ושימשה בעיקר את הסוחרים הנבטים בין המאה השלישית לפסה"נ למאה השלישית לסה"נ. שימושה העיקרי של הדרך היה להעברת טובי מותרות כגון מור ושרף, תכשיטים, כסף, זהב ובדים איכותיים.

שני יישובים בולטים לאורך הדרך היו עבדת ופטרה. פטרה בחלקה הדרומי של ירדן נחצבה ונבנתה מאבן החול האדומה המקומית ושימשה בירתם המרשימה של הנבטים. העיר הייתה אחת מתחנות המסחר החשובות ביותר באותה עת. שרידים מעוררי התפעלות נמצאו פרוסים באזור רחב, ובהם רחובות, מקדשים, ארמונות ומצבות קבורה. עבדת, באזור הנגב, התפתחה מתחנת מסחר קטנה לכדי התיישבות עירונית למחצה. סמוך לקצה הנתיב שכן נמל אנתידון. חלק נכבד מהסחורות שהועברו בנתיב היבשתי אל חופי הים התיכון יצאו מנמלה הגדול של עזה ובכך תרם הנמל תרומה של ממש לעושרה ולחשיבותה ההיסטורית של העיר.

כפי שצוין בהצהרת המורשת העולמית, דרך הבשמים רשומה בתור דוגמה ייחודית לנתיב מסחר ותרבות בקנה מידה עולמי ששימש ערוץ חשוב למעבר רעיונות, חידושים, טכנולוגיה ומידע.

رغم أهمية الطرق الرئيسة التي قطعت المنطقة منذ العصور المبكرة، إلا أن طريق البخور الواصلة بين اليمن وعُمان مروراً بالجزيرة العربية والأردن حتى البحر الأبيض المتوسط كانت من أكثرها أهمية. فقد كانت تمر من الهضبة الشرقية في الأردن عابرةً المدن الصحراوية في النقب حتى البحر الأبيض المتوسط، على امتداد يزيد عن ٢٤٠٠ كيلومتر. وكانت تستخدم بالأساس من قبل الأنباط بين القرن الثالث قبل الميلاد والقرن الثالث الميلادي لنقل السلع الثمينة مثل نبات المر واللبان، وكذلك التوابل، والمجوهرات، والفضة، والذهب، والقماش الفاخر.

كانت هناك مستوطنتان بارزتان على تلك الطريق هما عبدا والبتراء. تقع البتراء في الجزء الجنوبي من الأردن وهي منحوتة ومبنية من الصخر الرملي الأحمر المحلي، وكانت بمثابة عاصمة مثيرة للإعجاب للأنباط. كانت المدينة واحدة من أهم المحطات التجارية في ذاك الوقت. وعثر على بقايا مثيرة للإعجاب في منطقة شاسعة منها الشوارع، والمعابد، والقصور، ومعالم طبيعية. أما عبدا، الواقعة في منطقة النقب، فقد تطورت من محطة تجارية صغيرة إلى مستوطنة شبه حضرية. وقرب نهاية الطريق القاري يوجد ميناء غزة القديم (أنتيدون)، والذي أدخل الكثير من البضائع التي مرت عبر الطريق العابر للقارات إلى مدينة غزة الساحلية، مما أسهم إلى حد كبير في ثروة غزة التاريخية وأهميتها.

كما جاء في بيان التراث العالمي، يعتبر درب البخور مثالا فريدا لطريق تجاري وثقافي على المستوى العالمي وكان بمثابة قناة هامة لنقل الأفكار، والابتكار، والتكنولوجيا والمعلومات.

Push-9-full-book.indd 96-97 3/25/08 10:02:41 PM

6

درب الحجاج

נתיבי עלייה לרגל

Pilgrims' Routes

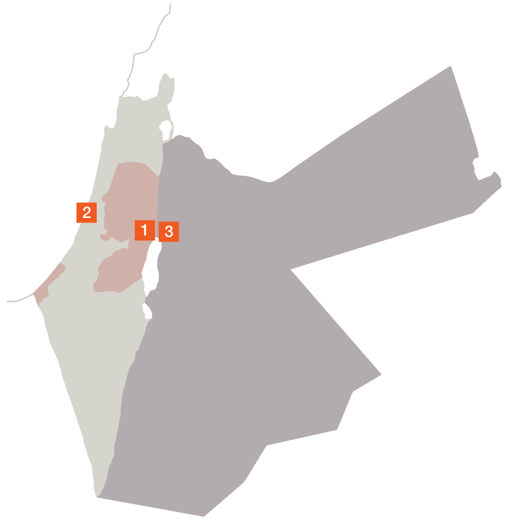

على مدى العصور، جذبت المواقع المذكورة في نصوص الكتب المقدسة اليهودية والمسيحية والإسلامية الحجاج لزيارة الأماكن التي وقعت فيها معجزات للسير على خطى الأنبياء. واعتبرت منطقتنا أرضاً مقدسة لأتباع الديانات الثلاث اليهودية والمسيحية والإسلام. وقد كانت وما زالت مقصدا هاما للحجاج أو الزوار وفيها العديد من المواقع المرتبطة بطرق أصبحت مسارات تاريخية. هذه الطرق كانت تميزها سلسلة من المحطات والمواقع المقدسة التي كان يتجمع فيها الحجاج للعبادة والراحة.

ولزوار المنطقة من الخارج، وخاصة الحجاج اليهود والمسيحيين، كانت يافا نقطة العبور الرئيسة. ومن هناك، يأخذ الزوار الطريق عبر تلال القدس، وهي مدينة مقدسة لجميع التقاليد الإبراهيمية وتجذب الحجاج من جميع أنحاء العالم.

من القدس، كان الحجاج اليهود يكملون مسيرتهم نزولا إلى أريحا ونهر الأردن، ثم إلى ضريح موسى على جبل نيبو. وكان الحجاج المسيحيون يتبعون نفس الطريق من القدس إلى العيزرية ثم إلى أريحا، عبورا بنهر الأردن وهو موقع تعميد المسيح عليه السلام على الضفة الشرقية. وكذلك الحجاج المسلمون كانوا ينزلون من القدس إلى مقام موسى ثم إلى وادي الأردن، لزيارة قبور صحابة النبي محمد الجليلين. ثم يواصلون طريقهم نحو الصحراء العربية على الطريق إلى المدن الإسلامية المقدسة مكة والمدينة عبر محطات الحج، كمحطة القطرانة الواقعة شرقي الكرك.

האתרים הנזכרים בתנ"ך, בברית החדשה ובטקסטים מוסלמיים משכו לאורך הדורות עולי רגל רבים אשר שאפו לבקר במקומות התרחשותם של נסים או שרצו ללכת בעקבות הנביאים. ליהודים, נוצרים ומוסלמים היה אזורנו, ועדיין הנו, מרחב מקודש. נתיבי האזור שהפכו לנתיבי מסע היסטוריים בזכות עצמם זרועים בתחנות ובאתרי קודש שעולי הרגל ביקרו בהם לתפילה ולמנוחה.

למבקרים שבאו מעבר לים, ובייחוד לעולי רגל יהודים ונוצרים, שימש נמל יפו כנקודת כניסה מרכזית אל האזור. מיפו הוביל הנתיב את המבקרים דרך ההרים לירושלים, עיר קדושה למאמיני בני כל הדתות ואבן שואבת לעולי רגל מכל רחבי העולם.

עולי רגל יהודים שמו פעמיהם לירושלים ולסביבותיה. נוצרים עברו מירושלים לבית-עניה ומשם ליריחו. הם חצו את הירדן, ביקרו במקום טבילתו של ישו בבית עניה שמעבר לירדן, אתר הממוקם בגדה המזרחית של נהר זה. עולי רגל מוסלמים ירדו מירושלים לכיוון עמק הירדן בכדי לבקר בקברי בני לווייתו המכובדים של הנביא מוחמד. לאחר מכן המשיכו לכיוון ערב, בדרך לערים הקדושות לאסלאם, מכה ומדינה, דרך תחנות החאג', כגון תחנת קטרנה ממזרח לקרק.

Throughout the ages, the sites recorded in Biblical and Islamic texts have drawn pilgrims seeking to visit the places where miracles took place or to walk in the footsteps of prophets. For the adherents of Judaism, Christianity, and Islam, our region was a Holy Land that was and continues to be an important destination with numerous sites linked by routes that became historical itineraries in their own right. These routes were demarcated by a series of stations and holy sites where pilgrims would gather for worship and rest.

For oversea visitors to the region, particularly Jewish and Christian pilgrims, a major point of entry was the port of Jaffa. From there the road would take visitors through the hills to Jerusalem, a holy city to all of the Abrahamic traditions and a magnet for pilgrims from around the world.

From Jerusalem, Jewish pilgrims would continue down to Jericho and the River Jordan and onwards to the sanctuary of Moses on Mount Nebo. Christians would follow the same route from Jerusalem to Bethany and then to Jericho, crossing the Jordan the site of Jesus' baptism at Bethany Beyond the Jordan on the eastern bank. Similarly, Muslim pilgrims would descend from Jerusalem to the Nabi Musa Shrine and onwards into the Jordan Valley, to visit tombs of Venerable Companions of the Prophet Mohammed. Then they would continue towards the Arabian Desert on route to the Islamic holy cities of Mecca and Medina via Hajj stations, such as Qatranah station located east of Karak.

1.Nabi Musa///נבי מוסה///مقام النبي موسى

2.Jaffa///יפו///يافا

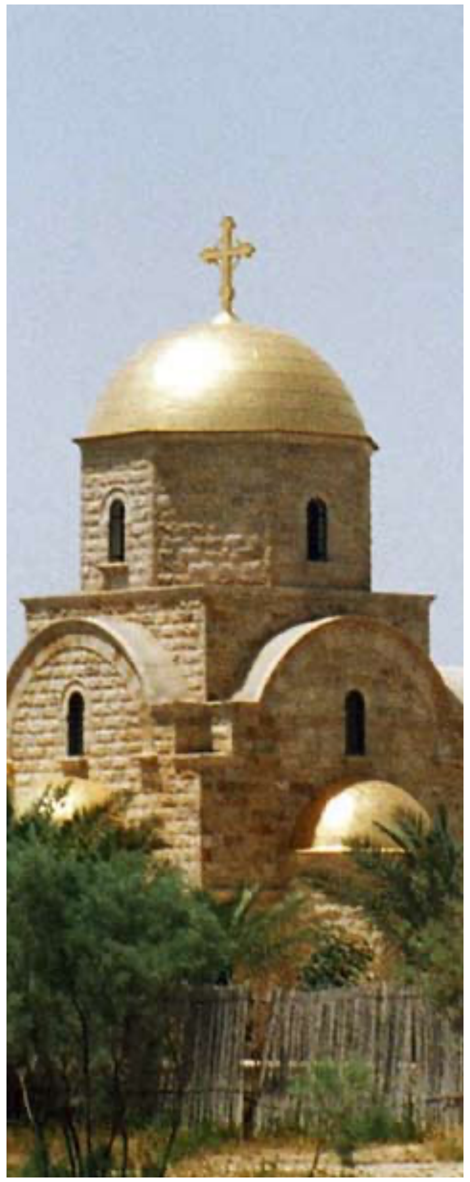

3. Bethany Beyond the Jordan, Baptism Site
ביתניה מעבר לירדן, אתר הטבילה ///موقع التعميد في الأردن

Push-9-full-book.indd 98-99 3/25/08 10:02:42 PM

Co-existing Traditions and Cultural Itineraries

Simon Goldhill, King's College, University of Cambridge

It is impossible to discuss co-existence, the aim that motivates this volume, without recognizing the issue of power. Wherever different communities come into contact with one another, disparities of economic, cultural and military strength will always structure relationships – and in this region above all, history demands we acknowledge the brute realities of political conflict as a necessary frame of all our discussions.

The past gives us interesting models for thinking through these matters. Greek was the language of administration and culture in this region for some eight hundred years. Greek society set itself against "the barbarians", those who couldn't speak Greek. In the wake of Alexander's conquest of the Persian Empire – from Greece to Afghanistan – the Greeks built Greek cities, with theatres, gymnasia, temples and other signs of Greekness. But only rarely did the Greek elite attempt to force their cultural values onto others. Rather, they set up their way of doing things, and, if you wanted the benefits of Greek society, you had to join in. Greek society established what were the privileged cultural values, and progress in society meant assimilating to this standard. And most did: Jews built buildings in Greek style, learnt Greek, translated the Torah into Greek, and some even had operations to reverse circumcision so that they would not stand out as Jewish in the gymnasium. Muslims translated Aristotle into Arabic and set about adopting and developing Greek science. Christians studied Greek philosophy and rhetoric and wrote the tracts and theologies in Greek, the language of the Gospels. As Synesius, a father of the church, put it, "In public I do myth" – he is referring to his job as a bishop telling stories to his flock – "at home I am a philosopher".

The Roman Empire had a different model. When they conquered a territory, the Romans restructured the local cities on Roman lines – that's why Jerusalem, destroyed and rebuilt as Aelia Capitolina, has a cardo and decumanus, the typical main-streets of Roman town planning. The Roman authorities took over the local gods, and assimilated them into the Roman pantheon. They left the local elite in charge, as vassals to the state of Rome. If you paid your taxes and did not revolt, you could reap the benefits of the pax Romana, the peace of the Empire.

As the sites around the region show, Greek and Roman cultures picked up a great deal from the local communities as they brought a great deal to them. Zones of contact between communities are opportunities not just for the exercise of power but also for cultural transmission – intellectual, social, cultural exchange. The greatest monuments of the region reflect this – think of the Dome of the Rock, which uniquely perfects Christian Byzantine architectural examples; or the beautiful mosaics of Sephoris, bringing Roman art to Jewish houses; or the Church of the Holy Sepulchre, with its overlay of Roman architecture, Crusader rebuilding, and modern eastern Christian style.

Jews, Muslims and Christians have often liked to think of themselves as quite different – as separate, bounded and unique entities. A longer look through history reveals how false such an image is. Each community has been deeply influenced not only by each other, but also by the dominant empires of Greek culture, Roman military rule, and Western authority, typified by the British Mandate. Yet there are forces within each community today, which shrilly demand separation, whether in the name of Sharia law or Mosaic law. And we live in an age of separation: India and Pakistan were partitioned in such a cause, bringing death to more than a million and making eleven million refugees; Salonika and Smyrna were destroyed as multi-cultural communities by the same forces of partition; the former Yugoslavia is still bitterly fighting over the boundaries of its different communities. Separation is a fiction people die for.

There is, then, a central tension in the idea of co-existence. On the one hand, we need to recognize that there are multiple influences which draw communities together in this region. There is a shared cultural heritage, which goes far more deeply into each community than glib talk of multi-culturalism or globalization can capture. On the other hand, there is the appeal of identity and authenticity – the claim that a community must preserve its own culture over and against the other as a mark of self-definition and self-authorization.

Can co-existing traditions survive without a fight, then? Without a struggle for dominance? There is hope. First, it is important to value living tradition rather than inert heritage: that is, what is worth preserving and discussing and experiencing is the cultural inheritance that is fully integral to a community. The sites in this book will work if they are owned by communities – or rather if they are part of the communities' cultural imagination. When people are engaged in a sense of the past, and think the past matters, tradition becomes a dynamic force in society. Second, it is crucial that the fiction of separation is tempered by a more sensitive, reciprocal acknowledgement of the other. In the not so distant past, to travel to this region and through it meant a slow process of train, boat, camel, footpath. The encounter with the other was a series of gradations. The swift and hermetically sealed transfer by jet from New York (as it may be) to Jerusalem or Amman only exacerbates a sense of difference. We need more slow travel. We need more careful, more active, less fearful and less hostile interaction in the zones of contact. That is the wager of PUSH, and one I am very proud to be involved with.

It will not be an easy task. There are many in each community who are committed to a single narrative – and one which is often distorted and over-simplified and purposively aggressive towards the other. There are vested interests which resist collaboration and mutual understanding. In the Middle East, the stories that are shouted loudest are usually the most heard – and when there is lot of shouting, there is little careful consideration. This has produced an environment where if there is not mutual dislike and even violence, there is mutual suspicion. What is more, the most obvious site where Christian, Jewish and Muslim communities have lived together over the centuries (and fought together over the centuries) is Jerusalem, and this centre of heritage and history remains the most contested arena precisely because it is such an icon for so many people. The barriers to constructive, collaborative thinking about the historical sites of the region are legion. But this book is one small sign of a step in such a direction. It is still possible to work together to make the region a better place for all its inhabitants. PUSH would go one step further: it is a pressing and ultimately necessary task.

Push-9-full-book.indd 100-101 3/25/08 10:02:42 PM

تقاليد التعايش والمسارات الثقافية

سيمون جولدهيل، الكلية الملكية، جامعة كامبردج

من غير المكن مناقشة التعايش، الهدف المحفز لهذا الكتاب، دون ان ندرك معضلة القوة. فحيثما يكون تواصلاً بين شعوب مختلفة، فإن التباين الاقتصادي والثقافي والقوة العسكرية، ستحدد دائما هذا التواصل- وفي هذا الاقليم علاوة على ما تقدم، فإن التاريخ يطالبنا بمعرفة الحقائق القاسية للنزاع السياسي باعتباره اطاراً رئيسياً للنقاش.

يعطينا الماضي نماذج شيقة للتفكير في هذه الأمور. فاليونانية كانت لغة الثقافة والتواصل في هذه المنطقة لما يقارب من ٨٠٠ سنة. أعد الشعب اليوناني نفسه ضد "البرابرة". هؤلاء الذين لم يتكلموا اللغة اليونانية. وفي ظل احتلال الكسندر للإمبراطورية الفارسية، أنشأ اليونانيون -من اليونان حتى أفغانستان-، مدناً يونانية عظيمة تضم المسارح والملاعب الرياضية والمعابد وغيرها من المعالم اليونانية. لكن نادراً ما كانت النخبة اليونانية تفرض قيمها على الآخرين، وبدلاً من ذلك اقاموا لهم نظام معيشي خاص بهم، ولو كنت تريد الاستفادة من هذا النظام لابد لك من الانخراط فيه. وأسس المجتمع اليوناني ما أعتبر قيم ثقافية متميزة، واعتبروا أن مقياس التقدم المجتمعي تعني أن يستوعب هذه المعايير. والأغلب فعل: حيث بنى اليهود بنايات على الطراز اليوناني، و تعلموا اللغة اليونانية، وترجموا التوراة الى اللغة اليونانية، وحتى أن بعضهم أجروا عمليات عكس الختان لكي لا يظهرون كيهود في الأماكن الرياضية. وترجم المسلمون كتب أرسطو إلى العربية و تبنوا و طوروا العلوم اليونانية. ودرس المسيحيون الفلسفة والآداب اليونانية وكتبوا الكراسات واللاهوت باليونانية، لغة الإنجيل. وكما صاغها سينسيوس، الأب في الكنيسة، وعلى على حد تعبيره: "أمام العوام أعمل أسطورة ". يشير بذلك إلى وظيفته بوصفه المطران الذي يحكي قصص لرعيته- "في البيت أنا فيلسوف".

الإمبراطورية الرومانية كان لها دور مختلف. فحينما كانوا يحتلون منطقة، فالرومان كانوا يعيدون بناء المدن المحلية على النظام الروماني، ولهذا دمرت القدس وأعيد بنائها "كإيليا كابيتولينا، وفيها كاردو وديكومانوس ، نموذج الشوارع الأساسية في النظام التخطيطي الروماني للمدن. والسلطة الرومانية سيطرت على الآلهه المحلية ومثلتهم في البانثيون . وأبقوا النخبة المحلية من السكان في مراكزهم كأتباع للرومان. إذا دفعت الضرائب المستحقة عليك ولم تتمرد يمكنك أن تنعم في ظل السلام الروماني، السلام الذي تعيشه الإمبراطورية.

وكما تظهر المواقع حول المنطقة، فإن الثقافة اليونانية والرومانية قد اكتسبت القدر الكثير من المجتمعات المحلية كما أضافت لها الكثير أيضا. مناطق الإتصال بين المجتمعات لم تكن فرصة لإستعراض القوة فقط، بل أيضا لنقلٍ الثقافة والتبادل الفكري والثقافي والإجتماعي. وأعظم المباني التذكارية الموجودة في المنطقة تعكس هذا. خذ مثالاً على ذلك قبة الصخرة التي بشكل نادر تشبه الأمثلة المعمارية المسيحية البيزنطية، أو الفسيفساء الجميلة في صفورية، التي أدخلت الفن الروماني إلى البيوت اليهودية، أو كنيسة القيامة التي تطغى عليها العمارة الرومانية، وإعادة البناء الصليبي والطراز المسيحي الشرقي الحديث.

اليهود، المسيحيون، والمسلمون كانوا دائماً يحبون أن يروا أنفسهم بأنهم كيانات مختلفتة، منفصلة، مقيدة، فريدة ومتميزة. لكن نظرة متعمقة في التاريخ تكشف خطأ هذا التصور. بأن كل مجتمع كان متأثراً بالآخر كما هو متأثراً بثقافة الإمبراطورية اليونانية المهيمنة، والقانون العسكري الروماني، والسلطات الغربية كنموذج الإنتداب البريطاني. كما وأن هناك بعض القوى في داخل كل مجتمع في يومنا الحاضر تطلب الاستقلال باسم الشريعة الإسلامية أو اليهودية. ونحن نعيش في عهد الإنفصال: قسمت الهند والباكستان لهذا السبب، حيث قتل أكثر من مليون وشرد أحد عشر مليون شخص، تم تدمير سالونيكا وسميرنا على يد القوات الإنفصالية باعتبارهما مجتمعات متعددة الثقافات، ولا تزال ما عرف سابقاً بيوغسلافيا تقاتل بمرارة على حدود مجتمعاتها المختلفة. الإنفصال هو وهم يموت الناس من أجله.
اذن، هناك توتر مركزي في فكرة التعايش. فمن جانب يجب علينا أن ندرك بأن هناك عدة تأثيرات تجذب المجتمعات معاً في هذه المنطقة. يوجد تراث ثقافي مشترك يتعمق كثيراً في كل مجتمع أكثر مما قد يصل إليه الحديث عن تعدد الثقافات والعولمة، ومن الجانب الآخر، هناك المطالبة بأن على المجتمع الحفاظ على ثقافته ضد الآخرين كعلامة على الهوية الذاتية والاستقلالية.

هل يمكن لتقاليد التعايش أن تبقى دون وجود نزاع؟ دون كفاح من أجل الهيمنة؟ هناك أمل. أولاً: من المهم تقييم التقاليد الحية بدلا من التراث الجامد، بمعنى آخر ما الذي يستحق الحفاظ والنقاش والتجريب؟ هل هو التراث الثقافي على أنه جزء لا يتجزأ من المجتمع؟ فالمواقع الموجودة في هذا الكتاب ستنجح لو أنها أصبحت ملك للمجتمعات أو أنها أصبحت جزءاً من خيال الثقافة للمجتمع. عندما يتعلق الناس بالماضي و يفكرون بأهميته تصبح التقاليد قوة محركة في المجتمع. ثانياً: أنه لأمر محسوم أن وهم الانفصال قد تم تخفيفه عن طريق المعرفة المتعمقة والمتبادلة للآخرين. في الماضي القريب، كان السفر إلى هذه المنطقة ومن خلالها عملية بطيئة تتم بوساطة القطار أو الجمل أو القارب او حتى سيراً على الأقدام. اللقاء مع الآخرين كان يتم بشكل تدريجي، السفر السريع بالطائرة من نيويورك إلى القدس أو عمان يفاقم الإحساس بالفرق، نحن بحاجة إلى سفر بطيء، أكثر أماناً، أكثر فاعلية وأقل خوفاً وأقل معاداة بين المناطق المتصلة. هذا هو ما يراهن عليه "بوش" والتي أفخر بأن أكون واحداً من أعضائه.

لن تكون المهمة سهلة. في كل مجتمع يوجد موالين لراوية معينة-تكون في معظم الأحيان مشوهة "غير طبيعية"- وأهدافها عدائية اتجاه الآخرين. هناك منفعة خاصة خفية تؤدي إلى مقاومة التعاون والتفاهم المتبادل.
في الشرق الأوسط االروايات الأكثر شيوعاً هي المسموعة والمعروفة أكثر من غيرها، ولكن عندما تتردد الرواية كثيراً يقل التركيز في سماعها، مما أدى إلى إنشاء بيئة إذا وجد فيها عدم حب متبادل أو حتى عنف يوجد فيها شك متبادل، وذلك متمثل في المناطق التي عاش فيها الناس مجتمعين، المسلمون والمسيحيون واليهود "وتنازعوا على مر السنين". مثال على ذلك القدس. إنها مركز للتراث والتاريخ وتمثل منطقة متنازع عليها لأنها رمز لكثير من الناس.

كثيرةُ هي الحواجز والعقبات التي تعترض التفكير البناء والمشترك بخصوص المواقع التاريخية في المنطقة. وهذا الكتاب هو بداية صغيرة بهذا الاتجاه. ولا يزال بالإمكان العمل سوياً لجعل المنطقة مكان أفضل لكل السكان. مشروع بوش سيتقدم خطوة إلى الأمام، إنها مهمة ضاغطة ولكنها في النهاية أساسية.

Push-9-full-book.indd 102-103 3/25/08 10:02:42 PM

מסורות משותפות ונתיבי תרבות

סיימון גולדהיל, קינג׳ס קולג׳, קיימברידג׳

אין אפשרות לדון על חיים משותפים, המטרה המרכזית של הפרסום הנוכחי, מבלי להיות מודעים למקום המרכזי של הכוח בעולמנו. כאשר קהילות שונות באות במגע אחת עם השנייה, הבדלים ברכיבים כלכליים, תרבותיים וצבאיים באים לידי ביטוי בדרך כלל ביחסים אלו. באזורנו, באופן מיוחד, ההיסטוריה תובעת מאיתנו הכרה בקונפליקטים הפוליטיים ובדרך שבה השפיעו על תולדות האזור.

העבר מעניק לנו שוב ושוב מודלים מעניינים למחשבה על עניינים אלו. היוונית הייתה שפת האדמיניסטרציה והתרבות באזורנו במשך למעלה משמונה מאות שנה. התרבות היוונית הציבה עצמה כנגד "הברברים", אלו שלא יכולים היו להשתמש בשפה זו. לאחר שאלכסנדר מוקדון כבש את אזורנו מידי הפרסים ויצר אימפריה שהשתרעה מיוון ועד אפגניסטאן ־ בנו היוונים ערים עם תיאטראות, גימנסיונים, מקדשים שכולם היו חלק מן הסממנים הייחודים של היוונות באזורנו. יחד עם זאת רק לעתים רחוקות כפתה העילית השלטונית את תרבותה היוונית ואת ערכיה על האחרים. הדרך שבה התפשטה התרבות היוונית הייתה אחרת והייתה קשורה באימוצה על ידי תושבי האזור. החברה היוונית קידמה רעיונות תרבותיים מתקדמים וההתקדמות החברתית של תושבי האזור הייתה כרוכה באסימילציה של מנהגים אלו. ואכן, רבים עשו זאת. היהודים בנו את מבניהם בסגנון יווני, למדו יוונית, תרגמו את ספר התנ"ך ליוונית ואחדים אף ביקשו להפסיק את מנהג ברית המילה כדי שלא להיראות בציבור כיהודים. גם המוסלמים תרגמו את אריסטו לערבית ואימצו וקידמו את המדע היווני. נוצרים למדו פילוסופיה יוונית ורטוריקה.

לאימפריה הרומית היה מודל אחר של שלטון. כאשר הרומים כבשו אזור מסוים, הם בנו את הערים המקומיות בהתאם לתפיסתם. זו הסיבה לכך שירושלים, שנהרסה על ידי הרומים ונבנתה על ידם מאוחר יותר כקולוניה אליה קפיטולינה, כוללת קרדו ודקומנוס, הרחובות הראשיים הטיפוסיים בתכנון העירוני הרומי. השלטון הרומי ניכס את האלים המקומיים ושילב אותם בפנתאון הרומי. שלטון זה השאיר את העילית המקומית על מכונה, כאמצעי לשליטה על הטריטוריה. אם שילמת את מיסיך ולא מרדת, יכולת להנות מפירות ה"שלום הרומי".

כפי שמראים האתרים באזורנו, התרבות ההלניסטית והרומית ספגה השפעות רבות מהקהילות המקומיות. האזורים שבהם התקיים מגע בין התרבות המקומית לבין התרבות החודרת היו מרחבים שבהם הפעילו הרומים כוח אבל גם קלטו השפעות רבות ־ אינטלקטואליות, חברתיות ותרבותיות. המבנים המרשימים של האזור משקפים תופעה זו היטב. מבנה כיפת הסלע, לדוגמה, משקף אדריכלות נוצרית-ביזנטית; הפסיפסים היפים של ציפורי, מראים כי האומנות הרומית חדרה לבתי היהודים; כנסית הקבר הקדוש, עם התשתית האדריכלית הרומית שלה, ספגה גם היא השפעות אדריכליות צלבניות ונוצריות-מזרחיות.

יהודים, מוסלמים ונוצרים העדיפו אמנם פעמים רבות לתפוש את עצמם כשונים ונפרדים ־ אליטות נפרדות וייחודיות. מבט חודר וביקורתי יותר מראה עד כמה שגויה תפישה זו. כל קהילה וקהילה הושפעה עמוקות לא רק מן הקהילה האחרת אלא גם מן התרבויות הדומיננטיות שחדרו לאזור. התרבות ההלניסטית, השלטון הצבאי הרומי, ההשפעה המערבית ושלטון המנדט הבריטי הם כולם חלק מתופעה זו. יחד עם זאת ישנם בימינו כוחות בתוך כל אחת מן הקהילות האזוריות אשר דורשים הפרדה. אנחנו חיים בעידן של היפרדות ויצירה של קהילות פוליטיות נבדלות. הודו ופקיסטן נפרדו אחת מן השנייה על רקע כזה והביאו למותם של כמליון אנשים ולהפיכתם של כאחד-עשר מיליון נפש לפליטים. סלוניקי ואיזמיר שהיו ערים בעלות אוכלוסיה דתית ואתנית מגוונת נהרסו על רקע דומה. בתחומה של יוגוסלוויה לשעבר נאבקות עדיין קהילות שונות על הגדרת גבולותיהן. ההפרדה וייחודיות הם עדיין מרכיב שאנשים מוכנים למות למענם.

יש אם כן מתח בסיסי ברעיון של חיים משותפים. מחד גיסא אנחנו חייבים להכיר בכך שישנן השפעות שונות ומגוונות אשר מביאות קהילות שונות לחיות יחדיו. יש מורשת תרבותית עמוקה ומשותפת באזורנו שהיא משמעותית הרבה יותר מן הדיבור על רב-תרבותיות ועל גלובליזציה. מאידך גיסא, רצונן של הקהילות השונות הוא להדגיש את ייחודן התרבותי על רקע תרבותה של הקהילה האחרת, זאת כאמצעי להגדרה עצמית של קהילה זו.

האם, אם כן, מסורות מקבילות יכולות להתקיים בשלום אחת עם השנייה? מבלי להתחרות אחת עם השנייה על הבכורה ועל הדומיננטיות? ישנה תקווה. בראש ובראשונה יש להדגיש ולהבליט את ערכן של המסורות החיות והקיימות. יש לתת מקום למסורות שהן חלק חשוב ומרכזי בתרבות הנוכחית של הקהילות השונות.

האתרים שנבחרו בפרסום זה יהיו משמעותיים וחשובים רק אם הם יהיו בבעלותם של הקהילות ואם הם יהיו חלק משאיפותיהן ודמיונן התרבותי. כאשר אנשים עוסקים בעבר ומאמינים שההיסטוריה רלוונטית להווה, מסורות הופכות לכוח דינאמי ומשמעותי בחברה. עניין שני משמעותי וחשוב הוא שיש להחליף את השאיפה להפרדה ולהתבדלות בהכרה הדדית ורגישה באחר. בעבר הלא כל כך רחוק, המשמעות של המסע באזורנו, הייתה תנועה איטית ברכבת, אוניה, גמל או בהליכה. במסע זה היה המגע עם האחר הדרגתי וממושך. העובדה שבימינו ההגעה לאזור נעשית במהירות ובקלות כה גדולה, באמצעות מטוס סילון המגיע מניו-יורק לירושלים או לעמאן רק מדגיש את תחושת ההבדלים הבין תרבותיים באזורנו. אנו זקוקים לפיכך למסע איטי והדרגתי יותר. אנחנו צריכים להשיג מגע שהוא זהיר ואקטיבי יותר, מגע שהוא פחות תקיף. זהו ההימור של פרויקט "פוש" שאני גאה להיות שותף בו.

Push-9-full-book.indd 104-105 3/25/08 10:02:43 PM

مصادر إضافية ل"بوش"

موقع "بوش" على شبكة الإنترنت يحتوي على ثروة من المعلومات للأفراد والمؤسسات المهتمة في تعلم المزيد عن عملنا. ويحتوي الموقع حاليا على شرح عام عن المشروع، ووصف لكل من المؤسسات الشريكة في "بوش"، ولمحات عن أعضاء فريق عمل "بوش"، وجدول زمني وتواريخ مهمة، ووصف وخرائط وصور لأكثر من تسعين موقعا، ومعلومات وصور لوقائع "بوش".و وهناك جولة افتراضية لأحد المواقع بجميع تفاصيله ومكوناته، أي دورة كاملة (٣٦٠) درجة.. وبالإضافة إلى ذلك، جميع إصدارات مشروع "بوش" متوفرة للتنزيل (PDF) على موقعنا في:
www.pushproject.org

نصار، خالد، وآخرون. الجمعية الأردنية للتنمية المستدامة: مسودة قائمة المواقع الأردنية للتراث الإقليمي المشترك. القدس ٢٠٠٧.
النتشة، يوسف، وآخرون. جامعة القدس: مشروع حصر المواقع الفلسطينية للتراث الإقليمي المشترك. القدس، ٢٠٠٧.
تيرنر، مايكل، وآخرون. أكاديمية بتسليل للفنون والتصميم - القدس: مشروع حصر المواقع الإسرائيلية للتراث الإقليمي المشترك. القدس ٢٠٠٧.
مراجعة تراثنا المشترك: الموجز التنفيذي حلقة عمل "بوش" الإقليمية. القدس، ٢٠٠٧.
نرحب بتعليقاتكم ومشاركاتكم في هذا المسعى الفريد.

מקורות נוספים להבנת מהות פרויקט PUSH

אתר האינטרנט של PUSH מכיל מידע רב המיועד ליחידים ולמוסדות המעוניינים ללמוד עוד על עבודתנו. באתר האינטרנט אפשר למצוא הסבר כללי על הפרויקט, תיאורים של כל אחד מהמוסדות השותפים ב-PUSH, פרופילים של חברי צוות PUSH, תכנון זמנים לפרויקט, ציוני דרך, תיאורים, מפות ותמונות של יותר מתשעים אתרים וכן מידע ותמונות מאירועי PUSH. ניתן למצוא באתר גם את כל פרסומי פרויקט PUSH הזמינים בצורת PDF.
כתובת אתר האינטרנט שלנו היא: www.pushproject.org

Additional PUSH Resources

The PUSH website contains a wealth of information for individuals and institutions interested in learning more about our work. The website currently contains a general project explanation, descriptions of each of the PUSH partner institutions, PUSH team member profiles, project timeline and benchmarks, descriptions, maps and pictures of over ninety sites and information and pictures from PUSH events. A 360° virtual tour is modeled at one of the sites. Additionally, all of the PUSH project's publications are available in PDF format on our website at www.pushproject.org, including;

Nassar, Khaled, et al. Jordan Society for Sustainable Development: Draft Inventory of Israeli Sites of Shared Regional Heritage. Jerusalem 2007.
Natsheh, Yusuf, et al. Al Quds University: Draft Inventory of Palestinian Sites of Shared Regional Heritage. Jerusalem, 2007.
Turner, Michael, et al. Bezalel Academy for Art and Design – Jerusalem: Draft Inventory of Israeli Sites of Shared Regional Heritage. Jerusalem 2007.
Reviewing Our Shared Heritage: Executive Summary PUSH Regional Workshop. Jerusalem, 2007.
We welcome your comments and participation in this unique endeavor.

الخطوات المقبلة

نشرة تراثنا المشترك تشير إلى انتهاء السنة الأولى من الأنشطة لمشروع "بوش". وفي السنة القادمة، سوف يركز مشروع "بوش" أنشطته حول ستة مواقع ريادية مختارة للتراث المشترك. وبالعمل مع المجتمعات المحلية في مناطق المواقع الريادية، سوف يقوم "بوش" بإعداد مواد تعليمية مثل دليل للمواقع ونشرات ويافطات (لوحة تعريفية للموقع). علاوة على ذلك، سيعقد فريق الخبراء القائم على المشروع دورات تدريبية لأدلاء السياحة بهدف نشر مزيد من المعلومات حول التراث الثقافي المشترك في كل من المواقع الريادية. وستعمد هذه الأنشطة إلى تشجيع بناء فهم متكامل لتراث المنطقة الغني. وسيختتم هذا المشروع مع إجراء تقييم واقتراحات لتكرار العمل.

הצעדים הבאים

הוצאתו לאור של הפרסום 'מורשתנו המשותפת', מסמן את השלמת שנת הפעילות הראשונה של פרויקט PUSH. בשנה הקרובה ימקד PUSH את פעילותו בשישה אתרים נבחרים המדגישים את המורשת המשותפת של אזורנו. אנשי PUSH יכינו במהלך עבודתם בסיוע הקהילות השונות באתרים שנבחרו חומר חינוכי מגוון כגון חוברות הדרכה לאתרים, עלונים ולוחות מודעות. צוות המומחים של PUSH גם יארגן סדנאות להכשרת מדריכי טיולים וזאת כדי להמשיך ולהפיץ מידע וידע על מורשת התרבות המשותפת של כל אחד מן האתרים הנבחרים. אנו מקווים כי פעילות זו תעודד התפתחות של הבנה מקפת של המורשת העשירה של אזורנו.

Next steps

The publication of Our Shared Heritage marks the completion of the PUSH project's first year of activities. In the coming year, PUSH will focus its activities around six select pilot sites of shared heritage. Working with local communities in the area of the pilot sites, PUSH will prepare educational materials such as site manuals, brochures and information boards. Furthermore, PUSH's expert staff will conduct tour guide training workshops to further disseminate information about the shared cultural heritage of each of the pilot sites. These activities will encourage the building of an inclusive understanding of the area's rich heritage. The project will conclude with an evaluation and a proposal for replication of the action.

Push-9-full-book.indd 106-107 3/25/08 10:02:43 PM